

FINANSOWE ABC

**PODRĘCZNIK DLA WYCHOWAWCÓW
I NAUCZYCIELI USAMODZIELNIAJĄCEJ SIĘ
MŁODZIEŻY ORAZ OPIEKUNÓW
USAMODZIELNIANIA**

**Agnieszka Kulesa, Izabela Styczyńska
Aleksandra Teliszewska, Agnieszka Paczyńska**

Stan prawny na styczeń 2020 r.

Spis treści

1. Samodzielność – co to znaczy?.....	7
1.1. Samodzielność – jej znaczenie i wymiary.....	7
1.2. Ćwiczenia do wykorzystania podczas lekcji.....	9
2. Co to jest budżet domowy i dlaczego warto go planować?.....	13
2.1. Co to jest budżet domowy i planowanie budżetu domowego?.....	13
2.2. Konsumpcja bieżąca, czyli wydatki.....	17
2.3. Oszczędzanie i pomnażanie oszczędności.....	18
2.4. Kredyty i pożyczki.....	20
2.5. Ćwiczenia do wykorzystania podczas lekcji.....	22
3. Konto w banku.....	26
3.1. Rodzaje kont i kart bankowych.....	26
3.2. Bezpieczeństwo płatności w Internecie i płatności mobilnych.....	30
3.3. Bezpieczne posługiwanie się kartami płatniczymi.....	31
3.4. Ćwiczenia do wykorzystania podczas lekcji.....	32
4. Praca i zatrudnienie.....	34
4.1. Czym jest praca?.....	34
4.2. Co to jest praca w szarej strefie i czy się opłaca?.....	34
4.3. Kiedy praca jest legalna?.....	36
4.4. Umowa o pracę.....	37
4.5. Umowa zlecenie.....	40
4.6. Umowa o dzieło.....	41
4.7. Własna działalność gospodarcza.....	42
4.8. Ćwiczenia i materiały do wykorzystania podczas lekcji.....	43
5. Co to są podatki i dlaczego każdy musi je płacić?.....	46
5.1. Podatki i ich rodzaje.....	46
5.2. Czym jest PIT i kiedy dotyczy młodych ludzi?.....	50
5.3. Inne podatki i opłaty.....	52
5.4. Prawa podatnika.....	53
5.5. Ćwiczenia do wykorzystania podczas lekcji.....	53
6. Załączniki.....	55
6.1. Materiały dodatkowe do ćwiczeń.....	55
6.2. Spis tabel i rysunków.....	76
6.3. Przykładowe scenariusze szkoleń.....	77

Wstęp

Wychowawco, nauczycielu, trenerze!

Niniejszy podręcznik stanowi materiał pomocniczy do zajęć na temat wybranych **finansowych aspektów usamodzielniania się** młodych ludzi. Poświęciliśmy go czterem głównym zagadnieniom:

- **zarządzaniu budżetem domowym,**
- **prowadzeniu konta w banku,**
- **pracy oraz**
- **podatkom.**

Znajomość i rozumienie tych zagadnień są konieczne do samodzielnego życia. Młodzi ludzie, którzy znajdują się pod opieką Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych, nie mają okazji do tego, aby wiedzy, która zawarta jest w podręczniku, nauczyć się w domu. Dorastając, nie mogą czerpać wzorców z postaw rodziców, stąd tak ważne jest podejmowanie problematyki finansowych aspektów usamodzielniania się w trakcie zajęć. Warto zauważyć, że ponad połowa młodych ludzi w Polsce zauważa, że poziom ich wiedzy ekonomicznej jest niewystarczający¹. Można spodziewać się, że – z racji specyfiki procesu wychowawczego w domach dziecka i Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych – wśród ich wychowanków ten odsetek jest jeszcze wyższy.

Aspekt finansowy jest oczywiście tylko jednym z wielu wymiarów samodzielności. Być może nie najważniejszym, ale na pewno niezwykle istotnym. Braki w edukacji ekonomicznej, nierozumienie podstawowych pojęć czy mechanizmów, mogą stanowić barierę dla podejmowania decyzji o finansach osobistych w dorosłym życiu lub prowadzić do podejmowania niewłaściwych decyzji.

Podręcznik stanowi bazę podstawowych informacji oraz zbior pomysłów na to, jak poprowadzić i uatrakcyjnić zajęcia na tematy, które młodzieży mogą wydawać się trudne lub nieciekawe. Ambicją autorki podręcznika jest przedstawianie w jak najbardziej przystępny sposób spraw regulowanych niekiedy dość skomplikowanymi przepisami prawa, stąd w jego treści pojawiają się pewne uproszczenia. Dlatego też nie można traktować podręcznika jako źródła informacji o regulacjach prawnych w danej kwestii.

Wykorzystując podręcznik można zarówno przeprowadzić dedykowaną danemu zagadnieniu lekcję, jak i urozmaicić inne zajęcia, posiłkując się zawartymi w nim informacjami i propozycjami ćwiczeń. Opisy tych ostatnich znajdują się na końcu każdego rozdziału, wraz z informacją o celu ćwiczenia, czasie trwania i niezbędnych pomocach i materiałach.

Każde zajęcia warto poprzedzić wstępną rozmową z młodzieżą, aby zorientować się, jaki jest poziom wiedzy grupy na dany temat. Po pierwsze, pozwoli to dostosować zasób informacji i używany język tak, aby umożliwić młodym ludziom zrozumienie niektórych z pozoru trudnych zagadnień na tyle, na ile to będzie możliwe. Po drugie, taka rozmowa pozwoli przygotować się Wam do polemiki z takimi stwierdzeniami, jak np. „nie ma sensu oszczędzać, jeśli się mało zarabia”, czy „po co planować cokolwiek w sytuacji, w której jutro i tak jest niepewne”.

Podręcznik, choć przede wszystkim skierowany jest do Was – wychowawców i nauczycieli oraz osób, które podjęły się roli opiekuna usamodzielniania – został napisany tak, aby inne osoby również mogły z niego samodzielnie skorzystać (np. w sytuacji, gdy wychowawca nie ma czasu, aby udzielić

¹ „Poziom wiedzy finansowej Polaków 2019” - badanie przeprowadzone przez firmę Indicator na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie 500 osób w marcu 2019 r.

odpowiedzi na jakieś pytanie). Ponadto jest pomyślany w ten sposób, aby umożliwić Wam szybkie i sprawne przygotowanie się do zajęć – niektóre ćwiczenia, infografiki czy informacje można np. skopiować i rozdać w trakcie lub przed zajęciami.

Powodzenia!

Autorki

1. Samodzielność – co to znaczy?

Dlaczego ten rozdział jest ważny? Dlaczego warto rozmawiać z młodzieżą o samodzielności?

Istnieje wiele sposobów rozumienia słowa „samodzielność”. Jednym będzie ona kojarzyć się z niezależnością, innym – z umiejętnością wykorzystania własnych zasobów, a jeszcze innym – z pewną autonomią wobec otoczenia. Z drugiej strony, samodzielność może wiązać się także z umiejętnością proszenia o pomoc. Warto przedyskutować tę kwestię z młodzieżą tak, aby uświadomić młodym ludziom, że „samodzielność” nie jest pojęciem jednoznacznym. Usamodzielnianie się, również w wymiarze finansowym, jest procesem, który wymaga czasu i cierpliwości – nic nie stanie się z dnia na dzień. Bycie samodzielnym związane jest nie tylko z przywilejami, ale również z obowiązkami.

Ta część podręcznika pozwoli Ci przygotować się do zajęć, podczas których wprowadzisz i omówisz pojęcie „samodzielność”.

1.1. Samodzielność – jej znaczenie i wymiary

Co znaczy „być samodzielnym” czy „być samodzielną”? Według słownika języka polskiego osoba „samodzielną” to taka, która **radzi sobie bez pomocy innych**. W potocznym języku i w życiu codziennym sformułowanie „być samodzielnym” ma jednak **o wiele szersze znaczenie**².

Gdy mówimy o kimś, że jest samodzielnym, to zwykle myślimy o tym, że **może i umie podejmować decyzje, umie dbać o dobro swoje i swoich bliskich, jest niezależny** – także finansowo – od innych. Nie oznacza to jednak, że osoba taka umie wszystko zrobić sama i nie potrzebuje pomocy innych osób. Samodzielność to także **umiejętność trzeźwej oceny swojej sytuacji i zasobów** – tak, aby jak najlepiej z nich skorzystać, a gdy to konieczne, umieć **zwrócić się o pomoc**³.

Bycie samodzielnym daje satysfakcję i radość, ale może być także źródłem stresu i niepokoju. Z jednej strony samodzielność daje poczucie niezależności i przyjemność decydowania o sobie, z drugiej oznacza także gotowość do ponoszenia konsekwencji swoich decyzji i działań.

² A. Buczel, „Samodzielność jako cecha osobowości”, *Studia Philosophiae Christianae*, ATK 29 (1993) 1, s. 1–2.

³ Zobacz: J. Sosnowska, „Wychowanie do samodzielności – rola nauczyciela wychowania przedszkolnego w kreowaniu otoczenia wokół dziecka”, [w:] „Nauczyciel wczesnej edukacji. Oczekiwania społeczne i praktyka edukacyjna”, red. J. Bonar, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 227–245.

Człowiek samodzielny nie jest sam. Przeciwnie, to ktoś, kto umie dobrać sobie przyjaciół i towarzystwo, dba o relacje z innymi, ale jednocześnie nie ulega presji grupy, bo jest w stanie ocenić, czy jego postępowanie jest dobre. Samodzielność to w końcu wiara w siebie i we własne możliwości, w to, że uda się spełnić nasze plany i marzenia.

Spójrzmy na to, jakie cechy mogą składać się na bycie samodzielnym człowiekiem:

Rysunek 1. Chmura słów-skojarzeń związanych z pojęciem „samodzielność”.

Samodzielność będzie miała **inne znaczenie dla różnych osób**, w zależności od ich sytuacji życiowej, zasobów czy otoczenia społecznego. W konkretnej sytuacji każdego młodego człowieka samodzielność będzie oznaczać coś innego. Każdy młody człowiek uzna inne aspekty samodzielności za najważniejsze, będzie żywił wobec niej inne nadzieje i obawy.

Stawanie się samodzielnym człowiekiem to **długi proces**, który zaczyna się we wczesnym dzieciństwie. Ludzie usamodzielniają się w **różny sposób**, różna jest ich droga do samodzielności. Tak samo **odmienny jest czas**, w jakim się usamodzielniają – jedni robią to wcześniej, inni później. Dobrze, jeśli młodym ludziom w tym procesie towarzyszą mądrzy dorośli. Takim mądrym dorosłym dla wychowanków Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych może być nauczyciel lub wychowawca.

Proces usamodzielniania się nie zawsze jest łatwy i przyjemny. Zdarzają się momenty złości i frustracji, czasami trzeba zmienić plan lub z czegoś zrezygnować. Samodzielność wymaga treningu i przygotowań, z którymi wiąże się podejmowanie nowych wyzwań. Samodzielność i dojrzałość (współcześnie psychologia odchodzi od pojęcia „dorobności”) to cel. Odpowiednie zaplanowanie działań, w tym związanych ze zdobyciem niezbędnych umiejętności i wiedzy, może pomóc w osiągnięciu tego celu. To że nie wszystko udaje się od razu, a osoba usamodzielniająca się niejednokrotnie poniesie porażkę, nie powinno być źródłem zmartwienia, ale raczej zachętą do refleksji, co robić inaczej, oraz punktem wyjścia do podejmowania kolejnych prób. Tak jak w innych sferach życia, również w procesie usamodzielniania się trening czyni mistrza.

Samodzielność może mieć wiele wymiarów, które są ze sobą związane i równie ważne. W tym podręczniku koncentrujemy się przede wszystkim na zagadnieniach związanych z finansami osobistymi. Warto jednak pamiętać, że do pełnego usamodzielnienia konieczne jest jednoczesne wzmacnianie kompetencji także w innych obszarach samodzielności.

Generalnie wyróżnić można trzy rodzaje samodzielności⁴:

1. **samodzielność umysłowa**, czyli umiejętność podejmowania decyzji oraz rozwiązywania zadań i problemów;
2. **samodzielność praktyczna**, przejawiająca się w wykonywaniu czynności związanych z „obsługą samego siebie”, zwanych „czynnościami samoobsługowymi” (np. robienie prania, zakupów, gotowanie, dbałość o higienę), oraz prac porządkowych i gospodarczych;
3. **samodzielność społeczna**, czyli umiejętność współdziałania i porozumiewania się z innymi osobami oraz brania odpowiedzialności za podejmowane decyzje.

1.2. Ćwiczenia do wykorzystania podczas lekcji

ODWRÓCONA BURZA MÓZGÓW

ĆWICZENIE NR 1

CZEGO DOTYCZY	Definicja samodzielności
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu umieją zdefiniować, czym jest dla nich samodzielność.
CZAS TRWANIA	10–15 minut
POMOCE	Duża kartka, flamastry/markery
OPIS	Prowadzący ćwiczenie zadaje pytanie „Jak się zachowuje osoba, która jest niesamodzielna?” i moderuje dyskusję, wskazując kolejne obszary samodzielności: praktyczne, finansowe, związane z dbaniem o swoje podstawowe potrzeby, związane z załatwianiem spraw w urzędach, itp. W podsumowaniu dyskusji przedstawia różne podejścia do samodzielności.

KOLAŻ

ĆWICZENIE NR 2

CZEGO DOTYCZY	Rodzaje samodzielności
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu potrafią zdefiniować, czym jest dla nich samodzielność i wiedzą, że inni mogą definiować ją w inny sposób.
CZAS TRWANIA	30–40 minut
POMOCE	Stare, kolorowe magazyny i gazety, kleje, nożyczki

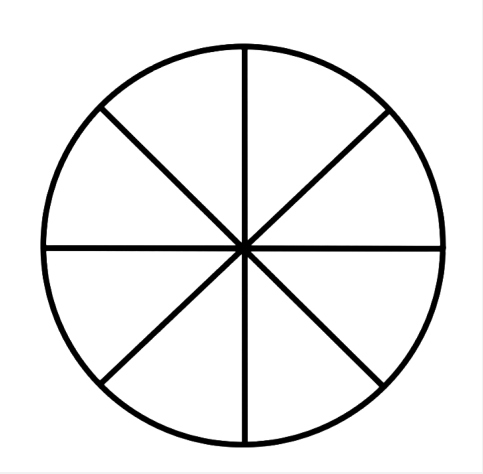
⁴ Znane są także inne, bardziej rozbudowane klasyfikacje. Zobacz np.: J. Skibska, „Kształtowanie autonomii – osiągnięcie niezależności”, [w:] „Niepełnosprawność w zwierniadle dorosłości”, red. R. Kijak, IMPULS, Kraków 2012, s. 74, tekst dostępny także:

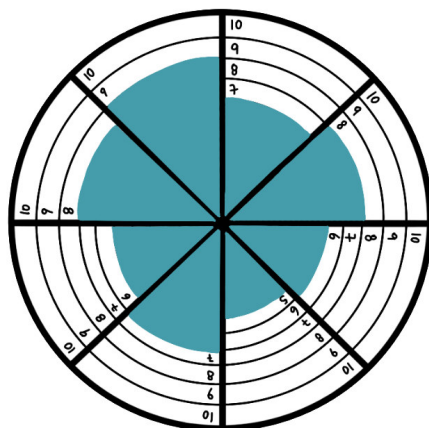
https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/7776/Kszta%C5%82towanie_autonomii.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 13.11.2019).

OPIS	<p>Należy podzielić grupę na 3 podgrupy lub poprosić wychowanków o indywidualne wykonanie pracy. Każda z podgrup dostaje swój temat do opracowania:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Co to jest samodzielność praktyczna? 2. Co to jest samodzielność społeczna? 3. Co jest samodzielność umysłowa? <p>Korzystając z magazynów uczestnicy i uczestniczki przyklejają obrazy, które kojarzą się im z danym tematem, tworząc kolaż. Po wykonaniu prac są one omawiane na szerszym forum i przeprowadzana jest dyskusja nt. rodzajów samodzielności.</p>
-------------	---

MÓJ KAPITAŁ

ĆWICZENIE NR 3

CZEGO DOTYCZY	Zasoby osobiste i obszary do zmiany pomocne w procesie usamodzielniania
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, jakie mają mocne strony i nad czym jeszcze warto pracować, aby lepiej przejść proces usamodzielniania.
CZAS TRWANIA	10–15 minut
POMOCE	Duża kartka, flamastry/markery
OPIS	<p>Nauczyciel przeprowadza to ćwiczenie wraz z wychowankiem/wychowanką na zasadzie rozmowy. Prosi podopiecznego/podopieczną o narysowanie koła i podzielenie go na 8 części, jak poniżej:</p> <p>Podpisuje kolejne części: relacje z innymi, mieszkanie, edukacja, wiara w siebie, wartości, zdrowie, praca, finanse.</p> <p>Następnie nauczyciel zadaje pytanie: „Na ile jesteś teraz zadowolony/zadowolona z tego, jak wygląda Twoja sytuacja w tym obszarze?” Osoba zaznacza odpowiednie miejsce przyjmując, że wartość 0 (zupełny brak satysfakcji) jest w środku koła, a 10 (pełne zadowolenie) – przy obrysie koła.</p>

W kolejnym etapie nauczyciel pyta: „Gdyby to było koło od roweru, to jak by ten rower jeździł? Co można by zmienić w poszczególnych obszarach, żeby było lepiej?” Zadaje pytania pomocnicze, np.:

Relacje

- Czy istnieją? Jak można je wzmocnić? Jak mogą stanowić oparcie w procesie usamodzielnienia?
- Co możesz zrobić, by mieć większą zdolność nawiązywania nowych, trwałych relacji i podtrzymywania ich?

Mieszkanie

- Jakie masz możliwości związane z samodzielnym mieszkaniem? Kto Ci może pomóc?

Edukacja

- Co już umiesz i co lubisz robić?
- Na czym znasz się najlepiej?
- Czy wiesz, jak wykorzystać swoje umiejętności w życiu codziennym i w pracy?
- Czego jeszcze chciałbyś/chciałabyś się nauczyć?

Wiara w siebie

- Czy wierzysz w to, że dasz radę, że sobie poradzisz?

Wartości

- Co dla Ciebie jest ważne? Czym się kierujesz?

Zdrowie fizyczne i psychiczne

- Czy dbasz o siebie? Czy dobrze się odżywasz? Czy uprawiasz sport?

Praca

- Co lubisz robić?
- W czym jesteś dobry/dobra? Czym chciałbyś/chciałabyś zająć się w przyszłości?

Finanse

- Skąd będziesz brać pieniądze na życie?
- Czy umiesz rozsądnie gospodarować swoimi zasobami finansowymi?

Alternatywa:

Można podzielić grupę na pary uczestników. Następnie najpierw jedna osoba przeprowadza drugą przez ćwiczenie, potem role się odwracają.

Podsumowanie ćwiczenia:

Ważne jest, aby młodzi ludzie zrozumieli, że każdy z nich, niezależnie od tego, w jakiej sytuacji się znajduje, dysponuje pewnym kapitałem, który wystarcza do tego, aby pewnym krokiem wejść w proces usamodzielniania się.

2. Co to jest budżet domowy i dlaczego warto go planować?

Dlaczego ten rozdział jest ważny? Dlaczego należy rozmawiać z młodzieżą o zarządzaniu budżetem domowym?

Zarządzanie budżetem domowym jest jednym z najistotniejszych elementów codziennego życia. Co więcej, decyzje podejmowane odnośnie do wydatków domowych dziś, istotnie wpływają na nasz dobrobyt i budowanie kapitału w przyszłości. Dlatego istotne jest, by osoby wchodzące w dorosłość wiedziały, z jakich elementów składa się budżet domowy – czym jest strona przychodowa (czyli skąd bierzemy pieniądze), a czym jest strona wydatkowa (na co i jak możemy wydawać). Ważne, aby młodzi ludzie rozumieli takie pojęcia, jak „zbilansowany budżet domowy”, „pożyczka”, „nadmierna konsumpcja”, czy „oszczędności”. Warto podyskutować o budżecie domowym z młodzieżą tak, aby uświadomić młodym ludziom, że przy zarządzaniu własnymi finansami trzeba też myśleć o przyszłości, a nie tylko o bieżących potrzebach.

Ta część podręcznika pozwoli Ci przygotować się do zajęć, podczas których:

- Wprowadzisz i wyjaśnisz pojęcia: budżet domowy, dochody, wydatki, zbilansowany budżet domowy, kredyt, pożyczka, oszczędzanie i oszczędności.
- Omówisz zagadnienie zarządzania budżetem domowym (planowania budżetu).
- Wskażesz różnicę między pożyczką i kredytem oraz omówisz z młodzieżą zalety i wady różnych form oszczędzania.

2.1. Co to jest budżet domowy i planowanie budżetu domowego?

Budżet domowy to zestawienie dochodów i wydatków, które możemy, dla uproszczenia, zapisać następującym równaniem:

Rysunek 2. Równanie budżetu domowego.

$$\begin{array}{ccccccc} \text{PENSJA} & + & \text{DOCHODY EKSTRA} & + & \text{ŚWIADCZENIA SOCJALNE} & + & \text{POŻYCZKI i KREDYTY} \\ & & & & = & & \\ & & \text{WYDATKI REGULARNE} & + & \text{WYDATKI JEDNORAZOWE} & + & \text{OSZCZĘDNOŚCI} \end{array}$$

Z lewej strony równania wskazano źródła środków pieniężnych. Zaliczamy tutaj trzy podstawowe kategorie:

1. **Dochody z pracy.** Dzielimy je na regularne – jeśli pracujemy regularnie i otrzymujemy to samo miesięczne wynagrodzenie, oraz dochody nieregularne (ekstra), które otrzymamy za dodatkową pracę, czy w postaci premii, czy pensji w innej pracy. Jest to najczęstsze źródło dochodu dla rodzin i gospodarstw domowych.
2. **Zasiłki socjalne.** Są to środki okresowe, które osoba może czasowo otrzymywać w ramach pomocy od państwa, jeśli sama nie może sobie poradzić (przykładowo straci pracę albo

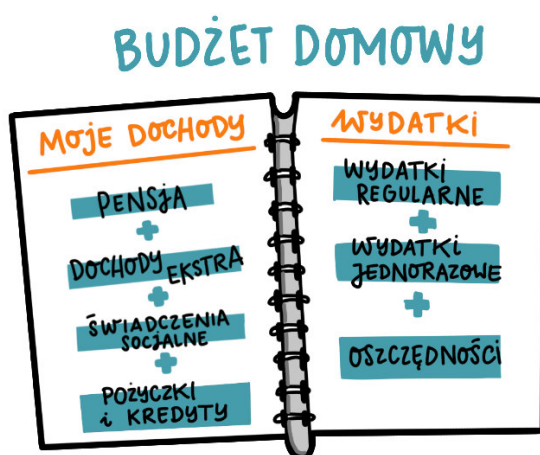
poważnie zachoruje i straci zdolność do pracy). Te dochody są dość rzadkie, są zazwyczaj niskie i pozwalają na zaspokojenie wyłącznie podstawowych potrzeb.

3. **Kredyty i pożyczki.** Te zaciągamy głównie w bankach, w sytuacji, w której chcemy sfinansować większe zakupy.

Z drugiej strony równania budżetu domowego wskazano wydatki. Wyróżniamy **wydatki regularne**, takie jak opłaty za dom, wodę, użytkowanie telefonu, czy raty kredytu hipotetycznego za mieszkanie/dom, oraz **wydatki jednorazowe**, jak np. zakup butów, prezentów czy wykupienie wakacji.

Podsumowując, wyróżniamy następujące elementy budżetu domowego:

Rysunek 3. Elementy budżetu domowego.

Zarządzanie budżetem domowym można zdefiniować jako „mówienie Twoim pieniądзом, dokąd mają iść, zamiast zastanawiania się, dokąd one same sobie poszły”⁵. Innymi słowy, **planowanie budżetu domowego** polega na **świadomym zestawieniu i zbilansowaniu oczekiwanych dochodów i wydatków w wybranym okresie**.

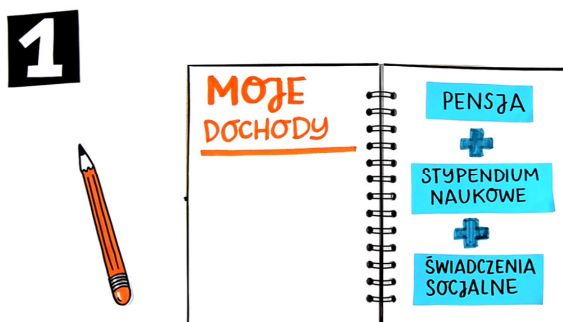
Dla uproszczenia założymy, że okres ten wynosi miesiąc (choć zwykle budżet domowy planuje się w dłuższej perspektywie). Wynika to z cyklu, w jakim zwykle dostajemy pieniądze (miesięczne pensje, zasiłki, itd.) oraz ponosimy wydatki (miesięczne rachunki za prąd, używanie wody, telefonu, kredyt za mieszkanie i inne).

Analizę budżetu domowego rozpoczniemy od **strony dochodowej**. Na tym etapie istotne jest rozróżnienie regularnych i nieregularnych dochodów w gospodarstwie domowym. Jeśli młodzi ludzie mają regularne źródła dochodów, np. miesięczną pensję⁶, stypendium czy świadczenie socjalne, sprawa jest prosta. Wtedy dokładnie wiadomo, ile pieniędzy do dyspozycji ma dana osoba w każdym miesiącu. Jeśli wychowankowie zarabiają nieregularnie, np. pracują dorywczo w kilku miejscach albo otrzymują większe pieniądze raz na jakiś czas, np. po zakończeniu pewnej pracy, sytuacja jest nieco inna. Wtedy warto spisać wszystkie dochody z ostatnich kilku miesięcy czy roku (łatwiej będzie to zrobić, jeśli wpływają one na konto bankowe) i obliczyć miesięczną średnią. Nie warto uwzględniać w tych obliczeniach dochodów jednorazowych, które prawie na pewno nie będą się powtarzać w przyszłości – np. prezentu z okazji 18. urodzin czy spadku.

⁵ D. Ramsey, „A financial plan that works”, www.daveramsey.com/blog/a-financial-plan-that-works (dostęp: 13.01.2020).

⁶ Pracy poświęcony został rozdział 4. niniejszego podręcznika.

Rysunek 4. Źródła dochodów.

Myśląc o **wydatkach**, warto pamiętać, że część z nich jest niezbędna na co dzień, bo przeznaczamy je na zaspokojenie podstawowych potrzeb (wyżywienie, mieszkanie). Inne wydatki można odłożyć w czasie, jeszcze inne w ogóle nie są one niezbędne. W tej ostatniej kategorii znajdzie się gadżetowa elektronika, częste wyjścia „na miasto”, wyjazdy turystyczne, itp. Po stronie wydatków planowanie budżetu powinno zatem rozróżniać te kategorie.

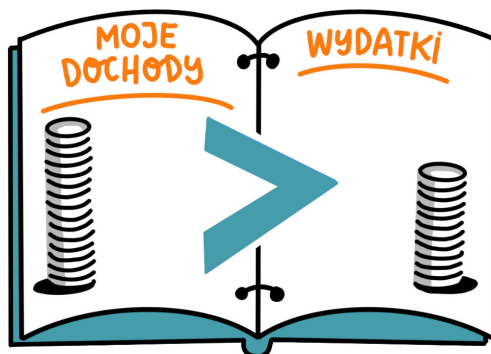
Rysunek 5. Niezbędne wydatki to zakupy spożywcze i rachunki związane z prowadzeniem domu.

Zestawienie dochodów i wydatków pozwoli na sprawdzenie, w jakiej sytuacji budżetowej jesteśmy.

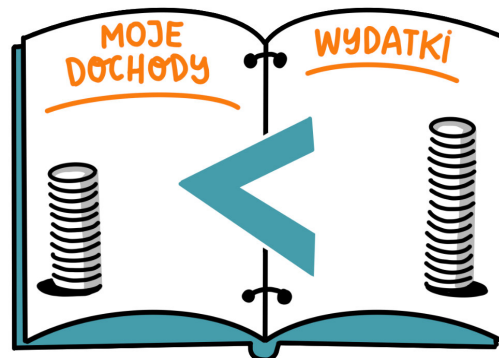
Jeśli w budżecie domowym nasze dochody są wyższe niż wydatki, wówczas powstają **oszczędności**, które możemy odłożyć i wykorzystać w przyszłości. Jest to sytuacja najbardziej preferowana.

Rysunek 6. Oszczędności – dochody są większe niż wydatki.

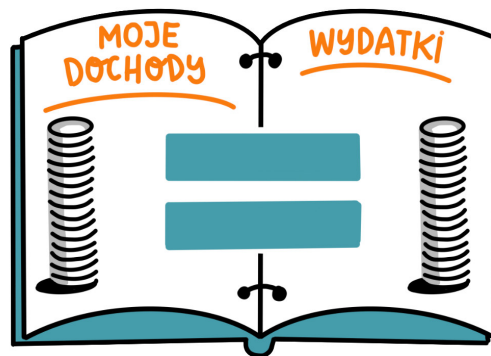
Jeśli z kolei nasze wydatki są wyższe niż dochody, wówczas **budżet nie jest zbilansowany** i musimy zredukować wydatki, a w skrajnej sytuacji poszukiwać środków w postaci pożyczki.

Rysunek 7. Budżet niezbilansowany – wydatki są wyższe niż dochody.

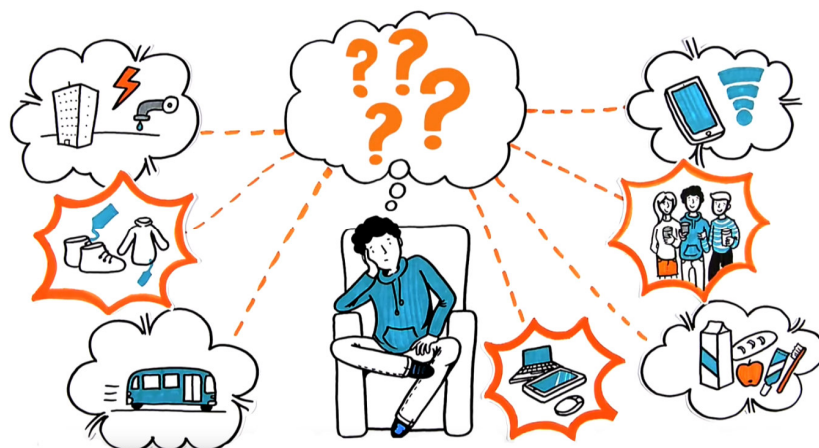

Jeśli wydatki równają się dochodom, wówczas mówimy, że **budżet się bilansuje**. Jest to sytuacja bardzo rzadka i wymaga bardzo dokładnego i rzetelnego planowania.

Rysunek 8. Budżet zbilansowany – wydatki i dochody są równe.

Planowanie budżetu domowego pozwala przewidzieć i zaplanować miesięczne wydatki, podejmować rozsądne decyzje o jednorazowych zakupach, gromadzić oszczędności i unikać zadłużania się.

2.2. Konsumpcja bieżąca, czyli wydatki

Ważnym elementem planowania budżetu jest zaplanowanie **konsumpcji bieżącej**, czyli, inaczej mówiąc, **wydatków regularnych i nieregularnych**. Rozsądne podejście do zakupów, zarówno tych codziennych, jak i tych dużych, które zdarzają się rzadko, pozwala zaoszczędzić czas, pieniądze i nerwy.

Poniżej znajduje się zbiór wybranych porad, które można omówić z młodzieżą:

Tabela 1. Porady dotyczące rozsądnych zakupów.

Jak robić rozsądne zakupy?
1. Lista zakupów. Dzięki niej nie zapomnisz, czego tak naprawdę potrzebujesz oraz unikniesz kupowania niepotrzebnych produktów.
2. Określony budżet na zakupy. Zrób go i staraj się go trzymać. Jeśli zwykle trudno Ci się w nim zmieścić, to na zakupy bierz gotówkę w odpowiedniej kwocie, a kartę płatniczą zostawiaj w domu.
3. Przemyślane duże zakupy. Nie podejmuj decyzji o takich zakupach spontanicznie, bo coś Ci się spodobało albo gdy sprzedawca przekonał Cię, że to wyjątkowa okazja. Zastanów się, czy to na chcesz wydać pieniądze to potrzeba czy zachcianka.
4. Co i gdzie kupić? Być może niektóre produkty można kupić taniej w innym sklepie lub przez Internet – sprawdź to! Nie bój się kupować używanych przedmiotów. W wielu miastach działają też strony internetowe, gdzie ludzie za darmo oddają różne sprzęty. Unikaj kupowania produktów w sprzedaży bezpośredniej, czyli od tak zwanych akwizytorów.
5. Zwracanie uwagi na ceny produktów. Zwłaszcza w przypadku promocji na opakowania zbiorcze warto sprawdzić, czy cena jednostkowa jest rzeczywiście istotnie niższa od produktów w normalnych opakowaniach.
6. Bezpieczne zakupy w Internecie. Jeśli kupujesz przez Internet, sprawdź opinie o sklepie lub sprzedawcy, warunki dostawy i zwrotu, możliwe metody płatności. Zwróć uwagę, czy przesyłanie danych odbywa się w bezpiecznym połączeniu.
7. Reklamacje. Jeśli produkt, który kupiłeś/kupiłaś, ma wady, nie wahaj się go zareklamować. To Twoje prawo i warto z niego korzystać ⁷ .
8. Świadome podpisywanie umów. Uważnie czytaj umowy zanim je podpiszesz. Niezależnie od tego, czy jest to umowa najmu mieszkania, umowa sprzedaży samochodu, czy też umowa abonencka, upewnij się, że rozumiesz jej zapisy i że się na nie zgadzasz. Jeśli chodzi o umowy pożyczki, to warto skorzystać ze strony www.zanim-podpiszesz.pl , gdzie można sprawdzić poprawność umowy i wiarygodność firmy oferującej pożyczkę, obliczyć całkowity koszt pożyczki oraz uzyskać wiele innych ważnych informacji.
9. Wycofanie się z umowy. Przy sprzedaży przez Internet czy telefon (dotyczy to także podpisywania umów na usługi, np. telefoniczne) masz 14 dni na wycofanie się z umowy i zwrot towaru. Aby to zrobić, musisz mieć paragon albo fakturę, a kupiony przedmiot nie może być używany.

⁷ Więcej na temat praw konsumenta można znaleźć tu <https://prawakonsumenta.uokik.gov.pl/> (dostęp: 13.11.2019).

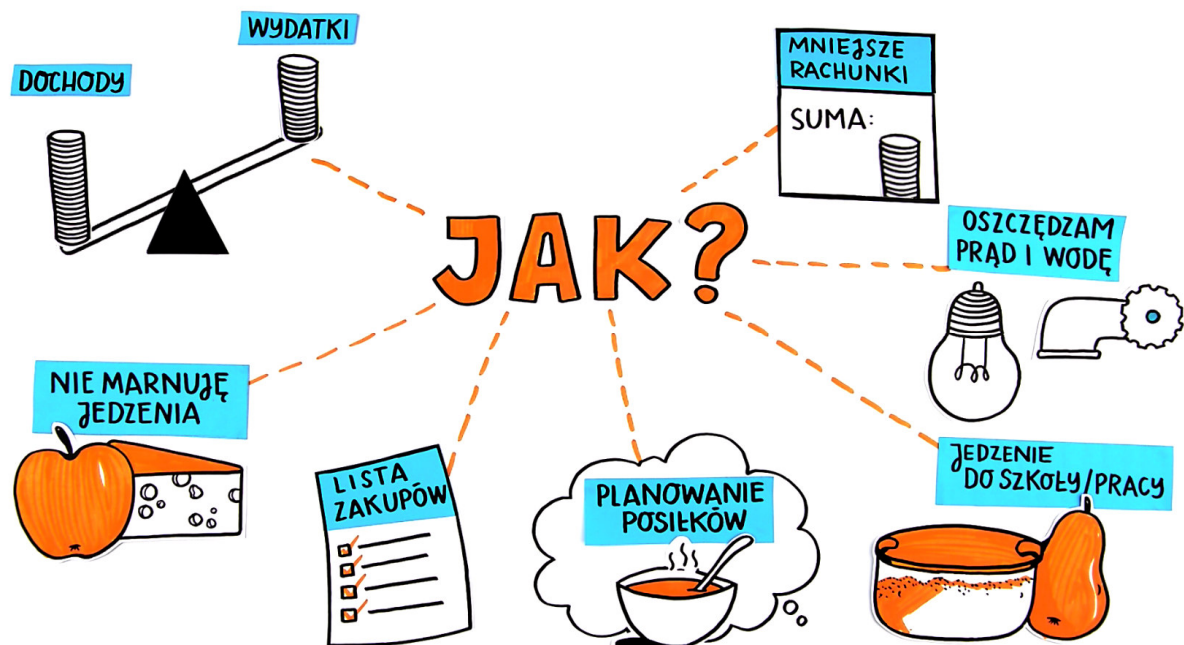
2.3. Oszczędzanie i pomnażanie oszczędności

Nie da się przez dłuższy czas wydawać więcej niż się zarabia. W życiu zdarzają się też różne sytuacje, które czasowo mogą pogorszyć sytuację finansową danej osoby: zwolnienie z pracy, choroba, awaria samochodu niezbędnego do pracy, itp. Dlatego, jak już wskazano, na co dzień warto regularnie oszczędzać i wydawać mniej, niż wynoszą dochody.

Oszczędzanie to, wg definicji NBP⁸, „dobrowolne powstrzymanie się od konsumpcji zasobów”. Celem oszczędzania jest odkładanie pieniędzy na wypadek sytuacji nieprzewidywanych, ale również powiększanie swojego majątku. Jeśli osoba odkłada co miesiąc przykładowo 10% swojego dochodu, to za jakiś czas dzięki temu będzie ją stać na zakup samochodu albo zagraniczny urlop.

Od czego można zacząć oszczędzanie? Poniżej znajduje się zbiór wybranych wskazówek, które można omówić z młodzieżą:

Rysunek 9. Działania, od których można zacząć oszczędzanie.

Z kolei **oszczędności to środki pieniężne, które można gromadzić dzięki oszczędzaniu**. Istnieje kilka możliwości przechowywania oszczędności. Można je trzymać w przysłowiowej „skarpecie” czy przechowywać w sejfie w domu i wtedy nie generują one dodatkowych oszczędności. Można je też zainwestować tak, aby przynosiły dochody. Należy jednak pamiętać, że inwestycja kapitału (czyli zebranych oszczędności) może się wiązać z ryzykiem jego utraty lub nieotrzymania zysków z inwestycji.

Podstawy ekonomii mówią, że każda inwestycja jest obarczona pewnym ryzykiem. Od wielkości ryzyka zależy oczekiwany zysk z inwestycji. Im większe ryzyko utraty kapitału, tym większa zachęta dla inwestora w postaci większego oczekiwanego zysku. Są inwestycje bezpieczne, przykładowo zakup obligacji, gdzie wartość obligacji się nie zmienia i przy ich wykupie dostaniemy całość środków zainwestowanych, ale zysk z inwestycji jest zawsze niewielki (choć zawsze wiadomo jaki). Z drugiej

⁸ Zobacz: <https://www.nbpportal.pl/wiedza/artykuly/na-poczatek/oszczednosc-i-oszczedzanie> (dostęp: 13.11.2019).

strony, zakup papierów wartościowych na giełdzie (tzw. akcji przedsiębiorstw) jest bardziej ryzykowny, dlatego też oczekiwany zysk z tej inwestycji jest wyższy (ale z góry nie wiadomo, jaki). Przykładowo, kiedy firma ma problemy czy odnotowuje mniejszą sprzedaż, wówczas wartość jej akcji może spadać. Wiąże się to z ryzykiem utraty części zainwestowanego kapitału. Jednak jeśli firma odnosi sukcesy i prosperuje dobrze, wówczas inwestorzy mogą liczyć na większe zyski niż te z obligacji.

W tabeli poniżej wskazano i opisano najbardziej popularne sposoby oszczędzania.

Tabela 2. Charakterystyka najbardziej popularnych sposobów oszczędzania.

Forma budowania oszczędności	Opis	Ryzyko nieotrzymania zysku
Wpłacanie środków na konto oszczędnościowe⁹	Specjalne konto w banku, gdzie środki są wyżej oprocentowane, właściciel ma do nich stały dostęp, i gdzie przelewane są odsetki od oszczędności.	Bardzo niskie
Korzystanie z lokaty bankowej	Lokata bankowa to innymi słowy „pożyczanie” pieniędzy na określony czas bankowi. Po upływie ustalonego w umowie terminu, bank wypłaca klientowi całą pożyczoną kwotę powiększoną o odsetki, których wysokość zależy m.in. od oprocentowania lokaty i czasu jej trwania.	Bardzo niskie
Zakup obligacji Skarbu Państwa	Dzięki obligacjom państwo pożycza od obywateli określoną sumę pieniędzy i zobowiązuje się ją zwrócić wraz z należnymi odsetkami w określonym czasie ¹⁰ .	Bardzo niskie
Zakup akcji spółek na giełdzie	Inwestowanie środków na Giełdzie Papierów Wartościowych jest dość skomplikowane i czasochłonne. Aby móc kupić akcje, trzeba wcześniej założyć tzw. rachunek inwestycyjny w domu maklerskim. Za jego pośrednictwem można kupić akcje. Następnie należy tam przelać pieniądze, zlecać sprzedaż i zakup akcji. Domy maklerskie pobierają opłaty i prowizje za prowadzenie rachunku i za przeprowadzanie transakcji ¹¹ . Nie polecamy tej formuły oszczędzania dla osób, które nie mają pogłębionej wiedzy ekonomicznej w tym zakresie. Zainteresowanych odsyłamy na strony instytucji pośredniczących w inwestycjach, w tym w szczególności do https://www.gpw.pl/jak-zaczac-inwestowac .	Średnie
Pożyczki społecznościowe	Są to specjalne transakcje pozwalające na pożyczanie pieniędzy między osobami fizycznymi za pomocą dedykowanych do tego serwisów internetowych (platform). Między osobą pożyczającą a pożyczkodawcą nie ma pośrednictwa żadnej instytucji finansowej. Pożyczki społecznościowe są udzielane na konkretny okres i odpowiedni procent. Zaletą tego typu pożyczek jest ich duża dostępność, wadą z kolei jest ryzyko utraty bezpieczeństwa przy zawieraniu transakcji, szczególnie dla pożyczających. Zachęcamy do zapoznania się z kampaniami społecznościowymi i materiałami edukacyjnymi Komisji Nadzoru Finansowego w celu zdobycia pogłębionej wiedzy w tym temacie: https://www.knf.gov.pl/dla_konsumenta/kampania_spoeczna ; https://www.knf.gov.pl/dla_ryнку/edukacja_cedur/komunikaty?articleId=66582&p_id=18 .	Wysokie

⁹ Więcej na ten temat w rozdziale 3. niniejszego podręcznika.

¹⁰ Zobacz: <http://www.obligacjeskarbowe.pl/wiedza-o-obligacjach/> (dostęp: 13.11.2019).

¹¹ Zobacz: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Jak-kupowac-akcje-Gielda-dla-poczatkujacych-7509041.html> (dostęp: 13.11.2019).

Bardzo istotnym elementem oszczędzania i inwestowania w przyszłość jest **inwestycja w siebie**. Obecnie coraz więcej prac wymagających niskich kwalifikacji przejmują roboty i sztuczna inteligencja, a praca i sposób jej wykonywania bardzo szybko się zmieniają. Trzeba się nieustannie kształcić, by wyposażyć siebie w nowe umiejętności, zwiększające szanse na znalezienie dobrej pracy. Do takich inwestycji można zaliczyć np.:

- kursy językowe;
- płatne szkolenia;
- inwestycje w kompetencje cyfrowe;
- płatne kursy zawodowe.

2.4. Kredyty i pożyczki

Kredyty i pożyczki umożliwiają finansowanie większych zakupów (np. samochodu, mieszkania). Zaciągnięcie kredytu lub pożyczki wiąże się jednak z ponoszeniem pewnych kosztów. W szczególności są to odsetki od pożyczonych pieniędzy. Dodatkowo, w przypadku kredytów są to również płacone bankowi prowizje¹² i marże¹³, jak również koszty dodatkowych usług niezbędnych do otrzymania pieniędzy (np. wykupienie ubezpieczenia, wycena zastawu czy nieruchomości). Zatem kiedy pożyczamy środki na zakup danego dobra, to w rzeczywistości kosztuje ono więcej, niż wynosi jego cena.

Do mierzenia całkowitego kosztu pożyczki lub kredytu stosuje się tzw. wskaźnik RSSO – Rzeczywistą Roczną Stopę Oprocentowania. RSSO jest to „całkowity koszt kredytu ponoszony przez konsumenta, wyrażony, jako wartość procentowa całkowitej kwoty kredytu w stosunku rocznym”, który mówi nam o procentowej wartości całej kwoty pożyczki lub kredytu w stosunku do wartości kredytu w skali roku¹⁴. Przy zaciąganiu kredytu lub pożyczki warto pamiętać, że instytucja pożyczająca ma obowiązek poinformowania o wysokości RSSO. Informacja o RSSO pozwala oszacować całkowite koszty kredytu (uwzględniające prowizje, oprocentowanie, ubezpieczenie, wycenę nieruchomości, itp.).

Tabela 3. Symulacja kosztów całkowitych kredytu.

Przykład zaciąganego kredytu
Założmy, że bierzesz kredyt w banku na zakup mieszkania – 200 000 zł. Prowizja, jaką musisz zapłacić za przygotowanie przez bank kredytu wynosi 1,5% wartości kredytu. Do tego oprocentowanie Twojego kredytu (czyli wartość odsetek, które musisz zapłacić za pożyczony kapitał) wynosi 4,6% wartości kredytu w skali roku. Kredyt bierzesz na 15 lat. Oznacza to, że w ciągu 15 lat oddasz do banku 281 399,68 zł. Faktyczny koszt zakupu Twojego mieszkania na kredyt nie będzie zatem wynosił 200 tys. zł, a ponad 280 tys. zł ¹⁵ .

¹² Jednorazowa opłata pobierana przez bank przy udzielaniu kredytu. Liczona jest jako procent od wartości kredytu. Jest to jednorazowa opłata za usługę banku.

¹³ Marża jest elementem rocznego oprocentowania kredytu. Oprocentowanie kredytu składa się z dwóch elementów: stałej marży nakładanej przez bank oraz zmiennej części oprocentowania, które zależy od zmiennego wskaźnika WIBOR, czyli oprocentowania, po jakim banki pożyczają sobie nawzajem pieniądze. Marża banku zależy od rodzaju oprocentowania; przy stałym oprocentowaniu bank wyznacza stałą wartość oprocentowania.

¹⁴ M. Gryber, D. Sowińska-Kobelak, „Przewodnik po kredycie konsumenckim. Poradnik klienta usług finansowych”, Komisja Nadzoru Finansowego, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Przewodnik%20po%20kredycie%20konsumenckim%202018_64304.pdf (dostęp: 13.01.2020).

¹⁵ Wyliczenia na podstawie: www.bankier.pl/narzedzia/kalkulator-kredytowy (dostęp: 13.11.2019).

Chociaż potocznie terminy „kredyt” i „pożyczka” są stosowane zamiennie, to formalnie pożyczki i kredyty to nie to samo. Rysunek poniżej pokazuje podstawowe różnice pomiędzy kredytem a pożyczką:

Rysunek 10. Różnice między kredytem i pożyczką.

Źródło: opracowanie własne w oparciu o https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Kredyt_bankowy_i_pożyczka_Wojcicka.pdf (dostęp: 10.01.2020).

Decyzja o wzięciu kredytu czy zaciągnięciu pożyczki powinna być podparta **posiadaniem jasnego i realistycznego planu spłaty**. Konieczna jest refleksja nad tym, czy posiadane środki umożliwią nam spłacanie co miesiąc rat kredytu lub pożyczki. Warto w tym kontekście wrócić do zagadnienia planowania budżetu.

Korzystanie z tzw. **szybkich kredytów**, szczególnie oferowanych przez firmy niebędące bankami, jest bardzo ryzykowne. Są one bardzo drogie, mimo że sposób ich oferowania i reklamowania stara się ukryć te informacje. Oznacza to, że jeśli zadłużenie nie zostanie spłacone na czas, łatwo można wpaść w kłopoty finansowe, bo dług będzie szybko rósł.

Korzystanie z kredytów czy pożyczek do finansowania codziennych wydatków jest nierozsądne. W ten sposób w dłuższym czasie nie rozwiązujemy żadnych swoich problemów, a ponosimy niepotrzebne, często znaczące koszty oprocentowania karty kredytowej, limitu debetowego na koncie, itp.

Jeśli pojawiają się problemy ze spłatą zobowiązań, to warto jak najszybciej poprosić o poradę i wsparcie, np. przyjaciela. Pomocy udzielić może też pracownik banku, proponując np. zmieniony, realistyczny plan spłat. Najgorszą strategią jest unikanie płacenia rat w terminie czy branie kolejnych pożyczek, by spłacić poprzednie. Prowadzić to może do wpadnięcia w spiralę zadłużenia.

Zagadnienia omówione w tym rozdziale zostały podsumowane w filmie edukacyjnym, dostępnym na stronach: <https://case-research.eu/pl/finansowe-abc-zarzadzanie-budzetem-domowym-dla-mlodziezy-zagrozonej-wykluczeniem-finansowym-101096> oraz <https://www.youtube.com/watch?v=3w2S7EAdrBA>. Scenariusz filmu powstał na podstawie wywiadów z osobami pozostającymi pod opieką Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych wychowankami domów dziecka. Zachęcamy do wykorzystania filmu podczas spotkań z młodzieżą!

2.5. Ćwiczenia do wykorzystania podczas lekcji

STATUS FINANSOWY **ĆWICZENIE NR 4**

CZEGO DOTYCZY	Budżet domowy
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu potrafią ocenić sytuację finansową gospodarstwa domowego, używają pojęć „dochody” i „wydatki”.
CZAS TRWANIA	30–40 minut
POMOCE	Opisy studiów przypadku gospodarstw domowych, długopisy, kartki A4
OPIS	<p>Należy podzielić grupę na podgrupy. Każda z podgrup dostaje te same, 3 opisy sytuacji materialnej gospodarstw domowych. Zadaniem podgrup jest:</p> <ul style="list-style-type: none"> • określenie, jakie są źródła dochodów oraz jakie są wydatki w każdej opisaney historii; • zastanowienie się, jaka jest sytuacja finansowa każdej osoby/rodziny; • opracowanie pomysłów na poprawę stanu finansów w każdym przypadku wraz z oszacowaniem plusów i minusów proponowanych pomysłów. <p>Wyniki prac podgrup prezentowane są na forum i komentowane przez prowadzącego.</p> <p>Opisy sytuacji rodzin Siwieckich i Purpulewskich oraz Stefana Gwiazdowicza znajdują się w załączniku.</p>

**ILE TO NAPRAWDĘ
KOSZTUJE?**

ĆWICZENIE NR 5

CZEGO DOTYCZY	Racjonalne wydawanie pieniędzy
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu potrafią sprawdzić, czy zakup przetworzonej żywności jest ekonomicznie opłacalny w porównaniu z kosztem przyrządzenia potrawy samodzielnie.
CZAS TRWANIA	30–40 minut
POMOCE	Informacja nt. ceny produktów: chipsów, gotowego popcornu, hot dogów, kanapki (kupowanej w sklepie), zapiekanki
OPIS	<p>Należy podzielić grupę na 4 podgrupy. Grupy dostają:</p> <ul style="list-style-type: none">a) Grupa 1. dostaje przepis na chipsy wraz z informacją o cenie produktów – jej zadaniem jest oszacowanie kosztu gotowego produktu.b) Grupa 2. otrzymuje polecenie, by znaleźć najdroższe i najtańsze chipsy na rynku.c) Grupa 3. dostaje przepis na popcorn wraz z informacją o cenie ziarna kukurydzy – zadaniem grupy jest oszacowanie kosztu gotowego produktu.d) Grupa 4. otrzymuje polecenia oszacowania, ile kosztuje popcorn w cyrku, kinie, w wesołym miasteczku, itp. <p>Po pracy w podgrupach następuje omówienie wyników na forum pod kątem racjonalności decyzji zakupowych.</p> <p>Przykładowe przepisy znajdują się w załączniku.</p>

**NIEPRZEWIDZIANE
ZDARZENIA – ILE TO
KOSZTUJE?**

ĆWICZENIE NR 6

CZEGO DOTYCZY	Budżet domowy
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, że należy odkładać pieniądze na nieprzewidziane zdarzenia.
CZAS TRWANIA	30–40 minut
POMOCE	Dostęp do Internetu, długopisy, kartki A4, opisy sytuacji
OPIS	<p>Należy podzielić grupę na podgrupy. Każda z podgrup dostaje do opracowania inną sytuację, a jej zadaniem jest znalezienie w Internecie informacji o tym, ile będzie kosztować pokrycie napraw różnych przedmiotów (wg załączonych opisów). Potem następuje omówienie wyników prac na forum. Na koniec prowadzący omawia konieczność posiadania oszczędności przezornościowych.</p> <p>Przykładowe opisy sytuacji znajdują się w załączniku.</p>

PĘTLA ZADŁUŻENIA **ĆWICZENIE NR 7**

CZEGO DOTYCZY	Budżet domowy
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, jakie są zagrożenia związane z braniem pożyczek i kredytów.
CZAS TRWANIA	10–15 minut
POMOCE	Tablica/duży papier
OPIS	<p>Nauczyciel prowadzi burzę mózgów. Młodzież szuka odpowiedzi na pytanie: „Jakie działania mogą spowodować tzw. pętlę zadłużenia?”.</p> <p>Możliwe odpowiedzi:</p> <ul style="list-style-type: none">• branie tzw. chwilówek;• nieprzemyślane lub/i drogie zakupy;• wysoka konsumpcja bieżąca;• nieterminowe spłacanie zobowiązań;• brak kontroli nad wydatkami dokonywanymi za pomocą karty płatniczej;• zbyt częste korzystanie z kredytów.

POTRZEBA CZY ZACHCIANKA? **ĆWICZENIE NR 8**

CZEGO DOTYCZY	Budżet domowy
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, że należy krytycznie przyglądać się swoim decyzjom zakupowym.
CZAS TRWANIA	30–40 minut
POMOCE	Długopisy, kartki A4
OPIS	<p>Nauczyciel przykleja kartkę z napisem „Potrzeba” z jednej strony sali oraz kartkę z napisem „Zachcianka” z drugiej strony sali. Następnie wymienia kolejne rzeczy z listy poniżej, a uczniowie każdorazowo ustawiają się przy jednej lub drugiej kartce. W przypadku każdej rzeczy nauczyciel prosi uczniów o uzasadnienie ich decyzji.</p> <p>Potrzeba czy zachcianka?</p> <ul style="list-style-type: none">• dostęp do Internetu;• czynsz za mieszkanie;• jedzenie i picie;• czekolada;• transport;• leki i leczenie;• bilet do kina;• prezent dla koleżanki;• jedzenie „na mieście”;• telewizja;• serwisy streamingowe;• dodatkowe ubrania;• buty na jesień;

- komputer;
- karta kredytowa;
- los na loterię.
- markowe buty, takie jak ma kolega/koleżanka;
- woda butelkowana;
- papier toaletowy;

BUDŻET DOMOWY

ĆWICZENIE NR 9

CZEGO DOTYCZY	Budżet domowy
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu potrafią stworzyć swój budżet.
CZAS TRWANIA	20 minut
POMOCE	Karty pracy pt. „Mój budżet”, w załączeniu
OPIS	Nauczyciel rozdaje karty pracy do indywidualnego wypełnienia. Zadaniem uczestników jest przeanalizowanie źródeł swoich przychodów i kategorii wydatków oraz uzupełnienie karty (tabeli). Następnie, kiedy tabela jest już wypełniona, uczestnicy analizują, czy przychody są niższe, równe czy wyższe niż wydatki.

„EFEKT LATTE”

ĆWICZENIE NR 10

CZEGO DOTYCZY	Budżet domowy
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu potrafią zidentyfikować swoje wydatki na drobne zachcianki.
CZAS TRWANIA	10–15 minut
POMOCE	Tablica/duży papier
OPIS	<p>Nauczyciel prowadzi dyskusję na zasadzie burzy mózgów. Osoby odpowiadają na pytanie: „Czy masz jakiś rytuał, z którego możesz zrezygnować?”. Chodzi o nawyki typu: codzienne jedzenie kanapek „na mieście”, palenie papierosów, kupowanie batonów i przekąsek, napojów w puszkach lub w butelkach, słodkich bułek i ciastek, udział w grach losowych czy wyjścia na piwo.</p> <p>Nauczyciel podsumowuje krótkim wykładem dotyczącym „efektu latte”, podając wyliczenia: kupując codziennie kanapkę w sklepiku szkolnym (koszt: 5,60 zł) zamiast wziąć ją z placówki, wydamy miesięcznie 112 zł, a przy 118 dniach nauki, jak w 2019 roku, będzie to 660 zł, itd.</p>

3. Konto w banku

Dlaczego ten rozdział jest ważny? Dlaczego warto rozmawiać z młodzieżą o kontach w banku?

Młodzi ludzie w Polsce chętnie korzystają z usług bankowych. Zgodnie z badaniem przeprowadzonym przez Związek Banków Polskich w 2019 r., blisko połowa (46%) młodych Polaków ma założone konto bankowe jeszcze przed osiągnięciem pełnoletności¹⁶. Korzystanie z bankowości jest wśród młodych osób coraz bardziej popularne – zgodnie z analizami pracowni badawczej Kantar TNS, obecnie aż 80% najstarszych nastolatków ma już konto osobiste, podczas gdy w 2009 r. odsetek ten wynosił 40%. Co więcej, młodzi, którzy dopiero wejdą na rynek pracy – nazwani „pokoleniem Z” – wyrastali w dobie Internetu i korzystanie z bankowości elektronicznej oraz mobilnych płatności jest dla nich w pewnym sensie naturalne. Posiadanie własnego konta w banku to dla młodego człowieka dobra nauka samodzielności. Z jednej strony, może pomóc w lepszym kontrolowaniu wydatków, a z drugiej – daje możliwość uczenia się na własnych błędach. Sam wybór banku, w którym młody człowiek ułoży swoje pieniądze, jest wyrazem troski – lub jej braku, jeśli decyzja jest nieprzemyślana – o domowy budżet. Zadbanie o bezpieczeństwo płatności w Internecie oraz płatności mobilnych, a także bezpieczne korzystanie z kart płatniczych, to niezbędne elementy zarządzania osobistymi finansami.

Ta część podręcznika pozwoli Ci przygotować się do zajęć, podczas których:

- Wprowadzisz i wyjaśnisz pojęcia: konto bankowe, karta kredytowa, karta debetowa, konto młodzieżowe, konto osobiste, konto oszczędnościowe, lokata terminowa.
- Omówisz zagrożenie bezpieczeństwa płatności w Internecie i płatności mobilnych.
- Wskażesz, jak bezpiecznie posługiwać się kartami płatniczymi.

3.1. Rodzaje kont i kart bankowych

Dzisiaj trudno wyobrazić sobie życie bez konta w banku. Posiadając konto i dostęp do Internetu, możemy opłacić rachunki, zrobić dowolny przelew czy zakupy, nie ruszając się z domu. Konto w banku daje nam także więcej możliwości oszczędzania.

Konto bankowe to prowadzony przez bank specjalny rachunek o unikalnym numerze, na którym bank przechowuje nasze pieniądze. Zgodnie z polskim prawem, własne konto bankowe można posiadać od momentu ukończenia 13. roku życia. Osoby w wieku 13–18 lat do założenia konta potrzebują jednak zgody rodzica lub opiekuna (ze względu na to, że mają ograniczoną zdolność do czynności prawnych).

Decyzja o wyborze banku, w którym **otworzymy konto**, powinna wynikać z analizy i **porównania ofert różnych banków**. Oferty możemy porównać samodzielnie; możemy też skorzystać z rankingów kont bankowych publikowanych systematycznie w Internecie. Oferowane przez banki produkty i usługi zmieniają się jednak w dość szybkim tempie, stąd też warto porównać oferty bezpośrednio przed podjęciem decyzji o założeniu konta.

¹⁶ Zobacz: <https://zbp.pl/aktualnosci/komunikaty/Pierwsze-konto-bankowe-jeszcze-przed-osiemnastka> (dostęp 31.10.19).

Warto zwrócić uwagę na:

- wysokość opłat za prowadzenie konta – najlepiej, aby prowadzenie konta było bezpłatne;
- opłaty za wydanie i korzystanie z karty płatniczej przypisanej do konta – najlepiej, aby te usługi też były bezpłatne;
- sieć bankomatów oraz prowizja za wypłacanie gotówki z bankomatów innych banków – najkorzystniejszy jest brak opłat za korzystanie z bankomatów innych banków i to, że bank posiada rozległą sieć własnych bankomatów;
- aplikację mobilną – czy jest dostępna i funkcjonalna;
- wysokość oprocentowania rachunku przypisanego do konta (zazwyczaj jest bardzo niska);
- dedykowane programy oszczędnościowe;
- dodatkowe bonusy i zniżki – niektóre banki oferują np. zniżki do kina;
- system transakcyjny – niektóre banki wprowadzają systemy, które wspierają edukację finansową.

Rysunek 11. Elementy, na które warto zwrócić uwagę wybierając bank, w którym założymy konto.

Jak widać, wybór odpowiedniego banku jest związany z analizą tego, co można zyskać, otwierając w nim konto, oraz ile kosztuje jego prowadzenie. Zatem wybór banku, w którym założymy konto też może mieć wpływ na to, jak kształtują się osobiste finanse.

Obecnie coraz łatwiej jest otworzyć konto przez Internet, więc w wyborze odpowiedniego banku nie musimy być ograniczeni tymi bankami, których placówki są dostępne w naszej miejscowości zamieszkania. Po wypełnieniu formularza na stronie internetowej banku, dokumenty niezbędne do otwarcia rachunku dostarczane są do klienta kurierem. Po zapoznaniu się z dokumentami i podpisaniu umowy, klient odsyła dokumenty do banku.

Co do zasady, młode osoby w wieku 13–18 lat mogą mieć **konto młodzieżowe**. Warto jednak wspomnieć o innych rodzajach kont, do których należą:

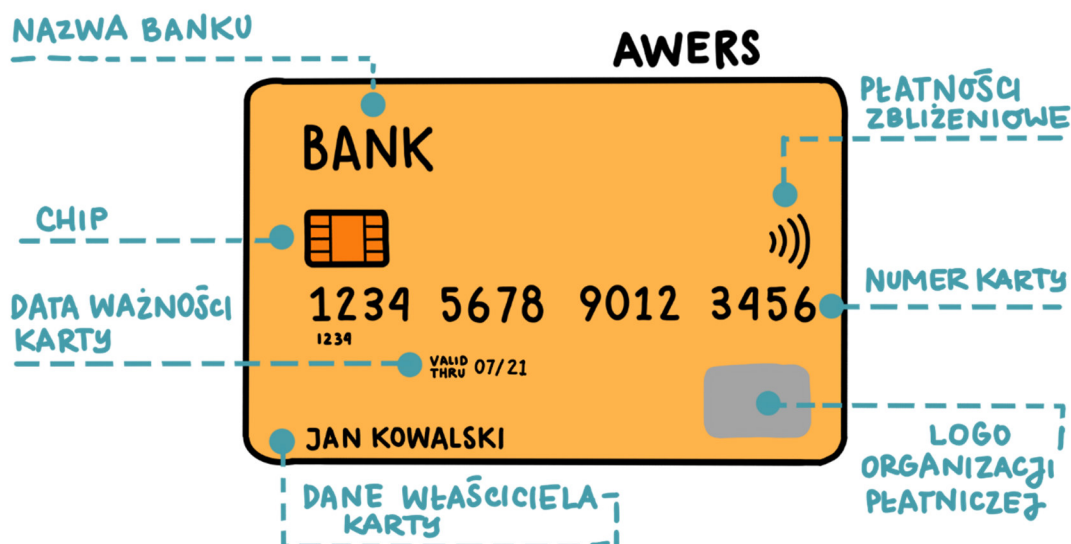
- **konto osobiste:** środki gromadzone na takim koncie (wynagrodzenie, stypendium, wpłaty w gotówce, itd.) są zwykle dość nisko oprocentowane lub wcale, ale właściciel konta ma do nich stały dostęp poprzez kartę płatniczą wydaną do rachunku lub przez Internet dzięki aplikacji banku;
- **konto oszczędnościowe:** środki na tym koncie są zazwyczaj wyżej oprocentowane niż środki na koncie osobistym, a właściciel może nadal mieć do nich stały dostęp, ale niektóre usługi związane z tym kontem mogą być dodatkowo płatne (np. wykonywanie przelewów lub wypłat częściej niż raz w miesiącu).;
- **konto lokaty terminowej:** to rodzaj konta, na którym deponowane są pieniądze „wypożyczane” na określony czas bankowi; po upływie ustalonego w umowie terminu, bank wypłaca nam całą kwotę powiększoną o odsetki, których wysokość zależy m.in. od oprocentowania lokaty i czasu jej trwania; przy zerwaniu lokaty przed umówionym czasem klient traci odsetki, które zostały naliczone do tego momentu.

W praktyce banki oferują klientom możliwość posiadania różnych kont. Pozwala to na jednoczesny dostęp do nich wszystkich przez Internet i odpowiednie zarządzanie swoimi pieniędzmi, np. poprzez przesuwanie środków między kontami.

W Polsce działa Bankowy Fundusz Gwarancyjny, który gwarantuje bezpieczeństwo depozytów w bankach do równowartości 100 tys. euro w złotych¹⁷. To oznacza, że pieniądze, które trzymamy w bankach są ubezpieczone do tej wartości – w przypadku bankructwa banku, zostaną wypłacone przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny.

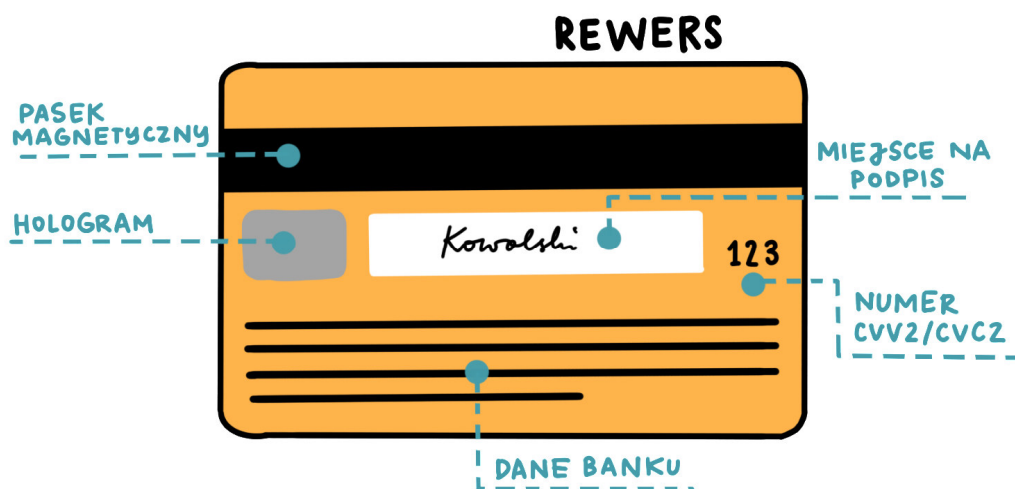
Dostęp do pieniędzy zgromadzonych na koncie możliwy jest m.in. poprzez wykorzystanie **kart płatniczych**. **Karta debetowa**, która jest rodzajem karty bankowej, **jest powiązana z kontem osobistym**. Dzięki niej można m.in. płacić w punktach handlowo-usługowych, kupować przez Internet czy wypłacać gotówkę z bankomatu. Aby zapłacić kartą, trzeba mieć pieniądze na koncie; środki na koncie zmniejszają się o każdą wydaną kwotę.

Rysunek 12. Awers karty bankowej.

¹⁷ Więcej informacji na: <https://www.bfg.pl/> (dostęp 7.11.19).

Rysunek 13. Rewers karty bankowej.

Z kolei **karta kredytowa jest powiązana z rachunkiem kredytowym** – pozwala korzystać ze środków przyznanych przez bank w ramach limitu kredytowego. Innymi słowy, bank udziela pożyczki w określonej kwocie. Jeśli taka pożyczka zostanie spłacona w całości w wyznaczonym terminie (zwykle jest to 30–50 dni), to nie zostaną naliczone – najczęściej dość wysokie – odsetki. Bank naliczy je po upływie tego terminu. Odsetki naliczone zostaną także każdorazowo w przypadku wypłaty gotówki, niezależnie od terminu spłaty. Karta kredytowa może być bezpłatna jeśli średnioroczny obrót na karcie jest wystarczający (zgodnie z tabelą opłat i prowizji banku).

Istnieją też inne karty płatnicze, jak np. wielowalutowa karta Revolut, powiązana z aplikacją on-line. Dzięki takiej karcie możliwe jest dokonywanie tanich płatności międzynarodowych (rozliczanych po kursie międzybankowym), w tym np. płacenie za towary i usługi podczas zagranicznych wakacji czy podróży służbowych. Aby dokonywać płatności, najpierw użytkownik musi wpłacić odpowiednią kwotę na subkonto w danej walucie (jest to tzw. karta przedpłacona). Aplikacja pozwala na zarządzanie kartą, w tym na ustawianie limitów dziennych, dezaktywizację paska magnetycznego czy płatności zbliżeniowych oraz na zablokowanie karty.

Z płatnościami kartami mogą być związane dodatkowe usługi, o które warto zapytać w banku. Na przykład, **usługa typu „moneyback”** pozwala na zwrot części pieniędzy wydanych kartą. Z kolei **wyrażenie „chargeback”** zawarte w ofertach dotyczących kart VISA lub Mastercard oznacza możliwość cofnięcia transakcji wykonanej kartą płatniczą w przypadku, kiedy ta nie doszła do skutku, została wykonana bez zgody klienta lub gdy zakupiony towar był niezgodny z umową. W ten sposób możliwe jest odzyskanie pieniędzy. Popularna jest także **usługa „cashback”**, dzięki której możliwe jest pobranie niewielkiej kwoty pieniędzy podczas dokonywania zakupów (alternatywnie do wypłaty gotówki z bankomatu).

Dostęp do konta coraz częściej możliwy jest przez **aplikacje mobilne**; banki mają najczęściej swoje aplikacje. Aby zapewnić maksymalne bezpieczeństwo transakcji, warto pobierać aplikacje z zaufanych źródeł, jakimi są oficjalne strony banków.

Istnieje też szereg innych aplikacji, niezwiązanych z konkretnym bankiem, umożliwiających dokonywanie płatności przez telefon komórkowy. W tym kontekście warto wspomnieć o BLIK¹⁸. Jest to system płatności mobilnych, stworzony przez kilka największych banków w Polsce. Większość transakcji w systemie BLIK jest darmowa (np. płatności przez Internet, w sklepach, wypłaty z bankomatu). Płatność poprzez system oznacza, że banki nie muszą się dzielić prowizją z operatorami kart (VISA, Mastercard).

Jak już wspomniano, aby otworzyć konto w banku, trzeba podpisać **umowę**. Jak każdy tego typu dokument, umowę z bankiem przed podpisaniem również należy dokładnie przeczytać. Wszelkie wątpliwości co do jej treści (niezrozumiałe pojęcia, niejasności dotyczące procedur, itd.) należy wyjaśnić z pracownikiem banku.

Z drugiej strony, banki nie ułatwiają klientom **zamykania konta**. Najbardziej skuteczną jest wizyta w banku, jednak, w zależności od banku oraz zapisów umowy z bankiem, możliwe może być również zamknięcie konta:

- poprzez wysłanie pisma do banku (wypowiedzenie umowy);
- przez Internet (wciąż mało popularne);
- telefonując na infolinię.

Co do zasady, nieużywane produkty bankowe należy zamykać za pomocą wniosku o wypowiedzenie umowy.

3.2. Bezpieczeństwo płatności w Internecie i płatności mobilnych

Zachowanie zasad bezpieczeństwa to przejaw troski o osobiste finanse. Ludzie coraz rzadziej odwiedzają bank osobiście, gdzie obsługa ma możliwość weryfikacji tożsamości klienta, prosząc go o okazanie dowodu osobistego lub paszportu, a ten może autoryzować transakcje, składając swój podpis pod odpowiednimi dokumentami. Obecnie te dwa procesy – **weryfikacji tożsamości klienta oraz autoryzacji transakcji** – odbywają się na odległość, w tym za pośrednictwem Internetu. Stąd konieczność stosowania takich zabezpieczeń jak hasła czy kody.

Co więcej, obecnie można dokonywać płatności mobilnych z wykorzystaniem telefonów, zegarków czy naklejek zbliżeniowych (tzw. płatności mobilne zdalne i zbliżeniowe). Możliwe jest to także za pomocą kart płatniczych wyposażonych w technologię Komunikacji Bliskiego Zasięgu (NFC, ang. Near Field Communications), czyli tzw. **kart zbliżeniowych**. W Polsce przyjęto, że przy transakcjach, których wartość nie przekracza 50 złotych, nie ma potrzeby wprowadzania kodu PIN. Dzięki wspomnianej technologii telefony czy zegarki stały się „mobilnymi portfelami”. Coraz więcej możliwości związanych z płatnościami mobilnymi oznacza także większą liczbę zagrożeń bezpieczeństwa zgromadzonych pieniędzy. Tym bardziej warto przyjrzeć się temu zagadnieniu.

Co nam grozi? Popularnym zjawiskiem jest tzw. „**phishing**”, czyli podszywanie się przez oszusta pod osobę lub instytucję w celu wyłudzenia poufnych informacji, zainfekowania komputera złośliwym oprogramowaniem czy też nakłonienia ofiary oszusta do podjęcia określonych działań. Na tej zasadzie działają np. wiadomości e-mail, które rzekomo otrzymujemy od banku, a które w rzeczywistości wysyłane są przez cyberprzestępcę. Nigdy nie należy otwierać linków zawartych w takich wiadomościach; zwykle kierują nas na stronę łudząco przypominającą stronę banku, a w rzeczywistości stworzoną przez oszusta w celu przejęcia danych logowania. Należy uważać na tzw. „**pharming**”, czyli

¹⁸ Więcej o BLIK: <https://blikmobile.pl/> (dostęp: 31.10.19).

sytuację, kiedy po wpisaniu prawidłowego adresu strony logowania do systemu on-line banku, ofiara przekierowywana jest na stronę fałszywą, choć łudząco przypominającą stronę oryginalną.

W Internecie dostępnych jest wiele poradników dotyczących zasad bezpieczeństwa używania kart płatniczych czy płatności przez aplikacje mobilne bądź on-line¹⁹. Niezależnie od okoliczności warto jednak pamiętać o kilku podstawowych zasadach:

1. **Hasło dostępu do konta internetowego powinno być odpowiednio długie i trudne.** Generalna zasada brzmi: im bardziej dziwne hasło, tym lepiej. Należy unikać haseł złożonych np. z daty urodzin czy imienia i nazwiska. Hasło należy systematycznie aktualizować; nie należy go udostępniać osobom postronnym. Nie należy go również utrzymywać (np. zapisywać w notatniku) – najlepiej je zapamiętać.
2. **Należy zwrócić uwagę na bezpieczeństwo logowania.** Adres banku powinien zaczynać się od „https” (połączenie szyfrowane), często w pasku adresu znajduje się też symbol kłódki. Pod żadnym pozorem nie powinniśmy otwierać linków otrzymywanych w wiadomościach e-mail, pochodzących rzekomo od banku.
3. **Ustawienie hasła maskowanego** (podanie tylko części znaków składających się na hasło). To pomoże chronić hasło przed przejęciem go przez oprogramowanie szpiegujące.
4. **Ustawienie potwierdzenia SMS.** Wymaga go większość banków, np. w przypadku wykonywania przelewów.

Z bankowości elektronicznej nie należy korzystać logując się do otwartych sieci internetowych (np. w kinie czy kawiarni). Korzystanie z banku na komputerach dostępnych w kawiarenkach internetowych również obarczone jest dużym ryzykiem przejęcia danych.

Jeśli chodzi o aplikacje mobilne, to należy postawić na oficjalne aplikacje banków i na bieżąco je aktualizować. PIN do aplikacji powinien być trudny (patrz pkt 1 poniżej). Warto ustalić limity na transakcje oraz aktywować powiadomienia.

Bank powinien zostać poinformowany o kradzieży lub utracie telefonu czy też innego urządzenia służącego do wykonywania płatności mobilnych.

3.3. Bezpieczne posługiwanie się kartami płatniczymi

Najbardziej popularnym przestępstwem związanym z używaniem kart płatniczych jest tzw. „skimming”. Polega on na nielegalnym skopiowaniu zawartości paska magnetycznego karty płatniczej i stworzeniu jej kopii. Tworząc kopię karty, przestępca może płacić za towary i usługi oraz dokonywać wypłat z bankomatów. Karta może być skopiowana podczas robienia zakupów – przez sprzedawcę lub inną osobę – lub w bankomacie. Ten drugi przypadek jest szczególnie niebezpieczny. Przestępcy instalują na bankomatach lub na czytniku urządzenia (kamery, fałszywe klawiatury, nakładki na czytnik, itd.), które przechwytują dane z paska magnetycznego i kod PIN. W przypadku przechwycenia danych naszej karty w trakcie robienia zakupów, przestępca może jedynie dokonywać transakcji, dla których nie musi znać kodu PIN. Jeśli natomiast ukradnie dane karty w bankomacie, może swobodnie dokonywać wypłat z konta.

¹⁹ Przykładowe zasady bezpieczeństwa można znaleźć np. tu: <https://zbp.pl/dla-klientow/bezpieczne-bankowanie/karty-bankowe> (dostęp: 9.12.2019).

Tak jak w przypadku płatności w Internecie i płatności mobilnych, również w przypadku korzystania z kart płatniczych obowiązuje kilka podstawowych zasad:

1. **Należy skomponować odpowiednio trudny numer PIN.** Nie mogą to być te same znaki (np. 4444), ciągi rosnące (1234) lub malejące (4321) cyfr, czy też daty urodzin.
2. **Numer PIN należy zapamiętać.** Słynne są już historie o zapisywaniu numeru PIN na ścianie przy bankomacie – należy o nich pamiętać, ku przestrodze.
3. **Numeru PIN nie powinno się udostępniać żadnej postronnej osobie.**
4. **Powyższa zasada dotyczy także kodu CVV/CVC.** Jest to kod znajdujący się na odwrocie karty kredytowej, po prawej stronie, w białym pasku podpisu – są to ostatnie trzy cyfry dla kart VISA i Mastercard. Kod powstał po to, aby było trudniej przejąć dane z karty płatniczej (np. poprzez kamerę podczas płatności w sklepie stacjonarnym) i jest wymagany przy płatnościach internetowych.

Korzystając z kart – czy to wypłacając pieniądze z bankomatu, czy płacąc w sklepie – należy zachować ostrożność i zakryć PIN ręką. Warto również ustawić limit (np. dzienny) dla transakcji bezstykowych (tzw. PayPass), w których terminal odczytuje dane nie z paska magnetycznego, ale z mikroprocesora zatopionego w karcie lub innym urządzeniu.

Jeśli zdarzy się kradzież lub zagubienie karty płatniczej, **utrata karty** należy jak najszybciej zgłosić do banku (osobiście lub dzwoniąc na infolinię). Można również skorzystać z **infolinii uruchomionej przez Związek Banków Polskich: + 48 828 828 828** (nie wszystkie banki do niej przystąpiły). Warto pamiętać, że obecnie w przypadku kradzieży lub zagubienia karty płatniczej, jej właściciel odpowiada za nieuprawnione transakcje do kwoty 150 euro z wykorzystaniem kodu PIN oraz 50 euro w przypadku płatności zbliżeniowych.

3.4. Ćwiczenia do wykorzystania podczas lekcji

KLIENT BANKU	ĆWICZENIE NR 11
CZEGO DOTYCZY	Zakładanie konta w banku
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu mają utrwaloną postawę związaną z posiadaniem konta osobistego.
CZAS TRWANIA	30–40 minut
POMOCE	Ulotki banków, dostęp do stron internetowych banków, tekst rozdziału podręcznika dot. kont bankowych
OPIS	Należy podzielić grupę na podgrupy. Zadaniem podgrup jest wcielenie się w pracownika banku, do którego przychodzą różni klienci i opracowanie argumentacji zachęcającej do założenia konta w danym banku. Argumentacja będzie potem użyta w scenkach, które podgrupa ma zaprezentować przed resztą osób. Każda z podgrup otrzymuje innego klienta: młodego mężczyznę, który podjął pierwszą pracę, dziewczynę, która opuściła dom dziecka, trzynastoletniego chłopaka i emerytkę. Na przygotowanie scenek jest 20 minut. Kolejne 20 minut to przedstawienie scenek i omówienie ich.

ROZSYPANKA**ĆWICZENIE NR 12**

CZEGO DOTYCZY	Usługi bankowe
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, jakie usługi są oferowane przez banki (np. prowadzenie konta osobistego, zakładanie lokat bankowych, udzielanie pożyczek, itp.) i potrafią je scharakteryzować.
CZAS TRWANIA	20–30 minut
POMOCE	Wydrukowane i pocięte definicje włożone w kolorowe koperty
OPIS	Należy rozdać kolorowe koperty w liczbie odpowiadającej liczbie uczestników. Jeśli jest 16 osób w grupie, to będą np. 4 koperty żółte, 4 niebieskie, 4 zielone i 4 czerwone. Kolor kopert wyznacza podgrupę (czyli w podanym przykładzie będą 4 grupy po 4 osoby). Zadaniem każdej podgrupy jest dopasowanie terminu do definicji. Terminy i definicje znajdują się w załączonych materiałach.

KRZYŻÓWKA**ĆWICZENIE NR 13**

CZEGO DOTYCZY	Bezpieczeństwo płatności
CEL ĆWICZENIA	Utrwalenie wiedzy z zakresu bezpieczeństwa płatności.
CZAS TRWANIA	10–15 minut
POMOCE	Wydrukowane krzyżówki dla każdego uczestnika, długopisy
OPIS	Należy rozdać krzyżówki i długopisy. Po sprawdzeniu prawidłowości rozwiązania krzyżówki, nauczyciel może odpowiedzieć na wątpliwości. Krzyżówka znajduje się w załączonych materiałach.

4. Praca i zatrudnienie

Dlaczego ten rozdział jest ważny? Dlaczego warto rozmawiać z młodzieżą o pracy i różnych formach zatrudnienia?

Jak zostało wskazane w rozdziale dotyczącym budżetu domowego, praca jest jednym z najważniejszych źródeł dochodu. Jednocześnie, oczekiwania młodych ludzi co do jego wielkości mogą być wysoce nierealistyczne: w trakcie rozmów z wychowankami Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych, prowadzonych w ramach prac nad niniejszym podręcznikiem, wielokrotnie padały takie pytania, jak „Jak zarabiać miliony?” oraz „Co zrobić, aby się nie narobić a zarobić?”. Z drugiej strony, młodzież zainteresowana była również tematyką umów o pracę i tym, na co należy zwracać uwagę, podpisując taką umowę. W niniejszym rozdziale skoncentrujemy się na tym drugim obszarze, rozszerzając go o tematykę pracy nierejestrowanej, umów cywilnoprawnych oraz własnej działalności gospodarczej. Uzbrojenie młodzieży w tę podstawową wiedzę powinno zwiększyć poczucie bezpieczeństwa młodych na rynku pracy – terytorium do tej pory im nieznanym, takim, na którym młodzi stawiają dopiero pierwsze kroki.

Ta część podręcznika pozwoli Ci przygotować się do zajęć, podczas których:

- Wprowadzisz i wyjaśnisz pojęcia: praca nierejestrowana (praca w szarej strefie, na czarno), praca legalna, umowa o pracę, umowa zlecenie, umowa o dzieło.
- Wyjaśnisz, dlaczego nie opłaca się pracować na czarno.
- Wskażesz oraz omówisz wady i zalety poszczególnych typów umów.

4.1. Czym jest praca?

Praca jest świadomą, zamierzoną działalnością człowieka. Może polegać na wykonywaniu czynności fizycznych lub umysłowych, których rezultatem ma być dobro – towar lub usługa. Dobro to ma określoną wartość ekonomiczną. Za pracę człowiek powinien otrzymywać wynagrodzenie (dochód z pracy), dzięki któremu może zakupić inne dobra – towary i usługi.

Praca w życiu człowieka nie może być jednak zredukowana do wymiaru ekonomicznego. Spełnia bowiem nie tylko funkcję instrumentalną – jako ta czynność, która jest środkiem do zaspokojenia ekonomicznych potrzeb człowieka. Dla wielu praca jest również przestrzenią samorealizacji i źródłem osobistego rozwoju. Pełni także funkcję społeczną – dzięki niej poznajemy ludzi, komunikujemy się z nimi, współpracujemy.

4.2. Co to jest praca w szarej strefie i czy się opłaca?

Praca „na czarno”, w „szarej strefie”, praca nierejestrowana – to różne nazwy na tę samą sytuację. Najczęściej o pracy nierejestrowanej mówimy wtedy, kiedy ktoś pracuje i otrzymuje wynagrodzenie za pracę, mimo że nie zawarł odpowiedniej umowy i nie dopełnił związanych z tym formalności. Z pracą nierejestrowaną będziemy mieć do czynienia także wtedy, gdy część wynagrodzenia – poza umową – będzie przekazywana „pod stołem”, czyli bezpośrednio do ręki pracownika, z pominięciem wymaganych prawem procedur.

Przyczyny pracy nierejestrowanej są różne. Zarówno pracodawca, jak i pracownik mogą mieć własne powody, dla których decydują się nie podpisywać umowy. Pracodawca może szukać „oszczędności” poprzez niepłacenie składek na ubezpieczenie społeczne pracownika i zaliczek na podatek dochodowy. Może być też niechętny temu, aby ponosić inne koszty związane z legalnym zatrudnieniem (np. wyposażenie pracowników w odzież ochronną). Z kolei pracownik też może chcieć „zaoszczędzić” na podatku dochodowym i składkach na ubezpieczenie społeczne, tj. otrzymywać do ręki całą kwotę uzgodnioną z pracodawcą. Są też takie osoby, którym zależy na ukryciu dochodów, np. ze względu na długi lub chęć uzyskania pomocy socjalnej.

Warto podkreślać, że takie praktyki są nielegalne i nieuczciwe. Faktycznie w dłuższej perspektywie tracą na nich dwie strony – zarówno pracownicy, jak i pracodawcy. Ci ostatni narażeni są m.in. na mandaty i kary oraz wykluczenie z przetargów publicznych. Z kolei w konsekwencji świadczenia przez dłuższy czas pracy na czarno pracownicy mogą np. otrzymać niską emeryturę lub nie otrzymać jej wcale, a pracując nie mają prawa do bezpłatnego zwolnienia lekarskiego czy bezpłatnego dostępu do służby zdrowia.

Wiadomo, że młodzież myśli o emeryturze mało lub wcale. Dlaczego więc młodzi ludzie powinni wystrzegać się pracy na czarno? W rozmowach i podczas zajęć warto zwracać uwagę na koszty finansowe i pozafinansowe takiej pracy tu i teraz oraz w krótszej perspektywie. Co to za koszty? Uporządkujmy.

I. Finansowe konsekwencje pracy na czarno

Osobom, które decydują się na pracę na czarno wydaje się, że zarabiają „na rękę” o wiele więcej niż te, które pracują legalnie. W przypadku młodych ludzi to „wiele więcej” może być bardzo iluzoryczne. To dlatego, że obecnie istnieje **szereg zwolnień i preferencji podatkowych oraz dotyczących składek na ubezpieczenie społeczne** dla osób młodych, np.:

- osoby poniżej 26 roku życia nie płacą podatku dochodowego (PIT) od większości dochodów, w tym od tych z pracy na umowę o pracę oraz umowę zlecenie;
- osoby poniżej 26 roku życia, które się uczą lub studiują nie płacą składek na ubezpieczenie społeczne od umów zlecenia.

Osoby, które pracują na czarno mogą mieć problemy z wyegzekwowaniem tego, na co umówiły się z pracodawcą. Chodzi tutaj zarówno o wysokość zapłaty za wykonaną pracę, jak i jej terminowe przekazanie. Taka sytuacja może wpływać negatywnie na utrzymanie płynności finansowej, a mówiąc bardziej wprost – na możliwości bilansowania domowego budżetu, wprowadzając do codziennego życia element ryzyka i niepewności.

Ponadto, pracując na czarno można być **zwolnionym z dnia na dzień** i w ten sposób zostać w ogóle **bez środków do życia**. To z kolei oznacza konieczność **zaciągnięcia zobowiązań finansowych** na pokrycie wydatków związanych z bieżącą konsumpcją, w tym tych bardziej ryzykownych, jak np. wysoko oprocentowane pożyczki oferowane przez parabanki. Dla banków udzielających bezpiecznych kredytów i pożyczek osoby bez stałych udokumentowanych dochodów są bowiem klientami niewiarygodnymi, przez co mają utrudnioną możliwość kredytowania.

Praca na czarno oznacza, że pracownik **nie jest ubezpieczony** (pod warunkiem, że nie ubezpieczy się we własnym zakresie). Jeśli zachoruje lub ulegnie wypadkowi, za leczenie i rehabilitację musi płacić z własnej kieszeni.

II. Pozafinansowe konsekwencje pracy na czarno

Praca na czarno oznacza, że młodemu człowiekowi będzie niezwykle **trudno wykazać doświadczenie zawodowe przy staraniach o kolejną pracę**. To szczególnie ważne na początku kariery zawodowej – referencje czy rekomendacje od pracodawcy, dokumenty potwierdzające zatrudnienie i odbyte w pracy szkolenia mają często decydujące znaczenie dla otrzymania kolejnej, ciekawszej czy też lepiej płatnej pracy.

4.3. Kiedy praca jest legalna?

Z punktu widzenia pracownika, praca jest legalna, jeśli jest świadczona na podstawie **pisemnej umowy zawartej przed rozpoczęciem pracy**. Taka umowa musi spełniać pewne kryteria, np. określać strony umowy i warunki pracy²⁰, o czym będziemy wspominać jeszcze w dalszej części tego rozdziału. Warto w tym miejscu podkreślić, że młodzi ludzie, którzy dopiero wchodzą na rynek pracy, często **nie czytają umów** (nie tylko tych dotyczących pracy), a jeśli to robią, to zdarza się, że nie dopytują o znaczenie niezrozumiałych terminów czy zwrotów. Często nie wiedzą też, że powinni otrzymać **własną kopię umowy z podpisem pracodawcy**. Na te dwa aspekty warto zwrócić szczególną uwagę.

Umowy o pracę zawierane są na podstawie kodeksu pracy, inne umowy – na podstawie kodeksu cywilnego. Innymi rodzajami umów są np. umowa o pracy nakładczej (chałupniczej) czy umowa o pomocy przy zbiorach. Legalnie pracować można także będąc **samozatrudnionym**, czyli prowadząc własną, zarejestrowaną działalność gospodarczą.

Rysunek 14. Wady i zalety różnych form zatrudnienia.

	PRACA NA CZARNO	UMOWA O DZIEŁO	UMOWA ZLECENIE	UMOWA O PRACĘ
 UDOKUMENTOWANIE DOŚWIADCZENIA	✗	✓	✓	✓
 USTALONE GODZINY PRACY	✗	✗	✗	✓
 UBEZPIECZENIE	✗	✓	✓	✓
 OCHRONA WYNIKAJĄCA Z KODEKSU PRACY	✗	✗	✗	✓
 PEWNA WYPŁATA	✗	✓	✓	✓
 PRZYNAJMNIEJ MINIMALNA KRAJOWA	✗	✗	✓	✓
 SKŁADKI EMERYTALNE	✗	✓	✓	✓

²⁰ Przykłady umów o pracę znaleźć można np. w wydanym przez Państwową Inspekcję Pracy poradniku pt. „Legalność zatrudnienia”, autorstwa A. Kaczmarczyk i M. Bugaj-Wojciechowskiej, dostępnym pod adresem <https://www.pip.gov.pl/pl/f/v/193774/br%20LegalnoscZatrudn-Poradik-Pracod-pracown%20Internet.pdf> (dostęp: 18.10.2019).

Aby móc uznać pracę za w pełni legalną, konieczne jest, aby były spełnione jeszcze inne warunki niż samo podpisanie umowy. Zarówno o tym, jak i o wadach i zaletach umowy o pracę, umowy zlecenie i umowy o dzieło opowiemy w dalszych częściach tego rozdziału. Warto w tym miejscu wskazać jednak, że w przypadku, kiedy zarejestrowany w urzędzie pracy bezrobotny podejmuje zatrudnienie, musi poinformować o tym urząd.

Tabela 4. Rodzaje umów o pracę i cywilnoprawnych.

Umowy zawierane na podstawie kodeksu pracy	Umowy zawierane na podstawie kodeksu cywilnego
<ul style="list-style-type: none"> – umowa na czas próbny (obowiązuje nie dłużej niż 3 miesiące i w większości przypadków można ją zawrzeć tylko raz)²¹; – umowa na czas określony (wygasa z upływem określonego w umowie terminu, może być zawierana z jednym pracownikiem trzykrotnie i łączny okres zatrudnienia nie może być dłuższy niż 33 miesiące)²²; – umowa na czas nieokreślony (bezterminowa); – umowa na zastępstwo (można ją przedłużać dowolną liczbę razy); – stosunek pracy na podstawie mianowania, powołania lub wyboru. 	<ul style="list-style-type: none"> – umowa zlecenie; – umowa o dzieło; – umowa agencyjna²³.

4.4. Umowa o pracę

Ogólnie rzecz biorąc, Polacy najczęściej pracują w oparciu o umowę o pracę. Według Głównego Urzędu Statystycznego, z osobami młodymi (15–24 lata) zawierana jest **najczęściej umowa na czas określony**²⁴. Im starsi pracownicy, tym odsetek zawieranych umów na czas określony jest niższy.

Stronami umowy o pracę są **pracownik** oraz **pracodawca**. Umowa taka zobowiązuje pracownika do świadczenia określonego rodzaju **pracy**, za **wynagrodzeniem, na rzecz pracodawcy, pod jego kierownictwem i w miejscu i czasie przez niego wyznaczonym**. Jeśli pracownik nie ma samodzielności w określaniu np. w jaki sposób, kiedy i gdzie będzie pracował, to zawarcie umowy o pracę jest obowiązkowe i nie można zamiast niej podpisać np. umowy zlecenia. Co więcej, gdyby w takiej sytuacji

²¹ Art. 25. § 2 i 3 kodeksu pracy; zobacz:

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19740240141/U/D19740141Lj.pdf> (dostęp: 13.11.2019).

²² Art. 25¹ § 1 kodeksu pracy, *ibidem*.

²³ Tytuł XXIII Umowa agencyjna, kodeks cywilny, zobacz:

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf> (dostęp: 13.11.2019).

Zgodnie z Art. 758 §1. „Przez umowę agencyjną przyjmujący zlecenie (agent) zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, do stałego pośredniczenia, za wynagrodzeniem, przy zawieraniu z klientami umów na rzecz dającego zlecenie przedsiębiorcy albo do zawierania ich w jego imieniu”.

²⁴ Zobacz: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/zasady-metodyczne-rocznik-pracy/rynek-pracy-w-2017-r-4,1.html> (dostęp: 18.10.2019).

podpisana została umowa zlecenie, to pracownik może wnieść powództwo do sądu pracy i domagać się ustalenia, że w rzeczywistości obowiązuje umowa o pracę, ze wszystkimi tego konsekwencjami.

Dlaczego jest to istotne? Umowa o pracę jest z wielu powodów bardzo **korzystna dla pracownika**. Ma on w takiej sytuacji wiele **praw określonych przez kodeks pracy**. Do takich ważnych praw pracownika należą m.in:

- **gwarancja minimalnego wynagrodzenia za pracę** (w 2020 r. to kwota co najmniej 2600 PLN miesięcznie brutto);
- **płatny urlop wypoczynkowy** (20 albo 26 dni rocznie);
- **ubezpieczenie społeczne** (emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe), a zatem prawo do bezpłatnego korzystania z opieki lekarskiej, płatnego zwolnienia chorobowego, czy odszkodowania w razie wypadku;
- **prawo do urlopu macierzyńskiego, rodzicielskiego, ojcowskiego, wychowawczego** oraz ochrona przed zwolnieniem z pracy w trakcie tych urlopów, a także ochrona przed zwolnieniem pracownic będących w ciąży.

Ponadto umowa o pracę daje pewną stabilność zatrudnienia, w tym ochronę przed nagłym (z dnia na dzień) zwolnieniem z pracy i zwolnieniem bez podania przyczyny.

Dzięki odkładaniu **składek emerytalnych** w czasie pracy w oparciu o umowę o pracę pracownicy nabywają **prawo do emerytury**. Obecnie prawo do emerytury minimalnej otrzymują kobiety, które przepracowały co najmniej 20 lat i ukończyły 60 lat oraz mężczyźni, którzy przepracowali co najmniej 25 lat i ukończyli 65 lat.

Tabela 5. Podstawowe elementy umowy o pracę.

Umowa o pracę powinna zawierać²⁵:

- oznaczenie stron umowy – dane pracodawcy i pracownika;
- datę zawarcia umowy;
- datę rozpoczęcia pracy i czas, na jaki zostaje zawarta (np. na okres próbny 3 miesiące, na czas określony – 1 rok albo na czas nieokreślony);
- informację o rodzaju pracy (np. nazwa stanowiska, zawodu czy opis czynności, jakie ma wykonywać pracownik – np. obsługa klientów sklepu, rozkładanie towaru na półkach magazynu);
- informację o wymiarze czasu pracy (np. pełny wymiar czasu pracy – „cały etat”, bądź część etatu);
- informację o miejscu wykonywania pracy;
- informację o wysokości wynagrodzenia.

Po ustaniu stosunku pracy pracownik, który pracował w oparciu o umowę o pracę ma także **prawo do zasiłku dla bezrobotnych** – jeśli pracował przez 18 miesięcy przed zarejestrowaniem się w urzędzie pracy, łącznie przez okres co najmniej 365 dni, i otrzymywał co najmniej minimalne wynagrodzenie za pracę

Przed rozpoczęciem pracy pracodawca ma obowiązek dopełnić następujących formalności:

- wystąpić przysięgłego pracownika na **wstępne badania lekarskie** na koszt pracodawcy;

²⁵ Na podstawie Art. 29 § 1 kodeksu pracy, *op. cit.*

- zorganizować dla pracownika **wstępne szkolenie BHP**;
- przeprowadzić szkolenie **stanowiskowe**;
- **zgłosić** nowego pracownika **do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych**;
- założyć pracownikowi **akta osobowe**;
- zapoznać pracownika z **obowiązującymi regulaminami**;
- wyposażyć pracownika w **odzież ochronną i roboczą**, o ile jest to wymagane.

Kiedy umowa o pracę kończy się lub jest rozwiązywana przez strony umowy, pracodawca zobowiązany jest do wystawienia pracownikowi **świadczenia pracy**. To ważny dokument, który potwierdza doświadczenie zawodowe, dzięki któremu łatwiej znaleźć kolejną, niejednokrotnie lepiej płatną pracę.

Polskie prawo daje możliwość zatrudniania **pracowników młodocianych**, tj. **osób między 15 a 18 rokiem życia**²⁶. Zatrudnienie takiego pracownika jest możliwe wtedy, gdy ma on ukończoną co najmniej szkołę podstawową (w wyjątkowych przypadkach można zatrudnić młodocianego, który nie spełnia tego kryterium) oraz ma zaświadczenie lekarskie o braku przeciwwskazań do wykonywania danej pracy²⁷. Zatrudnianie takich osób w oparciu o umowę o pracę jest możliwe w dwóch przypadkach:

- **w celu przygotowania zawodowego** (nauka zawodu lub przyuczenie do wykonywania określonej pracy);
- **wykonywanie lekkich prac**.

Jeśli jednak młodociany nie ma kwalifikacji zawodowych, to może zostać zatrudniony tylko w celu przygotowania zawodowego. W tym kontekście możliwe jest zawarcie dwóch rodzajów umów:

- dotyczącej zatrudnienia w ramach **nauki zawodu** (umowa na czas określony do 36 miesięcy);
- dotyczącej **przyuczenia do wykonywania określonej pracy** (od 3 do 6 miesięcy, a w przypadku uczestników Ochotniczych Hufców Pracy do ukończenia szkoły podstawowej, do 22 miesięcy).

O fakcie zawarcia umowy z młodocianym należy poinformować wójta, burmistrza lub prezydenta miasta, w zależności od miejsca zamieszkania młodocianego.

Tabela 6. Podstawowe elementy umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego.

<p>Umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego powinna zawierać informację o²⁸:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rodzaju przygotowania zawodowego; – czasie trwania przygotowania zawodowego; – miejscu, w którym będzie odbywać się przygotowanie zawodowe; – wysokości wynagrodzenia.

Nauka zawodu i przyuczenie do wykonywania zawodu kończą się egzaminem, a jego koszt ponosi pracodawca. Jeśli młodociany uzyska pozytywny wynik, otrzymuje zaświadczenie potwierdzające jego umiejętności.

²⁶ Na podstawie Art. 190 § 1 kodeksu pracy, *op. cit.*

²⁷ Art. 191 § 1 kodeksu pracy, *op. cit.*

²⁸ Art. 195 § 1 kodeksu pracy, *op. cit.*

Jeśli młodociany zatrudniany jest do wykonywania lekkich prac, to nie mogą one zagrażać jego życiu, zdrowiu i rozwojowi psychofizycznemu oraz nie mogą utrudniać wykonywania obowiązku szkolnego²⁹.

W odniesieniu do pracowników młodocianych istnieją ograniczenia związane z wymiarem czasu pracy, który nie może przekroczyć 6 godzin na dobę w przypadku pracownika poniżej 16 roku życia, oraz 8 godzin na dobę w przypadku pracownika powyżej 16 roku życia. Do tego czasu pracy wlicza się także czas nauki w wymiarze wynikającym z obowiązkowego programu zajęć szkolnych³⁰. Młodocianych nie można zatrudniać w godzinach nadliczbowych ani w porze nocnej³¹.

4.5. Umowa zlecenie

W przypadku umowy zlecenia nie mają zastosowania przepisy kodeksu pracy. To oznacza, że osoba wykonująca pracę nie jest pracownikiem i nie ma swojego pracodawcy. **Stronami umowy są zleceniodawca i zleceniobiorca.** Oznacza to, że osoba pracująca (zleceniobiorca) nie ma tak rozległych praw, jak ma to miejsce w przypadku umowy o pracę. Z drugiej strony, jest bardziej samodzielna i ma większą możliwość podejmowania własnych decyzji. Nie występuje tu relacja podporządkowania zleceniodawcy.

Istotą umowy jest zobowiązanie zleceniobiorcy do starannego działania i dołożenia należytej staranności w wykonywaniu **czynności będących przedmiotem zlecenia**. Przykłady prac, które można zlecić i które często wykonywane są na podstawie umów zlecenia to: rozdawanie ulotek, sprzątanie pomieszczeń czy przeprowadzenie szkolenia.

Co warto wiedzieć o umowach zlecenia? Kilka istotnych kwestii to:

- **wynagrodzenie za godzinę** takiej pracy nie może być niższe niż pewna **minimalna stawka** (w 2020 r. to 17 PLN brutto);
- **zleceniobiorcy** co do zasady **objęci są ubezpieczeniem społecznym**, przy czym wysokość płaconych składek zależy od sytuacji zleceniobiorcy, przede wszystkim od tego, czy ma on inne tytuły do ubezpieczenia – uczniowie i studenci do ukończenia 26. roku życia z reguły nie muszą opłacać składek na ubezpieczenie społeczne, gdyż przysługuje im ono ze względu na naukę³²;
- okres takiej pracy liczy się zatem jako tzw. **okresy składkowe**, co ma znaczenie dla przyszłej **emerytury**, w tym prawa do emerytury minimalnej;
- **ubezpieczenie zdrowotne jest obowiązkowe**, co daje prawo do bezpłatnej opieki medycznej;
- **zleceniobiorca może dobrowolnie opłacać składki na ubezpieczenie chorobowe** i jeśli to robi, to ma prawo do płatnego zwolnienia chorobowego;
- w przypadku zleceniobiorców z minimalnym wynagrodzeniem umowa zlecenia daje prawo do **zasiłku dla bezrobotnych** pod warunkiem, że zleceniodawca odprowadzał za zleceniobiorcę

²⁹ Art. 200(1) § 1 oraz § 2 kodeksu pracy, *op. cit.*

³⁰ Art. 202 § 1, § 2 oraz § 3 kodeksu pracy, *op. cit.*

³¹ Art. 203 § 1 kodeksu pracy, *op. cit.*

³² Szczegółowe informacje można znaleźć na stronach internetowych Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, który publikuje co roku aktualizację swojego poradnika pt. „Zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym i ubezpieczeniu zdrowotnemu”. Ten i inne poradniki można znaleźć na stronie <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/biblioteka-zus/poradniki> (dostęp: 18.10.2019).

składki na ubezpieczenia społeczne oraz składkę na Fundusz Pracy (przez minimum 365 dni w okresie 18 miesięcy poprzedzających rejestrację w urzędzie pracy)³³.

Z punktu widzenia tej osoby, która wykonuje zlecenie w ramach umowy, wadą takiej pracy może być brak gwarancji prawa do urlopu – zarówno wypoczynkowego, jak i np. macierzyńskiego (choć np. zapis o płatnym urlopie wypoczynkowym w umowie zlecenia jest możliwy, jeśli tylko zgodzą się na to zleceniodawca i zleceniobiorca). Osoba pracująca w oparciu o umowę zlecenie nie ma także zapewnionej stabilności zatrudnienia.

Tabela 7. Podstawowe elementy umowy zlecenie.

Umowa zlecenie powinna zawierać:

- oznaczenie stron umowy – dane zleceniodawcy i zleceniobiorcy;
- datę zawarcia umowy;
- oznaczenie przedmiotu zlecenia, np. opis obowiązków;
- określenie terminu trwania umowy;
- zobowiązanie się zleceniobiorcy do starannego wykonywania określonych w umowie obowiązków;
- określenie wysokości wynagrodzenia i zobowiązanie się zleceniodawcy do wypłaty wynagrodzenia.

4.6. Umowa o dzieło

Umowa o dzieło jest podobna do umowy zlecenia, jednak różni się od niej w kilku istotnych aspektach. Istotą takiej umowy jest zobowiązanie osoby przyjmującej zamówienie do **wykonania pewnego dzieła w określonym terminie**. To „dzieło” musi stanowić samoistny byt. Przykładami będą takie umowy, których przedmiotem jest napisanie artykułu, gry komputerowej, stworzenie grafiki czy zbudowanie szafy.

Tabela 8. Podstawowe elementy umowy o dzieło.

Umowa o dzieło powinna zawierać:

- oznaczenie stron umowy – wskazanie danych (imię i nazwisko, adres, siedziba, KRS, NIP, PESEL);
- datę zawarcia umowy;
- oznaczenie dzieła (rezultatu);
- określenie terminu, jaki przyjmujący ma na wykonanie dzieła;
- zobowiązanie się przyjmującego zamówienie do wykonania dzieła (rezultatu);
- określenie wysokości wynagrodzenia i zobowiązanie się zamawiającego do wypłaty wynagrodzenia.

Umowa o dzieło zakłada dużą samodzielność osoby przyjmującej zamówienie. Umowa ma **charakter jednorazowy** i kończy się w momencie przyjęcia dzieła przez zamawiającego. Osoby pracujące w oparciu o umowę o dzieło **co do zasady nie podlegają ubezpieczeniom społecznym**. Oznacza to, że nie

³³ Dotyczy to zleceniobiorców powyżej 26 roku życia. W przypadku młodszych zleceniobiorców zasiłek nie będzie przysługiwał, bo nie ma obowiązku odprowadzania składki.

mają np. prawa do darmowej opieki lekarskiej i nie są za nie odprowadzane składki na emeryturę³⁴. W przypadku umowy o dzieło wykonujący je nie ma prawa do urlopu; nie ma też określonego prawnie minimalnego wynagrodzenia. Umowa ta nie definiuje w ogóle czasu pracy – najważniejszy jest jej rezultat.

4.7. Własna działalność gospodarcza

Pracować można także na własny rachunek. Jeśli ktoś ma pomysł na biznes i sposób dotarcia do klientów, to może **zarejestrować działalność gospodarczą**. Bycie przedsiębiorcą daje zdecydowanie **największą niezależność**. Z drugiej strony, przedsiębiorcy mają więcej obowiązków.

Do obowiązków przedsiębiorcy należą: opłacanie składek na ubezpieczenie społeczne, wybór formy opodatkowania i regularne odprowadzanie podatków, a także prowadzenie księgowości dokumentującej działalność firmy. Zadania te można zlecić wyspecjalizowanej firmie lub realizować samodzielnie, korzystając z istniejącego oprogramowania.

Prowadzenie własnej działalności gospodarczej może być dobrym wyborem. Do takiej decyzji trzeba się jednak solidnie przygotować. Na początek potrzebny jest dobry **biznesplan**, tzn. realistyczny plan uwzględniający inwestycje, jakie trzeba dokonać, aby zacząć działalność, inne niezbędne wydatki (w tym składki na ubezpieczenie społeczne, podatki) i spodziewane przychody firmy (wraz z odpowiedziami na pytania: jak dotrzeć do klientów, za ile możemy sprzedawać usługi czy produkty, itd.). Ważne będą też: **wybór formy opodatkowania** (spośród czterech możliwych: 1) skali podatkowej (zasady ogólne), 2) podatku liniowego, 3) ryczałtu, oraz 4) karty podatkowej) oraz podjęcie decyzji dotyczących ewentualnego skorzystania z **ulg w składkach na ubezpieczenie społeczne**.

Rozważając podjęcie własnej działalności gospodarczej oraz tworząc biznesplan należy również pomyśleć o ryzykach związanych z jej prowadzeniem i zastanowić się, jak można nimi zarządzać. W rzeczywistości każda działalność gospodarcza związana jest z jakimś ryzykiem, np. z:

- **ryzykiem gospodarczym** w sytuacji, kiedy ogólne warunki gospodarcze uniemożliwiają uzyskanie planowanych wyników (np. przychody firmy są niższe od spodziewanych);
- **ryzykiem rynkowym**, które dotyczy konkretnej branży oraz związanej z nią aktualnej i spodziewanej sytuacji (koniunktury);
- **ryzykiem finansowym**, związanym z finansowaniem majątku firmy (np. pożyczki i kredyty);
- **ryzykiem niewypłacalności** w sytuacji utraty płynności finansowej;
- **ryzykiem operacyjnym**, kiedy możliwość straty wynika np. z awarii maszyn czy sprzętu komputerowego.

Niniejszy podręcznik jedynie sygnalizuje te kwestie. Młode osoby, które są nimi bardziej zainteresowane, mogą skorzystać z ogólnodostępnych poradników dotyczących prowadzenia własnej działalności gospodarczej³⁵.

³⁴ Wyjątkiem jest sytuacja, gdy pracodawca dodatkowo podpisuje ze swoim pracownikiem umowę o dzieło. W takiej sytuacji należy opłacać składki na ubezpieczenie emerytalne, rentowe, wypadkowe i chorobowe zarówno z tytułu umowy o pracę, jak i umowy o dzieło.

³⁵ Przykład to strona <https://www.biznes.gov.pl> (dostęp 18.10.2019).

4.8. Ćwiczenia i materiały do wykorzystania podczas lekcji

OBOWIĄZKI STRON UMÓW

ĆWICZENIE NR 14

CZEGO DOTYCZY	Obowiązki stron umów
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, jakie są obowiązki stron w zależności od podpisanej umowy (o pracę, zlecenie, o dzieło).
CZAS TRWANIA	30–40 minut
POMOCE	Duże kartki papieru, flamastry
OPIS	Podział grupy na podgrupy. Każda podgrupa dostaje inny temat do opracowania: obowiązki pracownika i pracodawcy przy umowie o pracę, obowiązki zleceniodawcy i zleceniobiorcy przy umowie zlecenia, obowiązki przyjmującego zamówienie do wykonania dzieła oraz zlecającego wykonanie dzieła przy umowie o dzieło, obowiązki spoczywające na osobie prowadzącej jednoosobową działalność gospodarczą.

KREATYWNIE O RYNKU PRACY

ĆWICZENIE NR 15

CZEGO DOTYCZY	Praca w szarej strefie a praca legalna
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, czym się różni praca w szarej strefie od pracy legalnej.
CZAS TRWANIA	20–30 minut
POMOCE	Karty typu DIXIT, z gry Straszny Dom, karty METAFORY, Miłowe, Zwrotnica lub inne, duże kartki papieru (np. flipchart), masa mocująca
OPIS	Dzielimy grupę na podgrupy. Każda z podgrup dostaje zestaw swoich kart (np. Dixit), duże kartki papieru oraz masę mocującą wraz z tematem. Ma za zadanie napisać skojarzenia związane z zadaniem tematem (karty mają służyć jako inspiracja do kreatywnej pracy). Osoby w podgrupach wybierają karty, które będą pasować do ich tematu, mocują je na kartkach za pomocą masy, a obok wypisują hasła, które kojarzą im się z daną kartą i zadaniem tematem. Tematy: praca w szarej strefie, praca legalna, nowoczesny rynek pracy, budowanie kariery.

OBOWIĄZKI PRACODAWCY I PRACOWNIKA	ĆWICZENIE NR 16
CZEGO DOTYCZY	Obowiązki stron umowy o pracę
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu znają obowiązki pracodawcy i pracownika.
CZAS TRWANIA	20–30 minut
POMOCE	Koperty, wydrukowane i pocięte listy obowiązków pracodawcy i pracownika
OPIS	Podział grupy na podgrupy, ewentualnie indywidualne wykonanie ćwiczenia. Każda podgrupa/osoba otrzymuje kilka kopert, w których znajdują się obowiązki pracownika i pracodawcy na różnych etapach relacji: przed podpisaniem umowy, w trakcie zatrudnienia i przy rozwiązaniu umowy. Listy obowiązków stron na każdym ze wspomnianych etapów znajdują się w załączniku.

WARTO CZYTAĆ UMOWY	ĆWICZENIE NR 17
CZEGO DOTYCZY	Czytanie umów
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, że należy czytać umowy (o pracę, z operatorem telefonii komórkowej, z bankiem, itp.) przed ich podpisaniem.
CZAS TRWANIA	10 minut
POMOCE	Wydrukowane fikcyjne umowy
OPIS	Nauczyciel daje wychowankom umowy do podpisania. Sprawdza, czy młodzież czyta to, co podpisuje. Potem omawia ćwiczenie, zwracając uwagę na absurdalność niektórych zapisów umowy i pytając, czy wychowankowie zwrócili na nie uwagę. Przykłady fikcyjnych umów do wykorzystania znajdują się w załączniku.

QUIZ KAHOOT	ĆWICZENIE NR 18
CZEGO DOTYCZY	Znajomość różnic pomiędzy umowami
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wzmacniają wiedzę o tym, czym różnią się poszczególne rodzaje umów.
CZAS TRWANIA	15–20 minut
POMOCE	Każdy uczestnik powinien mieć swój telefon z dostępem do Internetu. W opcji grania w podgrupach – 1 telefon na podgrupę. Komputer dla nauczyciela, rzutnik. Quiz dostępny na stronie: https://create.kahoot.it/share/roznice-miedzy-umowami/8c1d7052-ef8e-4c5d-8b21-e5c9b68bcd9e .

OPIS	Nauczyciel klika w podany wyżej link i uruchamia quiz. Każdy z uczestników zajęć wchodzi na stronę kahoot.it. W momencie, gdy nauczyciel uruchamia quiz, uczestnicy dostają kod do testu i mogą go samodzielnie rozwiązać. Treść quizu znajduje się w załączniku.
-------------	---

KORZYŚCI Z UMOWY O PRACĘ **ĆWICZENIE NR 19**

CZEGO DOTYCZY	Zalety umowy o pracę								
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, jakie zalety ma umowa o pracę.								
CZAS TRWANIA	20–30 minut								
POMOCE	Kolorowe kartki post-it, długopisy, tablica (ew. stojak flip-chart)								
OPIS	<p>Każdy/a z uczestników/uczestniczek zajęć otrzymuje po 5 karteczek typu post-it. Ma za zadanie odpowiedzieć na pytanie, jakie przywileje chciałby/chciałaby zyskać dzięki pracy. Na jednej karteczce można napisać tylko 1 przywilej. Jeśli 5 karteczek nie wystarczy, uczestnicy/uczestniczki mogą prosić o więcej. Prowadzący/prowadząca rysuje na tablicy tabelę:</p> <table border="1" data-bbox="488 981 1390 1064"> <thead> <tr> <th>Umowa o pracę</th> <th>Umowa o dzieło</th> <th>Umowa zlecenie</th> <th>Praca na czarno</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td> </td> <td> </td> <td> </td> <td> </td> </tr> </tbody> </table> <p>Spodziewamy się, że na karteczkach wypisane zostaną następujące sformułowania: pewne pieniądze, darmowy lekarz, urlop, itp. Potem uczestnicy przyklejają karteczki w kolumnie, w której dana rzecz jest zapewniona. Jeśli dana cecha przynależy do dwóch rodzajów umów, których nazwy są blisko siebie, to należy przykleić karteczkę blisko siebie. Jeśli zaś nazwy znajdują się daleko – należy przykleić w jednym miejscu, a w drugim dopisać. Na koniec najprawdopodobniej najwięcej korzyści pojawi się przy umowie o pracę. Przy pracy na czarno spodziewamy się, że nie będzie karteczek/będzie ich najmniej. Na koniec nauczyciel omawia różne rodzaje umów i rozdaje ksero tabelki ze strony 36.</p>	Umowa o pracę	Umowa o dzieło	Umowa zlecenie	Praca na czarno				
Umowa o pracę	Umowa o dzieło	Umowa zlecenie	Praca na czarno						

5. Co to są podatki i dlaczego każdy musi je płacić?

Dlaczego ten rozdział jest ważny? Dlaczego warto rozmawiać z młodzieżą o podatkach?

Polacy wiedzą o podatkach raczej niewiele, młodzi Polacy – jeszcze mniej. W 2019 r. platforma Kapitalni.org po raz kolejny zleciła przeprowadzenie testu z wiedzy finansowej Polaków. Ponad połowa respondentów zadeklarowała, że czuje się bezradna w kwestiach związanych z podatkami, wychodzeniem z długów, ubezpieczeniami, korzystaniem z kredytów i pożyczek oraz inwestowaniem pieniędzy³⁶. Jednocześnie, zgodnie z badaniem CBOS z 2017 r.³⁷ 77% Polaków uważało, że uczciwe płacenie podatków jest formą patriotyzmu. Takie stwierdzenie było jednak kwestionowane częściej wśród badanych poniżej 45 roku życia. Co z tego wynika? Polacy czują, że płacenie podatków jest ważne, ale nie wiedzą dlaczego. Z jakimi podatkami ma do czynienia przeciętny Kowalski, w jakich okolicznościach je płaci oraz na co i przez kogo są wydawane pieniądze z podatków – oto zagadnienia, o których warto rozmawiać z młodymi ludźmi, kształtując ich wiedzę finansową.

Ta część podręcznika pozwoli Ci przygotować się do zajęć, podczas których:

- Wprowadzisz i wyjaśnisz pojęcia i skróty: podatek, VAT, CIT, PIT, deklaracja podatkowa.
- Wyjaśnisz, dlaczego wszyscy płacą podatki, nawet o tym nie wiedząc, oraz wskażesz, na co są przeznaczane.
- Omówisz zagadnienie rozliczania się z podatku od dochodów osobistych i wskażesz, jak można rozliczyć się samodzielnie.

5.1. Podatki i ich rodzaje

Podatek to „publicznoprawne, nieodpłatne, przymusowe oraz bezzwrotne świadczenie pieniężne”³⁸ na rzecz państwa. Co oznaczają te przymiotniki?

To, że podatek jest świadczeniem **publicznoprawnym** oznacza, że jest daniną publiczną, opartą na prawie publicznym (a nie np. cywilnym). Podatek jest świadczeniem **nieodpłatnym**, czyli takim, którego zapłacenie nie daje podatnikowi podstaw do dochodzenia roszczeń od państwa. **Przymusowość** podatku oznacza, że organy podatkowe mogą wykorzystać różne środki i procedury, w tym egzekucyjne, aby sprawić, że podatek zostanie zapłacony. Natomiast **bezzwrotność** podatku oznacza, że po prostu nie podlega on zwrotowi (chyba, że został nadpłacony). Podatek powinien być zawsze wyrażony **w określonej kwocie pieniędzy**.

Podatki powinny być **wprowadzane w formie ustawowej** (zasada wyłączności ustawy do wprowadzania podatków oraz do kształtowania istotnych elementów konstrukcyjnych podatku), a **ich płacenie należy traktować jako zasadę** (zasada powszechności).

Podatki to główne **źródło dochodów państwa**. Służą temu, aby państwo mogło realizować swoje zadania, związane np. z finansowaniem szkół, szpitali czy ośrodków szkolno-wychowawczych.

³⁶ Źródło: <https://businessinsider.com.pl/finanse/badanie-wiedza-finansowa-polakow-2019-raport-kapitalniorg/mt3xswx> (dostęp: 18.10.19).

³⁷ Źródło: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_143_17.PDF (dostęp: 18.10.19).

³⁸ Zobacz: <https://www.podatki.gov.pl/abc-podatkow/podatki-w-polsce/> (dostęp: 18.10.19).

Podatki różnią się ze sobą ze względu na:

- podmiot opodatkowania – czyli to, kto jest opodatkowany;
- przedmiot opodatkowania – czyli to, co podlega opodatkowaniu;
- sposób poboru podatku – czyli tryb i warunki płatności.

Istnieją różne rodzaje podatków. Większość z nich to **podatki bezpośrednie**³⁹, jak np.:

- PIT – to podatek od dochodów osób fizycznych;
- CIT – podatek dochodowy od osób prawnych, czyli np. firm;
- inne podatki – np. od spadku i darowizn, od nieruchomości, rolny oraz leśny.

Do **podatków pośrednich** zalicza się:

- VAT – podatek od towarów i usług;
- akcyza – to podatek, który nakładany jest na niektóre towary (np. alkohol, wyroby tytoniowe, paliwo czy energia);
- podatek od gier.

Warunkiem funkcjonowania państw jest zdolność do zapewnienia obywatelom podstawowych usług publicznych, związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa, infrastruktury transportowej (np. dróg i mostów), pomocy społecznej, itd. Należy zdać sobie sprawę, że świadczenie usług publicznych kosztuje i jedynym sposobem, by zapewnić na nie pieniądze, jest pobieranie podatków od obywateli i firm działających na terenie kraju. Codziennie korzystamy z dóbr i usług publicznych sfinansowanych z podatków płaconych przez nas samych, innych obywateli, a także przez działające w Polsce firmy.

Pobieranie podatków jest dla funkcjonowania państwa tak ważne, że państwo angażuje duże środki, aby zapobiec próbom oszustwa i unikania płacenia podatków. W Polsce zajmuje się tym administracja skarbowa, zatrudniająca kilkadziesiąt tysięcy osób. Zaległości podatkowe są z całą surowością egzekwowane przez państwo. Słynne jest powiedzenie „W życiu tylko dwie rzeczy są pewne: śmierć i podatki”⁴⁰.

Z drugiej strony, państwo potrzebuje środków na to, aby np. wesprzeć finansowo grupy mniej uprzywilejowane. Obywatele mogą uzyskać takie wsparcie np. w formie zasiłków, stypendiów czy bonów.

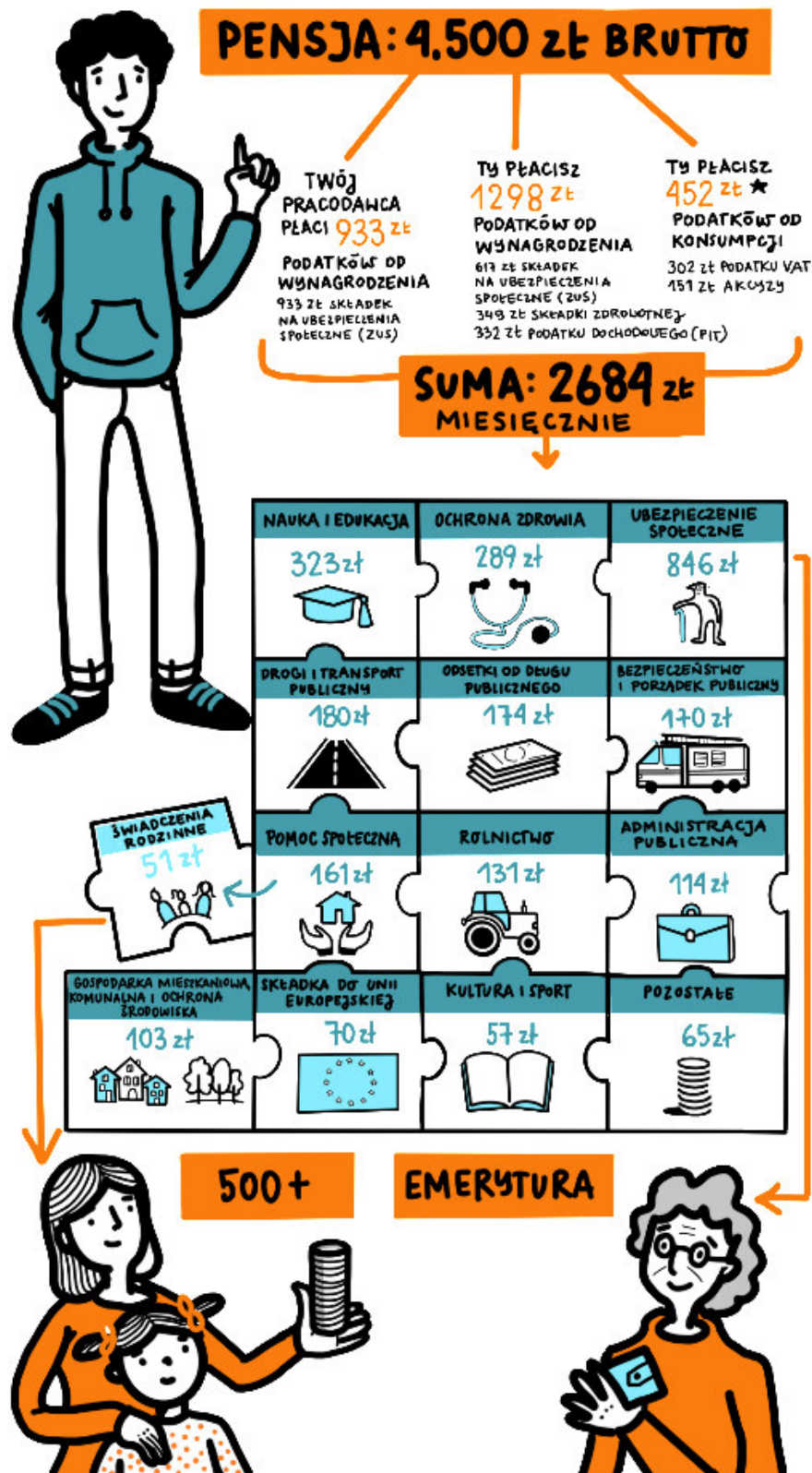
Na tej podstawie można stwierdzić, że podatki pełnią dwie podstawowe **funkcje**:

- **fiskalną**, czyli uzyskiwania środków pieniężnych, które są niezbędne dla pokrycia potrzeb publicznych;
- **redystrybucyjną**, która polega na podziale dochodów między poszczególne grupy społeczne oraz różne grupy podatników z wykorzystaniem konstrukcji podatku, a także rozdzielenie między państwo i samorząd puli dochodów uzyskiwanych z podatków.

³⁹ Do podatków bezpośrednich zalicza się te podatki, które nie mogą być przerzucone na inny podmiot lub nie powinny być przerzucone według zamiaru ustawodawcy.

⁴⁰ Autorem tego powiedzenia jest Benjamin Franklin, amerykański polityk, jeden z założycieli Stanów Zjednoczonych.

Rysunek 15. Kto płaci podatki od pensji i na jakie cele? Przykład.

* Podatek VAT płacony przez konsumentów jest obliczony na podstawie szacunków przeciętnej stawki podatku VAT dla gospodarstw domowych o różnych poziomach dochodu przedstawionych w raporcie „VAT w wydatkach gospodarstw domowych”, przygotowanym przez Centrum Analiz Ekonomicznych CenEA. Dane z www.mojepanstwo.pl/podatki, dostęp 20.12.2019

Płacenie podatków na czas i w pełnej wartości wcale nie jest skomplikowane.

Po pierwsze, wiele podatków płacimy być może nawet tego nie zauważając. Kiedy robimy zakupy, niejako „przy okazji” płacimy podatek od towarów i usług, będący podatkiem od wartości dodanej, oznaczony skrótem VAT⁴¹. Jeśli kupujemy produkty takie jak papierosy czy alkohol, to płacimy dodatkowo jeszcze inny podatek – akcyzę. Kiedy przyjrzymy się przykładowemu paragonowi z zakupów, to możemy dowiedzieć się dokładnie, jaką kwotę podatku zapłaciliśmy (zobacz rysunek 16).

Rysunek 16. Przykładowy paragon ze wskazaniem kwoty podatku VAT.

Wikimon sp. z o.o. 16-300 Augustów ul. Miastowa 12 Sklep papierniczy NIP 012-345-67-89		} NAGŁÓWEK ZAWIERAJĄCY NAZWĘ, SIEDZIBĘ ORAZ NUMER NIP	
2008-12-09 #1	14:45 Kierow001	← DATA I GODZINA WYSTAWIENIA ← NUMER KASY	
	2x15,00 A	← ILOŚĆ RAZY CENA JEDNOSTKOWA TOWARU	
Papier SPEED ryza	30,00 A	← NAZWA TOWARU, WARTOŚĆ TOWARU, STAWKA PTU	
Koszulki LUX opak. 100 szt.	5,00 A		
Długopis czarny nr2345	1,80 A		
SP.OP. A	36,80	← KWOTA DO OPODATKOWANIA BRUTTO	
PTU A 23%	8,50	← KWOTA PODATKU 23%	
SUMA PTU	8,50		
SUMA	45,30	← SUMA DO ZAPŁATY	
GOTÓWKA	50,00	← RODZAJ I WYSOKOŚĆ OTRZYMANEJ NALEŻNOŚCI	
Reszta	4,70	← RESZTA DO WYDANIA	
P.fisk.	Nr 000084	← NUMER PARAGONU W DANYM DNIU	
AFN 12345678		← LOGO I UNIKATOWY NUMER KASY	

Źródło: Na podstawie https://pl.wikipedia.org/wiki/Paragon_fiskalny#/media/Plik:Paragon_fiskalny.png (dostęp: 13.01.2020).

Również niektóre podatki nałożone na majątek, czy też na zyski osiągnięte z posiadania tego majątku, „płacą się” w sposób, którego możemy nie zauważać. Np. odsetki od pieniędzy ulokowanych w banku obłożone są podatkiem, ale bank sam go odprowadza, potrącając odpowiednią kwotę przed wypłatą odsetek.

Po drugie, nawet jeśli podatek „nie zapłaci się sam” i jego uiszczenie wymaga naszego zaangażowania, to często okazuje się, że rozliczenia i płacenie podatków nie są tak skomplikowane, jak mogłoby się to wydawać. Przykładem jest możliwość złożenia e-deklaracji w odniesieniu do podatku od dochodów osobistych, o czym piszemy w kolejnym podrozdziale.

⁴¹ VAT to skrót od angielskiej nazwy „Value Added Tax”.

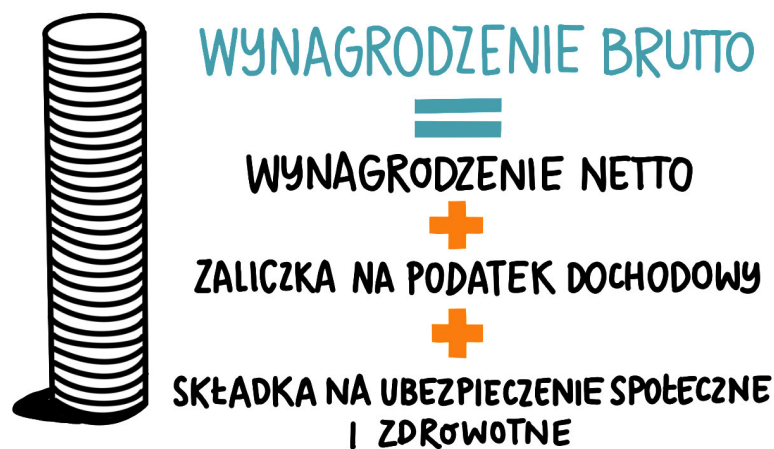
5.2. Czym jest PIT i kiedy dotyczy młodych ludzi?

W praktyce najistotniejszym podatkiem dla młodego człowieka będącego na drodze do samodzielności będzie zapewne podatek od dochodów osobistych, PIT⁴². Objęte nim są przychody z pracy (na etat, na umowę zlecenie czy o dzieło, z własnej działalności gospodarczej, itd.), a także emerytury i renty. Zwolnione z PIT są z kolei świadczenia pomocy socjalnej i większość stypendiów.

Podatek PIT jest rozliczany za cały rok kalendarzowy. Do końca kwietnia danego roku należy rozliczyć się z podatku za cały poprzedni rok, przedstawiając **deklarację podatkową**. Abyśmy jednak nie musieli co kwiecień płacić dużych kwot podatku za cały rok, w ciągu roku pobierane są zaliczki na podatek dochodowy. W zdecydowanej większości sytuacji ten etap nie wymaga naszej interwencji (chyba że samodzielnie prowadzimy działalność gospodarczą). Zaliczki są odprowadzone przez pracodawcę czy zleceniodawcę w momencie wypłaty wynagrodzenia. To między innymi stąd wynika różnica w zarobkach brutto i netto, lub, prościej mówiąc, między tym, co mamy wpisane w umowie, a tym, co faktycznie wpływa na konto.

Zarobki netto – albo „na rękę” – to kwota wynagrodzenia, jaka wpływa na konto bankowe. Precyzyjnie rzecz ujmując to kwota, jaką dysponujemy po opłaceniu wszystkich **należności podatkowych i ubezpieczeniowych** (chodzi o ubezpieczenia społeczne: emerytalne, rentowe, zdrowotne, o których mówiliśmy w rozdziale nr 4), nazywanych często „składkami na ZUS”⁴³. Z kolei **zarobki brutto** to wynagrodzenie „na rękę” powiększone o zaliczkę na podatek dochodowy oraz składki na ubezpieczenia społeczne.

Rysunek 17. Równanie wynagrodzenia brutto.

Wysokość należnych składek ubezpieczeniowych, a także kwota, od której naliczany jest podatek (tzw. podstawa opodatkowania) zależą od rodzaju podpisanej umowy. W zależności od sytuacji podatnika (wiek, posiadanie dzieci, itp.), mogą mu przysługiwać też różne zwolnienia i odliczenia od podstawy opodatkowania lub od podatku. Dlatego też w wielu dostępnych w Internecie kalkulatorach służących przeliczaniu zarobków brutto na netto należy podać tego typu informacje.

Rozliczenie PIT za ubiegły rok to **obowiązek**, za zaniedbanie którego można zostać ukaranym finansowo. Jednak w niektórych przypadkach to także okazja do **odzyskania części podatku**, którą

⁴² To skrót od angielskiej nazwy „Personal Income Tax”, podatek od dochodów osobistych.

⁴³ Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) zbiera składki na emerytury i wypłaca pieniądze emerytom, a także zbiera składki na inne ubezpieczenia społeczne obywateli i wypłaca świadczenia, takie jak np. renty, zasiłki chorobowe, czy macierzyńskie.

zapłaciliśmy w formie zaliczek w ciągu roku. Dzieje się tak dlatego, że dopiero w rozliczeniu rocznym możemy uwzględnić pewne **ulgi podatkowe**, które mogą nam przysługiwać. A zatem, nie tylko trzeba, ale i warto rozliczyć PIT.

Techniczne sposoby rocznego rozliczenia PIT zmieniają się i generalnie stają się coraz łatwiejsze. Większość osób rozlicza się obecnie składając zeznania on-line, choć nadal pozostaje też możliwość wypełnienia formularzy papierowych i wysłania ich pocztą do odpowiedniego urzędu skarbowego, czy wręcz zanieśnięcia formularza do urzędu. „Odpowiedni” urząd, to **urząd w miejscu naszego faktycznego zamieszkania**; nie ma to żadnego związku z zameldowaniem.

Czego potrzebujemy do wypełnienia zeznania rocznego? Na początku roku – najczęściej w lutym lub marcu – każdy otrzymuje od pracodawcy bądź zleceniodawcy list polecony z podsumowaniem wszystkich zarobków z poprzedniego roku i sumą odprowadzonych zaliczek na PIT; dokumenty te można też dostać do rąk własnych bezpośrednio w pracy lub w siedzibie zleceniodawcy. To ważne dokumenty – warto je przechowywać przez co najmniej 5 lat (precyzyjnie mówiąc – do terminu przedawnienia się naszego zobowiązania podatkowego), bo mogą okazać się potrzebne do wyjaśniania ewentualnych błędów, które mogą zdarzyć się w rozliczeniu podatku. W zeznaniu podatkowym za dany rok należy uwzględnić wszystkie otrzymane dokumenty.

Obecnie można skorzystać z zeznania on-line, które jest już wstępnie wypełnione naszymi danymi, w tym o naszych zarobkach. Choć niekiedy takie wstępnie wypełnione zeznanie nie będzie wymagało żadnych zmian i może nawet automatycznie „samo się złożyć” w terminie do 30 kwietnia, to jednak warto uważnie je przejrzeć, bo być może znajdziemy jakieś błędy lub będziemy mogli skorzystać z ulg podatkowych, które nie zostały automatycznie uwzględnione. Wtedy możemy też sami zdecydować, na co przeznaczymy **1% naszego podatku** PIT. Zamiast przekazywać go do budżetu państwa, możemy wskazać organizację pożytku publicznego (np. fundację czy stowarzyszenie działające w naszej okolicy albo zajmujące się ważnymi dla nas kwestiami), która otrzyma tę część naszego podatku.

Od 2020 r. podatek można zapłacić wyłącznie za pomocą **indywidualnego rachunku podatkowego** (czyli mikrorachunku podatkowego). Numer tego rachunku można otrzymać w dowolnym urzędzie skarbowym lub wygenerować na stronie internetowej <https://www.podatki.gov.pl/generator-mikrorachunku-podatkowego>, podając swój numer PESEL.

Tabela 9. O czym należy pamiętać rozliczając podatek dochodowy po raz pierwszy.

Przy rozliczaniu PIT po raz pierwszy należy pamiętać o następujących rzeczach:

1. Wygenerowaniu indywidualnego rachunku podatkowego na stronie www.podatki.gov.pl lub uzyskaniu go w urzędzie skarbowym.
2. Zeznanie podatkowe powinno zostać złożone **do końca kwietnia następnego roku**. Nie ma co czekać do ostatniej chwili.
3. Podatek dochodowy należy zasadniczo rozliczać **w urzędzie skarbowym właściwym dla miejsca zamieszkania w danym roku podatkowym**.
4. **Wybór formularza zależy głównie od rodzaju i źródła dochodów**. Osoby pracujące na umowę o pracę, umowę zlecenia i umowę o dzieło najczęściej rozliczają się przy pomocy formularza PIT 37. Na tym formularzu rozliczają się także ci, którzy osiągnęli dochód z tytułu stypendium.
5. Podatek dochodowy **można rozliczyć przez Internet**⁴⁴.

⁴⁴ Szczegółowe informacje o tym jak rozliczyć podatek przez Internet można znaleźć na stronie: <https://www.podatki.gov.pl/pit/twoj-e-pit/> (dostęp: 28.10.19).

W połowie 2019 r. wprowadzono **tzw. zerowy PIT dla młodych**. Zgodnie z tym rozwiązaniem osoby, które mają mniej niż 26 lat nie płacą podatku dochodowego od większości dochodów. Zwolnienie to dotyczy dochodów z umów o pracę, umów zlecenia, z pracy nakładczej, a także dochodów ze spółdzielczego stosunku pracy lub stosunku służbowego wynikającego z mianowania (np. praca w policji). Konieczność zapłaty podatku dochodowego występuje w wypadku umów o dzieło, otrzymywania zasiłku dla bezrobotnych, pracy na podstawie studenckiej umowy stażowej lub umowy o praktykach absolwenckich.

Formularze podatkowe, w tym formularze do złożenia zeznania on-line, ale także wyjaśnienia, czy praktyczne poradniki dotyczące PIT, a w szczególności ulg podatkowych znajdują na stronie www.podatki.gov.pl/pit/. Dodatkowo ci, którzy chcą uzyskać więcej informacji dotyczących podatków, mogą zadzwonić na infolinię Krajowej Informacji Skarbowej⁴⁵.

5.3. Inne podatki i opłaty

Do tej pory wskazano te przykłady podatków, które trafiają do budżetu państwa. Są też jednak takie podatki i opłaty, które pobierane są przez administrację lokalną. Do podstawowych należą:

- **Podatek od nieruchomości** (np. dom, mieszkanie, garaż, działka), który płacą m.in. właściciele oraz użytkownicy wieczysti, zarówno osoby fizyczne, jak i prawne oraz inne jednostki. Stawkę tego podatku określa uchwała rady danej gminy. W przypadku osób fizycznych, płatność takiego podatku jest rozłożona na 4 równe raty, od 15 marca do 15 listopada w danym roku podatkowym. Informacja o wysokości podatku oraz terminach spłat jest przesyłana do właścicieli listem poleconym.
- **Opłata uzdrowiskowa**. Może zostać wprowadzona w uchwale przez radę gminy. Płacą ją osoby, które przebywają w danej miejscowości o statusie uzdrowiska dłużej niż dobę w celach zdrowotnych, turystycznych, wypoczynkowych lub szkoleniowych. Rada gminy może ustalić inkasentów, którzy będą pobierać opłatę uzdrowiskową, zwykle jednak opłaty tej dokonujemy w hotelu. Od osób, które płacą opłatę uzdrowiskową, nie pobiera się już opłaty miejscowej.
- **Opłata miejscowa**. Rada gminy może wprowadzić uchwałą także opłatę miejscową. Dotyczy ona miejscowości o korzystnych warunkach klimatycznych, walorach krajobrazowych lub takich, którym nadano status „obszaru ochrony uzdrowiskowej”. Taką opłatę pobiera się za każdą rozpoczętą dobę pobytu, również najczęściej w hotelu (poprzez wyznaczonych przez radę gminy inkasentów). Od osób, które płacą opłatę miejscową, nie pobiera się opłaty uzdrowiskowej.
- **Opłata od posiadania psa**. Wymagają jej niektóre gminy – każdy właściciel psa musi sprawdzić, czy taka opłata jest wymagana w jego miejscowości, a jeśli jest, to ile wynosi i jak ją uregulować. Za psa płacić trzeba co rok, a o dokładnym terminie opłaty decyduje gmina. W 2020 r. stawka maksymalna za jednego psa wynosi 125,40 zł.

⁴⁵ Szczegóły – patrz tutaj: <https://www.podatki.gov.pl/zadaj-pytanie/telefon-do-konsultanta/> (dostęp: 9.12.2019).

5.4. Prawa podatnika

Jak ustaliliśmy wcześniej, każdy ma obowiązek płacenia należnych podatków w określonej wysokości i w określonym terminie. Warto jednak podkreślić, że podatnicy mają także swoje prawa. Należą do nich m.in.⁴⁶:

- **Prawo do płacenia dokładnie tyle, ile należy.** To oznacza, że jeśli nadpłacimy podatek, mamy prawo do zwrotu nadpłaty.
- **Prawo do korekty deklaracji (zeznania).** Każdy człowiek ma prawo do błędu i do tego, by go naprawić. Jeśli np. zdarzy nam się popełnić błąd w deklaracji podatkowej PIT, to też możemy go skorygować. Konieczne jest złożenie **korekty zeznania** oraz zapłacenie zaległego podatku lub zwrócenie źle obliczonej nadpłaty wraz z odsetkami. Jeśli pomyłka była na naszą niekorzyść, wówczas po złożeniu korekty możemy liczyć na zwrot podatku.
- **Prawo do ochrony danych.** Indywidualne dane zawarte w deklaracjach podatkowych i innych dokumentach są objęte tajemnicą skarbową.

5.5. Ćwiczenia do wykorzystania podczas lekcji

PARAGONY	ĆWICZENIE NR 20
CZEGO DOTYCZY	Rodzaje podatków
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu uświadamiają sobie, że płacą podatki nawet o tym nie myśląc, oraz zwiększają wiedzę na temat rodzajów podatków i ich przeznaczenia.
CZAS TRWANIA	30–40 minut
POMOCE	Realne paragony do rozdania w podgrupach, skopiowany przykład paragonu z podręcznika
OPIS	Podział grupy na podgrupy. Polecenie: „Przyjrzyjcie się paragonom, które otrzymaliście i policzcie, ile podatku VAT zapłaciła osoba, która zrobiła te zakupy? (trzeba zsumować podatki z różnych rachunków). Następnie nauczyciel prowadzi dyskusję dotyczącą rodzajów podatków, kwot, które płacimy oraz tego, na co są wydawane pieniądze z podatków. Nauczyciel może podczas omawiania ćwiczenia skorzystać rysunku na stronie 49.

⁴⁶ Więcej informacji na stronie: <https://www.podatki.gov.pl/abc-podatkow/uprawnienia-i-obowiazki-podatnika/> (dostęp: 28.10.19).

PO CO NAM PODATKI? ĆWICZENIE NR 21

CZEGO DOTYCZY	Funkcje podatków
CEL ĆWICZENIA	Osoby, które wzięły udział w ćwiczeniu wiedzą, na co przeznaczane są pieniądze z podatków.
CZAS TRWANIA	30 minut
POMOCE	Kartki imitujące pieniądze (np. z gry Monopoly), wydrukowane nazwy zawodów, pudełko, które będzie symbolizować budżet państwa
OPIS	Rozdajemy uczestnikom i uczestniczkom po jednym zawodzie (należy przygotować kilku lekarzy, nauczycieli, strażaków, policjantów, prywatnych przedsiębiorców, emerytów, ojców dwójki dzieci, oraz dyrektora zarządu dróg miejskich, itp.). Każda osoba dostaje wypłatę – fikcyjne pieniądze. Nauczyciel przeprowadza krótki wykład o tym, co to jest CIT, PIT, VAT. Potem prowadzący zbiera do pudełka – budżetu państwa podatek od dochodów (wynagrodzenia). Następnie nauczyciel pyta, czy na sali są policjanci, urzędnicy, itp. W kolejnym kroku jest podział na podgrupy - jedna podgrupa ma skupiać osoby z tym samym zawodem lub w tej samej sytuacji życiowej. Podgrupy mają za zadanie ustalić, czego potrzebują (np. strażacy – nowych wozów strażackich) i ile to będzie kosztować budżet państwa. Nauczyciel zapisuje te kwoty na tablicy. W kolejnym kroku prowadzący rozdaje podgrupom pieniądze z budżetu państwa – ale nie tyle, ile poprosiły podgrupy, a tyle, na ile pozwala wielkość budżetu państwa, zostawia też rezerwę. W podsumowaniu ćwiczenia nauczyciel omawia redystrybucyjną funkcję podatków. Zachęcamy do wydrukowania i rozdania uczniom rysunku ze strony 49.

6. Załączniki

6.1. Materiały dodatkowe do ćwiczeń

1. Ćwiczenie nr 4: Zmiany finansowe u Państwa Siwieckich i Purpulewskich oraz u Stefana Gwiazdowicza

Państwo Siwieccy to starsze małżeństwo. Małżonkowie są już na emeryturze. W ramach hobby Pani Siwiecka tworzy wiele zabawek – szydełkując i robiąc na drutach – i obdarowuje nimi swoje wnuczki. Małżeństwo uważnie wydaje pieniądze, gdyż często pojawiają się dodatkowe wydatki w postaci leków.

Państwo Purpulewscy to rodzina z trójką dzieci w różnym wieku – przedszkolnym, szkolnym, a jedno z nich chodzi nawet na studia. Pan Purpulewski nie pracuje. Jego żona pracuje jako sprzątaczką w szkole, do której chodzi syn. Rodzice starają się spełniać wszystkie potrzeby i zachcianki dzieci, choć jest im czasem ciężko przetrwać do kolejnego miesiąca.

Stefan Gwiazdowicz niedawno opuścił dom dziecka. Uczy się, więc dostaje pieniądze z powiatowego centrum pomocy rodzinie. Dorabia pracując w pobliskim sklepie spożywczym. Nieregularnie dostaje też alimenty od swojego opiekuna prawnego.

2. Ćwiczenie nr 5: Ile to naprawdę kosztuje?

Przepis na pieczone chipsy z ziemniaków

Składniki na 2–4 porcje chipsów:

- 4 średniej wielkości ziemniaki
- sól morską
- 1 łyżka listków świeżego tymianku (lub 2 łyżeczki suszonego), posiekanego rozmarynu lub innych ziół wg uznania
- 2 łyżki masła lub oliwy

Przygotowanie:

Ziemniaki dokładnie wyszorować pod bieżącą wodą szczoteczką lub ostrą stroną gąbki, osuszyć i pokroić (mandoliną, melakserem, przystawką do miksera lub ewentualnie specjalną tarką do warzyw). Pokroić na 1 mm lub 2 mm plasterki. Ziemniaki powinny być tej samej grubości.

Ziemniaki posypać solą morską, wybranymi ziołami i wysmarować w roztopionym maśle lub oliwie. Ułożyć na dużej blaszce do pieczenia. Blaszka powinna być wyłożona papierem do pieczenia. Ziemniaki układamy jeden obok drugiego (mogą częściowo zachodzić na siebie, ale tylko brzegami).

Jeśli ziemniaki pokroiliśmy na minimalną grubości (1 mm) pieczemy je w piekarniku uprzednio nagrzanym do 220 stopni C przez około 7–10 minut lub do czasu aż będą równomiernie zrumienione. Grubsze plasterki ziemniaków (2 mm) pieczemy w 250 stopniach C przez około 9–15 minut lub do zrumienienia. Ziemniaki dobrze jest obserwować podczas pieczenia. Po upieczeniu odczekajmy kilka minut, ziemniaki nabiorą chrupkości i łatwiej będą odchodzić od blaszki.

Przepis na domowy popcorn

Składniki na 2 porcje:

- 2 łyżki oleju rzepakowego (lub oliwy, oleju kokosowego, masła klarowanego)
- Opakowanie ziaren kukurydzy do robienia popcornu
- sól morską

Przygotowanie:

W celu uprażenia ziaren należy rozgrzać w rondlu olej roślinny, wrzucić kilka ziaren kukurydzy, przykryć pokrywką. Popcorn jest gotowy do spożycia po ustaniu charakterystycznego „strzelania”. Gotowy popcorn można polać roztopionym masłem i posolić. Najlepiej smakuje jeszcze ciepły, zaraz po uprażeniu.

3. Ćwiczenie nr 6: Nieprzewidziane zdarzenia – ile to kosztuje?

Wynajmujesz mieszkanie. Zrobiłeś/zrobiłaś ostatnio imprezę, podczas której jeden z gości uszkodził ekran telewizora. To nowy telewizor, a ekran jest pęknięty.

Ostatnio kupiłeś/kupiłaś od kolegi laptopa. Niestety, korzystałeś/korzystałaś z niego w łóżku i zasnąłeś/zasnęłaś, a laptop zsunął się i spadł. Rano zauważyłeś/zauważyłaś na ekranie pajęczki. Podejrzewasz, że matryca jest uszkodzona.

Kupiłeś/kupiłaś w sklepie nowego notebooka. Niestety, nie miałeś/miałaś wystarczająco dużo środków na zakup programu antywirusowego. Wydaje Ci się, że ostatnio musiałeś/musiałaś ściągnąć jakiegoś wirusa, gdyż komputer zaczął się dziwnie zachowywać...

Nie masz swojego samochodu. Pożyczyłeś/pożyczyłaś samochód od kolegi żeby poćwiczyć parkowanie przed egzaminem. Niestety, podczas manewru uszkodziłaś/uszkodziłeś zderzak. Kolega chce od Ciebie zwrotu pieniędzy za naprawę zderzaka.

Zgubiłaś/zgubiłeś swój telefon. Potrzebujesz pilnie nowego – czekasz na odpowiedzi z paru miejsc, w których byłeś/byłaś ostatnio na rozmowach kwalifikacyjnych.

Jechałeś/jechałaś ze znajomym samochodem i skończyło się Wam paliwo. Nie możecie dojść do stacji benzynowej (do najbliższej stacji jest 15 km).

4. Ćwiczenie nr 9: Karta pracy – „Mój budżet”

DOCHODY		WYDATKI	
Źródła dochodu	Kwota	Przeznaczenie	kwota
Razem		Razem	

5. Ćwiczenie nr 12: Rozsypanka

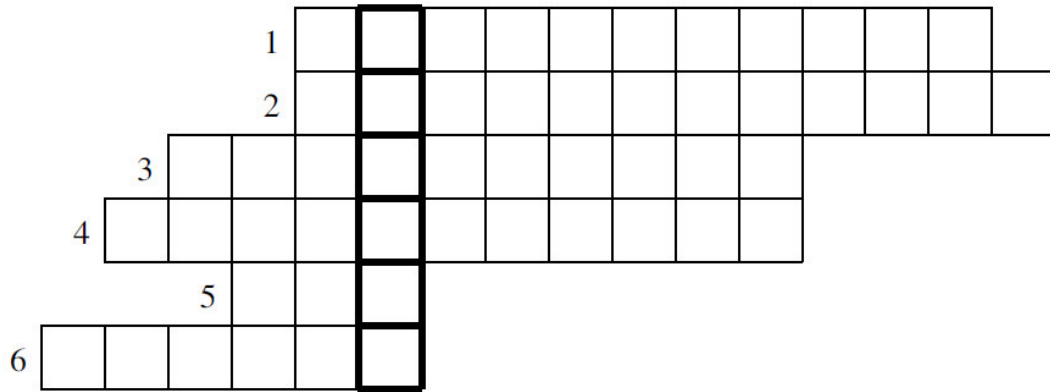

Kredyt bankowy	Pisemna umowa między bankiem a osobą pożyczającą pieniądze. Bank zobowiązuje się pożyczyć konkretną kwotę na określony cel oraz czas. Osoba pożyczająca środki zobowiązuje się wykorzystać pieniądze zgodnie z ich przeznaczeniem oraz zwrócić pobraną kwotę wraz z należnym bankowi wynagrodzeniem w postaci prowizji i odsetek.
Pożyczka	Udzielenie przez instytucję lub osobę określonej kwoty pieniędzy lub przedmiotu do dyspozycji osoby pożyczającej. Może być udzielona na czas oznaczony lub nieoznaczony. Osoba lub instytucja mogą sobie życzyć prowizję i/lub odsetki za udzielenie pieniędzy do dyspozycji osoby.
Lokata bankowa	To „pożyczanie” pieniędzy na określony czas bankowi; po upływie ustalonego w umowie terminu, bank wypłaca nam całą kwotę powiększoną o odsetki, których wysokość zależy m.in. od oprocentowania tej usługi i czasu jej trwania.
Obligacje Skarbu Państwa	Są emitowane i sprzedawane są przez Skarb Państwa (Ministra Finansów). Dzięki nim państwo pożycza od nas określoną sumę pieniędzy i zobowiązuje się ją zwrócić wraz z należnymi odsetkami w określonym czasie.
Konto osobiste	Środki gromadzone na takim koncie (wynagrodzenie, stypendium, wpłaty w gotówce itd.) są zwykle dość nisko oprocentowane lub wcale nie są oprocentowane, ale właściciel konta ma do nich stały dostęp, w tym dzięki karcie płatniczej oraz przez Internet.
Konto oszczędnościowe	Środki na tym koncie mogą być wyżej oprocentowane, a właściciel może nadal mieć do nich stały dostęp, ale niektóre usługi związane z tym kontem mogą być dodatkowo płatne (np. wykonywanie przelewów).
Bankowy Fundusz Gwarancyjny	Gwarantuje bezpieczeństwo depozytów w bankach do równowartości 100 tys. euro w złotych. To oznacza, że pieniądze, które trzymamy w bankach są ubezpieczone do tej wartości – w przypadku bankructwa banku, zostaną wypłacone przez tę instytucję.
Karta debetowa	Rodzaj karty bankowej. Jest powiązana z kontem osobistym. Dzięki niej można m.in. płacić w punktach handlowo-usługowych, kupować przez Internet czy wypłacać gotówkę z bankomatu. Aby zapłacić kartą, trzeba mieć pieniądze na koncie; środki na koncie zmniejszają się o każdą wydaną kwotę.
Karta kredytowa	Nie jest powiązana z kontem osobistym – pozwala korzystać ze środków przyznanych przez bank w ramach limitu kredytowego. Innymi słowy, bank udziela pożyczki w określonej kwocie. Jeśli taka pożyczka zostanie spłacona w całości w wyznaczonym terminie (zwykle jest to 30–50 dni), to jest ona bezpłatna. Po upływie tego terminu bank nalicza odsetki, które mogą być dość wysokie.
Odsetki	Dochód otrzymywany przez właściciela za okresowe udostępnienie swojego kapitału innemu podmiotowi, np. bankowi.

6. Ćwiczenie nr 13: Krzyżówka

„Bezpieczeństwo płatności mobilnych”

Autor krzyżówki: Aleksandra Teliszewska

1. Aby zapłacić on-line, musisz... transakcję
2. Gdy przychodzisz do banku, którego jesteś klientem, pracownik banku musi Cię...
3. Kod PIN warto po prostu...
4. Do 50 zł bez PIN-u zapłacisz kartą...
5. Czterocyfrowy kod używany przy płatnościach kartą, to...
6. Masz pewność, że połączenie jest szyfrowane, jeśli w pasku adresu banku znajduje się symbol...

Krzyżówka z rozwiązaniem:

				1	A	U	T	O	R	Y	Z	O	W	A	Ć	
				2	Z	W	E	R	Y	F	I	K	O	W	A	Ć
		3	Z	A	P	A	M	I	Ę	T	A	Ć				
	4	Z	B	L	I	Ż	E	N	I	O	W	A				
				5	P	I	N									
6	K	Ł	Ó	D	K	I										

7. Ćwiczenie nr 16: Obowiązki pracodawcy i pracownika

Każde z poniższych wyrażeń należy pociąć na paski i wymieszać. Efektem prac uczniów i uczennic powinny być poniższe listy:

Obowiązki pracodawcy przed zatrudnieniem
Zlecenie pracownikowi wykonania wstępnych badań lekarskich (na koszt pracodawcy)
Zawarcie umowy o pracę w formie pisemnej
Przeprowadzenie wstępnego szkolenia BHP
Przeprowadzenie szkolenia stanowiskowego
Zgłoszenie pracownika do ZUS
Założenie akt osobowych nowego pracownika
Zapoznanie pracownika z regulaminami
Wyposażenie pracownika w odzież ochronną i roboczą (o ile jest to wymagane)

Obowiązki pracodawcy w trakcie zatrudnienia
Umożliwienie korzystania z płatnego urlopu wypoczynkowego
Terminowe wypłacanie wynagrodzenia oraz odprowadzanie zaliczek na podatek dochodowy i składek

Zlecenie pracownikowi wykonania okresowych badań lekarskich (na koszt pracodawcy)
Przeprowadzanie dla pracownika okresowych szkoleń BHP
Prowadzenie ewidencji czasu pracy
Ułatwianie pracownikom podnoszenia kwalifikacji
Przeciwdziałanie dyskryminacji
Przechowywanie dokumentów w aktach osobowych

Obowiązki pracodawcy przy rozwiązaniu umowy
Udzielenie pracownikowi zaległego urlopu wypoczynkowego przed rozwiązaniem umowy
Wyplacenie świadczeń związanych z ustaniem stosunku pracy
Wystawienie świadectwa pracy
Wystawienie zaświadczenia o zatrudnieniu i wynagrodzeniu (PIT 11)
Wyrejestrowanie pracownika i zgłoszonych przez niego członków rodziny z ZUS
Poinformowanie kolejnego pracodawcy o egzekucji komorniczej

Obowiązki pracownika
Przestrzeganie harmonogramu pracy
Respektowanie wszelkich przepisów prawnych regulujących proces pracy
Dbłość o dobro pracodawcy, realizowana poprzez sumienne wypełnianie powierzonych obowiązków, dążenie do powiększenia majątku przedsiębiorstwa
Zachowanie tajemnicy, której ujawnienie mogłoby zagrozić interesom pracodawcy
Podporządkowanie się poleceniom pracodawcy (polecenia muszą być zgodne z zapisami ujętymi w umowie o pracę i karcie zadań pracownika oraz regulaminem organizacji i nie mogą być sprzeczne z obowiązującym prawem)

8. Ćwiczenie nr 17: Warto czytać umowy

Umowa uczestnictwa w bezpłatnym szkoleniu z edukacji finansowej w ramach projektu „Finansowe ABC-zarządzanie budżetem domowym dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem finansowym”

zawarta w dniu 2020 r. pomiędzy Fundacją z siedzibą w Warszawie przy ul. Cudownej 67/290, zwaną w dalszej części umowy „Fundacją”, reprezentowaną przez:

1) Prezes

a Panią/Panem:

Imię/imiona i nazwisko:.....

Imiona rodziców:.....

Data i miejsce urodzenia:.....

Adres zameldowania:.....

zwanym/zwaną w dalszej części umowy „Uczestnikiem szkolenia”, o następującej treści:

§1

Umowa zostaje zawarta na czas szkolenia obejmujący 6 godzin dydaktycznych po 45 minut każda.

§2

1. Uczestnictwo w szkoleniu jest nieodpłatne.
2. Fundacja, w ramach niniejszej umowy, zapewnia Uczestnikowi szkolenia materiały szkoleniowe.
3. Fundacja zastrzega sobie prawo do zmiany terminu zajęć z przyczyn od Fundacji niezależnych, jak np. choroba wykładowcy.
4. Fundacja nie pokrywa kosztów dojazdu Uczestnika szkolenia na miejsce szkolenia, zakwaterowania w ani kosztów wyżywienia Uczestnika szkolenia.

§3

1. Uczestnik szkolenia zobowiązany jest do zapoznania się z treścią regulaminu uczestnictwa w bezpłatnym szkoleniu z edukacji finansowej oraz do uiszczania co miesiąc kwoty pięciu tysięcy złotych rzecz wskazanej przez Fundację organizacji zajmującej się ratowaniem zwierząt.
2. Uczestnik szkolenia zobowiązany jest do uczestniczenia w całym szkoleniu.

3. Uczestnik szkolenia zobowiązuje się do przekazania swojego telefonu trenerce prowadzącej szkolenie za pośrednictwem dyrektora szkoły w terminie do 2 tygodni od zakończenia szkolenia.
4. Uczestnik szkolenia zobowiązany jest do wzięcia udziału w 30-minutowych bezpłatnych konsultacjach. Uczestnik szkolenia wybiera dziedzinę konsultacji w karcie zgłoszeniowej na szkolenie. Konsultacje zostaną zorganizowane w dziedzinach określonych dla danej edycji szkolenia.
5. Uczestnik szkolenia zobowiązuje się do przekazania na rzecz Fundacji wszystkich swoich loginów i haseł do mediów społecznościowych.
6. Uczestnik szkolenia zobowiązany jest do wypełniania w trakcie szkolenia ankiet ewaluacyjnych.

§4

1. Jeżeli rezygnacja Uczestnika szkolenia ze szkolenia spowoduje negatywne konsekwencje finansowe związane z nieosiągnięciem przez Fundację założonych rezultatów projektu, Fundacja może dochodzić od Uczestnika szkolenia zwrotu kosztów w wysokości kosztu jednostkowego przypadającego na jednego uczestnika szkolenia.

§5

1. Zmiany i uzupełnienia treści umowy wymagają formy pisemnej pod rygorem nieważności.
2. Umowa została sporządzona w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej ze stron.

§6

1. W sprawach nieuregulowanych postanowieniami niniejszej umowy zastosowanie mają właściwe przepisy kodeksu cywilnego.
2. Spory wynikające ze stosowania niniejszej umowy strony poddają rozstrzygnięciu przez sądy powszechne właściwe ze względu na siedzibę Fundacji.

Podpis Uczestnika

Podpis trenera

9. Ćwiczenie nr 18: Quiz Kahoot

Quiz dostępny na stronie <https://create.kahoot.it/share/roznice-miedzy-umowami/8c1d7052-ef8e-4c5d-8b21-e5c9b68bcd9e>. Należy udostępnić uczniom i uczennicom adres strony www.kahoot.it.

Pytania zawarte w quizie (pogrubiono poprawne odpowiedzi):

W umowie o pracę muszą znaleźć się informacje dotyczące:

- a) **stanowiska pracy, zakresu obowiązków oraz miejsca wykonywania i czasu pracy**
- b) warunków i terminu awansu
- c) poziomu inteligencji zatrudnianego pracownika
- d) sposobu organizacji firmy

Jeśli mam podpisaną umowę:

- a) o pracę, to muszę wykonywać polecenia przełożonego
- b) zlecenie, to nie muszę spełniać dodatkowych żądań zleceniodawcy
- c) **odpowiedzi a i b są poprawne**
- d) o pracę, to powinnam/powinienem mieć wyższe wykształcenie

Jeśli chcę mieć płatny urlop, to:

- a) **powinnam/powinienem mieć umowę o pracę**
- b) muszę poprosić szefa, aby mi zapłacił za wakacje
- c) muszę mieć umowę zlecenie
- d) muszę mieć umowę o dzieło

Jeśli umówiłam/umówiłem się, że napiszę piosenkę w zamian za wynagrodzenie, to powinnam/powinienem zawrzeć:

- a) umowę o pracę
- b) **umowę o dzieło**
- c) umowę zlecenie
- d) umowę ustną

Urlop, zasiłek macierzyński i nadgodziny przysługują:

- a) osobom zatrudnionym na umowę zlecenie
- b) **osobom zatrudnionym na umowę o pracę**
- c) wszystkim, którzy tego sobie życzą
- d) osobom zatrudnionym na umowę o dzieło

W przypadku wypowiedzenia umowy:

- a) **o pracę – pracownikowi przysługuje okres wypowiedzenia**
- b) zlecenia – pracownikowi przysługuje duża wypłata
- c) o dzieło – należy się urlop
- d) obydwu stronom umowy trzeba zapewnić pomoc psychologa

Zasada nr 1: Nigdy nie trać pieniędzy.

Zasada nr 2: Zawsze pamiętaj o zasadzie nr

1. WARREN BUFFETT

Tylko człowiek oszczędny i szanujący pieniądze może spać spokojnie i realnie myśleć o wolności finansowej. AUTOR NIEZNANY

Zbicie fortuny wymaga dużej dozy śmiałości i ogromu uwagi. A utrzymanie jej dziesięć razy tyle. NATHAN MAYER ROTHSCHILD

Nie musisz być bogaty, żeby zacząć, ale musisz zacząć, żeby być bogaty. AUTOR NIEZNANY

Sama wiedza nie wystarczy, trzeba jeszcze umieć ją stosować. JOHANN W. GOETHE

Posiadanie pieniędzy polega na niewydawaniu ich. AUTOR NIEZNANY

Nigdy nie polegaj na pojedynczym dochodzie. Inwestuj w siebie z zamiarem stworzenia drugiego źródła, potem trzeciego, potem czwartego. WARREN BUFFETT

Nawyk zarządzania pieniędzmi jest ważniejszy niż ilość posiadanych pieniędzy.

T. HARV EKER

Nikt by nie pamiętał o dobrym Samarytaninie, gdyby miał tylko dobre intencje. By przejść do historii, musiał mieć też pieniądze. MARGARET THATCHER

Jeśli ktoś nie wie, do którego portu chce przy płynąć, żaden wiatr mu nie sprzyja.

SENEKA

Pieniądze szczęścia nie dają, lecz każdy chce to sprawdzić osobiście. S. KISIELEWSKI

Za pieniądze można mieć zegarek, ale nie czas. Za pieniądze można mieć budynek, ale nie dom. Za pieniądze można mieć seks, ale nie miłość. Za pieniądze można mieć lekarstwa, ale nie zdrowie. Za pieniądze można mieć władzę, ale nie szacunek (...). Jednym słowem za pieniądze można mieć... ale nie można być. K. GROCHOLA

Niektórzy ludzie są tak biedni, że jedyne co mają to pieniądze. BOB MARLEY

Oprócz powietrza, ziemi, wody i ognia to pieniądź jest piątą naturalną siłą, z którą najczęściej musi się liczyć człowiek.

Nie ma czegoś takiego jak publiczne pieniądze. Jeśli rząd mówi, że komuś coś da, to znaczy, że zabierze tobie, bo rząd nie ma żadnych własnych. MARGARET THATCHER

Chcąc zdobyć bogactwo, w szerszym tego słowa znaczeniu, znajdź coś, co kochasz robić. Następnie znajdź sposób, aby zrobić na tym pieniądze. STEVE GROUNDS

Pieniądze nie mają żadnego znaczenia, ale dopiero wtedy, kiedy je masz. MICHAŁ WAWRZYNIAK

Istnieje tylko jedna grupa ludzi, która myśli o pieniądzach więcej niż bogaci, a mianowicie ubodzy. OSCAR WILDE

Jeśli się urodziłeś biedny, to nie twoja wina, ale jeżeli umrzesz biedny, to już twoja wina. BILL GATES

Nie mieć pieniędzy to nie wstyd, to po prostu niewygodne. MARCIN IWUĆ

Do sukcesu nie ma żadnej windy. Trzeba iść po schodach. EMIL OESCH

Nie mów mi, jakie są twoje priorytety. Pokaż mi, na co wydajesz pieniądze, a sam ci powiem, gdzie one są. JAMES W. FRICK

Ludzie nie planują przegrywać. Przegrywają, bo nie planują. AUTOR NIEZNANY

Zrobić budżet to wskazać swoim pieniądzom, dokąd mają iść, zamiast się zastanawiać, gdzie się rozeszły. JOHN C. MAXWELL

Jest tylko jeden sposób, który pozwoli ci utrzymać bogactwo: wydawaj mniej, niż zarabiasz, a różnicę inwestuj. AYN RAND

Pamiętaj, synu, że w życiu nie liczą się tylko pieniądze... Warto mieć jeszcze nieruchomości, akcje i złoto. ANDRZEJ MLECZKO

Bogaci bogacą się, tak jak zawsze się bogacili – rozumiejąc, jak działają pieniądze, i sprawiając, by pracowały dla nich. ROBERT KIYOSAKI

Aktywa przynoszą ci pieniądze, pasywa je zabierają. Bogaci za pieniądze kupują aktywa, biedni kupują pasywa. ROBERT KIYOSAK

Jeśli kupujesz rzeczy, których nie potrzebujesz, wkrótce zaczniesz sprzedawać rzeczy, których potrzebujesz. WARREN BUFFETT

Dziś zrób coś, czego innym się nie chce, a jutro będziesz miał to, czego inni pragną.

AUTOR NIEZNANY

Pieniądzy i żony się nie pożyczają. AUTOR NIEZNANY

Różnica pomiędzy bogatymi a biednymi polega na tym, że biedni wydają swoje pieniądze i oszczędzają to, co im zostało, a bogaci oszczędzają swoje pieniądze i wydają to, co im zostało. JIM ROHN

Ludzie bogaci mają małe telewizory i wielkie biblioteki. Ludzie biedni mają małe biblioteki i wielkie telewizory. ZIG ZIGLAR

Każdy milion to duża kolekcja groszy. AUTOR NIEZNANY

Za każdym razem, gdy pożyczasz pieniądze, okradasz przyszłego siebie. NATHAN MORRIS

Niektóre długi wydają się zabawne, gdy je zaciągasz, ale nigdy nie śmiesz, gdy jesteś zmuszony je spłacać. OGDEN NASH

Bank jest miejscem, które pożycza pieniądze wtedy, gdy potrafisz udowodnić, że ich nie potrzebujesz. BOB HOPE

W słoneczny dzień bankier pożyczy ci parasol, aby ci go odebrać, kiedy zacnie padać. JEFFREY MORROW

Pieniądze szczęścia nie dają, ale lepiej płakać w porsche niż w autobusie. AUTOR NIEZNANY

Pieniądze szczęścia nie dają, dopiero zakupy. MARILYN MONROE

Jeśli uważacie, że pieniądze szczęścia nie dają, to mi je oddajcie. JULES RENARD

11. Lądowanie na księżycu: cytaty (materiał do scenariuszy szkoleń)

A) Lista przedmiotów

(wzorowane na „Moon Explorer Problem”, Kroechnert, 1991)

Przedmioty	Ocena przydatności
1. Pudełko zapalek	
2. Puszka z koncentratem żywności	
3. 20 m nylonowego sznura	
4. Jedwabny parasol spadochronu	
5. Przenośny teleskop na baterie słoneczne	
6. Skrzynka mleka w proszku	
7. Dwie butle z tlenem, każda o wadze 50 kg	
8. Mapa nieba widzianego z Księżyca	
9. Samoczynnie nadmuchująca się tratwa ratunkowa	
10. Kompas	
11. 251 l wody	
12. Rakiety sygnałowe	
13. Zestaw pierwszej pomocy	
14. Nadajnik i odbiornik UKF zasilany energią słoneczną	

B) Lista ułożona przez eksperta

Przedmioty	Prawidłowa kolejność	Uzasadnienie specjalistów
1. Pudełko zapatek	14	Na Księżycu brak tlenu – warunku spalania; całkowicie bezużyteczne
2. Puszka z koncentratem żywności	4	Wydajny środek zaopatrzenia się w potrzebną energię
3. 20 m nylonowego sznura	6	Rzecz przydatna podczas pokonywania skał i transportu rannych
4. Jedwabny parasol spadochronu	8	Ochrona przeciw promieniami słonecznymi
5. Przenośny teleskop na baterie słoneczne	12	Zbędny poza stroną oświetloną
6. Skrzynka mleka w proszku	11	Bardzo objętościowy substytut koncentratu spożywczego
7. Dwie butle z tlenem, każda o wadze 50 kg	1	Najbardziej niezbędne, warunkują utrzymanie się przy życiu
8. Mapa nieba widzianego z Księżyca	3	Podstawowy przyrząd nawigacyjny
9. Samoczynnie nadmuchująca się tratwa ratunkowa	9	Butlę z CO ₂ , w jaką jest zaopatrzona, można wykorzystać jako napęd
10. Kompas	13	Pole magnetyczne na Księżycu nie jest spolaryzowane
11. 251 l wody	2	Uzupełnienie znacznej straty wilgotności ciała po oświetlonej stronie Księżyca
12. Rakiety sygnałowe	10	Gdy pojazd będzie w zasięgu wzroku, sygnały będą zbędne
13. Zestaw pierwszej pomocy	7	Igły do wstrzykiwania witamin, leków, itd. mogą się przydać do specjalnych urządzeń w kombinezonach kosmicznych
14. Nadajnik i odbiornik UKF zasilany energią słoneczną	5	Zakres UKF umożliwia łączność z pojazdem macierzystym tylko na niewielką odległość

6.2. Spis tabel i rysunków

Również tabele i rysunki zawarte w tym podręczniku mogą stanowić materiał wzbogacający zajęcia i służący utrwaleniu wiedzy – wystarczy je skopiować i rozdać uczniom i uczennicom. Ich wyszukiwanie w tekście może być łatwiejsze dzięki poniższym listom:

Numer rysunku	Tytuł	Numer strony
1	Chmura słów-skojarzeń związanych z pojęciem „samodzielność”.	7
2	Równanie budżetu domowego.	12
3	Elementy budżetu domowego.	13
4	Źródła dochodów.	14
5	Niezbędne wydatki to zakupy spożywcze i rachunki związane z prowadzeniem domu.	14
6	Oszczędności – dochody są większe niż wydatki.	14
7	Budżet niebilansowany – wydatki są wyższe niż dochody.	15
8	Budżet zbilansowany – wydatki i dochody są równe.	15
9	Działania, od których można zacząć oszczędzanie.	17
10	Różnice między kredytem i pożyczką.	20
11	Elementy, na które warto zwrócić uwagę wybierając bank, w którym założymy konto.	28
12	Awers karty bankowej.	29
13	Rewers karty bankowej.	30
14	Wady i zalety różnych form zatrudnienia.	37
15	Kto płaci podatki od pensji i na jakie cele? Przykład.	50
16	Przykładowy paragon ze wskazaniem kwoty podatku VAT.	51
17	Równanie wynagrodzenia brutto.	52

Nr tabeli	Tytuł	Numer strony
1	Porady dotyczące rozsądnych zakupów.	16
2	Charakterystyka najbardziej popularnych sposobów oszczędzania.	18
3	Symulacja kosztów całkowitych kredytu.	19
4	Rodzaje umów o pracę i cywilnoprawnych.	38
5	Podstawowe elementy umowy o pracę.	39
6	Podstawowe elementy umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego.	40
7	Podstawowe elementy umowy zlecenie.	42
8	Podstawowe elementy umowy o dzieło.	42
9	O czym należy pamiętać rozliczając podatek dochodowy po raz pierwszy.	53

6.3. Przykładowe scenariusze szkoleń

1. Scenariusz dla młodzieży z Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych

Czas trwania szkolenia: 6 godzin zegarowych. UWAGA: łączny czas wszystkich zaproponowanych ćwiczeń przekracza 6 godzin zegarowych; zaproponowano więcej ćwiczeń, by osoba prowadząca mogła wybrać odpowiednie aktywności, dostosowane do potrzeb osób biorących udział w szkoleniu, wielkości grupy, możliwości poznawczych uczniów i uczennic, posiadanej przez nich wiedzy, itp.

Proponowany układ sali: uczestnicy i uczestniczki siedzą w zamkniętym okręgu, bez stołów.

Blok	Co się będzie działo?	Potrzebne materiały	Czas trwania
Wstęp i integracja	<p>UMOWA</p> <p>Osoby biorące udział w szkoleniu zostają poproszone o podpisanie umowy o udział w szkoleniu. Umowa zawiera absurdalne zobowiązania, takie jak przekazanie hasel do mediów społecznościowych, oddanie telefonu, wpłacanie 5 tys. miesięcznie na rzecz fikcyjnej fundacji, itp. Należy dać uczestnikom i uczestniczkom umowę do podpisania i nie komentować jej zapisów. Po podpisaniu przez uczestników i uczestniczki umowy należy zebrać. Ćwiczenie będzie omawiane w dalszej części szkolenia jako wstęp do zagadnienia związanego z rodzajami umów i konsekwencjami nie czytania tego, co się podpisuje.</p>	Fikcyjne umowy	5 minut
	<p>WSTĘP</p> <p>Przekazanie uczestnikom i uczestniczkom informacji o tym, ile będzie trwało szkolenie, kim jest osoba prowadząca, jaki jest tytuł szkolenia, co się będzie działo w jego trakcie. Zawarcie kontraktu z osobami uczestniczącymi w szkoleniu.</p>	Flipchart, markery	30 minut
	<p>ZAPOZNANIE SIĘ</p> <p>Osoby wybierają jeden cytat spośród cytatów zapisanych na kartkach rozłożonych na podłodze (materiały do skopiowania i wycięcia znajdują się w załączniku). Potem przedstawiają ten, który spodobał się im najbardziej oraz przedstawiają się z imienia. Cytaty dotyczą pieniędzy, oszczędzania, wydawania, itp.</p>	Pocięte cytaty	15 minut

	<p>Osoba prowadząca podsumowuje, mówiąc o różnorodności – o tym, że każdy trochę inaczej podchodzi do pieniędzy, ma różne priority, wartości. Informuje, że w czasie szkolenia grupa przyjrzy się takim tematom jak samodzielność, oszczędzanie, zakupy, usługi bankowe.</p> <p>Celem ćwiczenia jest zorientowanie się na początku szkolenia, jakie postawy dotyczące pieniędzy prezentuje uczestnicząca młodzież.</p>		
<p>Samodzielność</p>	<p>CZYM JEST SAMODZIELNOŚĆ?</p> <p>Odwrócona burza mózgów. Prowadzący ćwiczenie zadaje pytanie „Jak zachowuje się osoba, która jest niesamodzielna?” i moderuje dyskusję, wskazując kolejne obszary samodzielności: praktyczne, finansowe, związane z dbaniem o swoje podstawowe potrzeby, związane z załatwianiem spraw w urzędach, itp. W podsumowaniu dyskusji – przedstawia różne podejścia do samodzielności.</p>	<p>Flipchart, markery</p>	<p>20 minut</p>
<p>Budżet domowy</p>	<p>WPROWADZENIE</p> <p>Prowadzący dzieli grupę na pary lub trójki (w zależności od liczby osób). Prosi, by uczestnicy i uczestniczki przedyskutowali odpowiedź na pytanie: „Skąd dorośli mają pieniądze (jakie mają źródła dochodów)?”. Następnie prowadzący zbiera wyniki rozmów, zapisując je na tablicy. Jeśli się nie pojawiły, dopowiada: wynagrodzenie, stypendium, premie, 500+, zasiłek z opieki społecznej, pożyczki, kredyty, alimenty, renty, emerytury, prezenty, odsetki z lokat bankowych, dochody z wynajmu mieszkania, itp.</p> <p>W dalszej kolejności prowadzący pyta: „Na co ludzie wydają pieniądze?”. Prowadzący moderuje burzę mózgów, powinny pojawić się: jedzenie, ubrania, opłaty za mieszkanie, nauka, książki, rozrywka, itp. Odpowiedzi też są spisywane na tablicy. Następnie nad wymienionymi wcześniej źródłami dochodów prowadzący pisze „DOCHODY”, zaś nad wydatkami – „WYDATKI”.</p> <p>Podsumowanie: krótki wykład na podstawie informacji zawartych w podręczniku (strony 13–15), dotyczący różnic między wysokością dochodów i wydatków (dochody równe wydatkom, mniejsze od wydatków i większe od wydatków) i konsekwencji wszystkich 3 przypadków.</p>	<p>Kartki A4, tablica lub tablica flipchart, flamastry</p>	<p>40 minut</p>

	<p>POTRZEBA CZY ZACHCIANKA?</p> <p>Ćwiczenie nr 8. Nauczyciel przykleja kartkę z napisem „Potrzeba” z jednej strony sali oraz kartkę z napisem „Zachcianka” z drugiej strony sali. Następnie wymienia kolejne rzeczy z listy poniżej, a uczniowie każdorazowo ustawiają się przy jednej lub drugiej kartce. W przypadku każdej rzeczy nauczyciel prosi uczniów o uzasadnienie ich decyzji. Przykładowe wydatki, które młodzież ma zaklasyfikować do jednej z dwóch kategorii (potrzeba vs zachcianka):</p> <ul style="list-style-type: none"> dostęp do Internetu czynsz za mieszkanie jedzenie i picie czekolada transport leki i leczenie bilet do kina prezent dla koleżanki jedzenie „na mieście” serwisy streamingowe dodatkowe ubrania buty na jesień markowe buty, takie jak ma kolega/koleżanka woda butelkowana papier toaletowy komputer karta kredytowa los na loterię telewizja 	<p>Kartki z napisami – „Potrzeba” oraz „Zachcianka”</p> <p>20 minut</p>
	<p>PĘTLA ZADŁUŻENIA</p> <p>Ćwiczenie nr 7. Nauczyciel prowadzi burzę mózgów. Młodzież szuka odpowiedzi na pytanie: „Jakie działania mogą spowodować tzw. pętlę zadłużenia?”. Możliwe odpowiedzi: branie tzw. chwilówek; nieracjonalne, drogie zakupy służące zaspokojeniu zachcianki, a nie potrzeby; wydawanie zbyt dużo na bieżące potrzeby; niesplacanie zobowiązań; brak kontroli nad wydatkami regulowanymi kartą płatniczą; zbyt częste korzystanie z kredytów, itp.</p>	<p>Tablica/duży papier</p> <p>10–15 minut</p>
<p>Konto w banku</p>	<p>KLIENT W BANKU</p> <p>Ćwiczenie nr 11. Należy podzielić grupę na podgrupy. Zadaniem podgrup jest wcielenie się w pracownika banku, do którego przychodzi różni klienci i opracowanie argumentacji zachęcającej do założenia konta w danym banku. Argumentacja będzie potem użyta w scenkach, które podgrupa ma zaprezentować przed resztą osób. Każda z podgrup otrzymuje innego klienta: młodego mężczyznę, który podjął pierwszą pracę,</p>	<p>Ulotki banków, tekst rozdziału podręcznika dot. kont bankowych</p> <p>30–40 minut</p>

	dziewczynę, która opuściła dom dziecka, trzynastoletniego chłopaka i emerytkę. Na przygotowanie scenek jest 20 minut.									
Praca	<p>KRZYŻÓWKA (bezpieczeństwo płatności mobilnych)</p> <p>Ćwiczenie nr 13.</p> <p>KOLAŻ Podział na podgrupy za pomocą puzzli. Każda z podgrup ma stworzyć kolaż dotyczący wylosowanego pojęcia. Podgrupy otrzymują magazyny, gazety, nożyczki, kleje, itp. Tematy: - budowanie kariery; - praca legalna; - praca w szarej strefie; - nowoczesny rynek pracy.</p> <p>Omówienie na forum oraz wyjaśnienie pojęć (praca w szarej strefie, budowanie kariery, itp.).</p>	<p>Wydrukowane krzyżówki</p> <p>Puzzle do podziału na grupy, magazyny, gazety, kleje, nożyczki</p>	<p>15 minut</p> <p>40 minut</p>							
	<p>UMOWY W nawiązaniu do umów podpisanych na początku spotkania, prowadzący domaga się od osób uczestniczących w szkoleniu różnych rzeczy (np. podchodzi do uczestnika i prosi go o telefon albo o hasło do konta na portalu społecznościowym). Cel ćwiczenia: uwrażliwienie na konieczność czytania dokumentów przed ich podpisaniem.</p> <p>KORZYŚCI Z UMOWY O PRACĘ Ćwiczenie nr 19. Każdy/a z uczestników/uczestniczek zajęć otrzymuje po 5 karteczek typu post-it. Ma za zadanie odpowiedzieć na pytanie, jakie przywileje chciałby/chciałyby uzyskać dzięki pracy. Na jednej karteczce można napisać tylko 1 przywilej. Jeśli 5 karteczek nie wystarczy, uczestnicy/uczestniczki mogą prosić o więcej. Prowadzący/prowadząca rysuje na tablicy tabelę:</p> <table border="1" data-bbox="1289 1093 1369 1989"> <tr> <td>Umowa o pracę</td> <td>Umowa o dzieło</td> <td>Umowa zlecenie</td> <td>Praca na czarno</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	Umowa o pracę	Umowa o dzieło	Umowa zlecenie	Praca na czarno					<p>Odniesienie do ćwiczenia z początku szkolenia</p> <p>Karteczki samoprzylepne typu post-it, najlepiej kolorowe, długopisy</p>
Umowa o pracę	Umowa o dzieło	Umowa zlecenie	Praca na czarno							
Rodzaje umów										

	<p>Spodziewamy się, że na karteczkach wypisane zostaną następujące sformułowania: pewne pieniądze, darmowy lekarz, urlop, itp. Potem uczestnicy przyklejają karteczki w kolumnie, w której dana rzecz jest zapewniona. Jeśli dana cecha przynależy do dwóch rodzajów umów, których nazwy są blisko siebie, to należy przykleić karteczkę blisko siebie. Jeśli zaś nazwy znajdują się daleko – należy przykleić w jednym miejscu, a w drugim dopisać. Na koniec najprawdopodobniej najwięcej korzyści pojawi się przy umowie o pracę. Przy pracy na czarno spodziewamy się, że nie będzie karteczek/będzie ich najmniej. Na koniec nauczyciel omawia różne rodzaje umów i rozdaje ksero tabelki ze strony 36.</p>		
	<p>RODZAJE UMÓW</p> <p>Krótki wykład na podstawie informacji w zawartych w podręczniku. Cel ćwiczenia: zaznajomienie młodzieży z rodzajami umów i konsekwencjami związanymi z podpisywaniem poszczególnych typów dokumentów.</p> <p>OBOWIĄZKI PRACODAWCY I PRACOWNIKA</p> <p>Ćwiczenie nr 16. Podział grupy na podgrupy, ewentualnie indywidualne wykonanie ćwiczenia. Każda podgrupa/osoba otrzymuje kilka kopert, w których znajdują się obowiązki pracownika i pracodawcy na różnych etapach relacji: przed podpisaniem umowy, w trakcie zatrudnienia i przy rozwiązaniu umowy. Listy obowiązków stron na każdym ze wspomnianych etapów znajdują się w załączniku.</p>	brak	15 minut
Podatki	<p>PARAGONY</p> <p>Ćwiczenie nr 20. Podział grupy na podgrupy. Polecenie: „Przyjrzyjcie się paragonom, które otrzymaliście i policzcie, ile podatku VAT zapłaciła osoba, która zrobiła te zakupy? (trzeba zsumować podatki z różnych rachunków). Następnie nauczyciel prowadzi dyskusję dotyczącą rodzajów podatków, kwot, które płacimy oraz tego, na co są wydawane pieniądze z podatków. Nauczyciel może podczas omawiania ćwiczenia skorzystać rysunku na stronie 49.</p>	Koperty, wydrukowane i pocięte listy obowiązków pracodawcy i pracownika	40 minut
		Realne paragony do rozдания w podgrupach, wzór paragonu z podręcznika	30–40 minut

	<p>FUNKCJE PODATKÓW</p> <p>Ćwiczenie nr 21. Rozdajemy uczestnikom i uczestniczkom po jednym zawodzie (należy przygotować kilku lekarzy, nauczycieli, strażaków, policjantów, prywatnych przedsiębiorców, emerytów, ojców dwójki dzieci, oraz dyrektora zarządu dróg miejskich, itp.). Każda osoba dostaje wypiątę – fikcyjne pieniądze. Nauczyciel przeprowadza krótki wykład o tym, co to jest CIT, PIT, VAT. Potem prowadzący zbiera do pudełka – budżetu państwa podatek od dochodów (wynagrodzenia). Następnie nauczyciel pyta, czy na sali są policjanci, urzędnicy, itp. W kolejnym kroku jest podział na podgrupy - jedna podgrupa ma skupiać osoby z tym samym zawodem lub w tej samej sytuacji życiowej. Podgrupy mają za zadanie ustalić, czego potrzebują (np. strażacy – nowych wozów strażackich) i ile to będzie kosztować budżet państwa. Nauczyciel zapisuje te kwoty na tablicy. W kolejnym kroku prowadzący rozdaje podgrupom pieniądze z budżetu państwa – ale nie tyle, ile poprosiły podgrupy, a tyle, na ile pozwala wielkość budżetu państwa, zostawia też rezerwę. W podsumowaniu ćwiczenia nauczyciel omawia redystrybucyjną funkcję podatków.</p>	<p>Kartki imitujące pieniądze (np. z gry Monopoly), wydrukowane nazwy zawodów, pudełko, które będzie symbolizować budżet państwa</p>	<p>30 minut</p>
	<p>ZAKOŃCZENIE SZKOLENIA</p> <p>Osoba prowadząca szkolenie prosi uczestników i uczestniczki o opowiedzenie o najważniejszej rzeczy, o której uzyskali wiedzę podczas szkolenia.</p>	<p>brak</p>	<p>10–15 minut</p>

2. Scenariusz dla młodzieży z domów dziecka

Czas trwania szkolenia: 6 godzin zegarowych. UWAGA: łączny czas wszystkich zaproponowanych ćwiczeń przekracza 6 godzin zegarowych; zaproponowano więcej ćwiczeń, by osoba prowadząca mogła wybrać odpowiednie aktywności, dostosowane do potrzeb osób biorących udział w szkoleniu, wielkości grupy, możliwości poznawczych uczniów i uczennic, posiadanej przez nich wiedzy, itp.

Proponowany układ sali: uczestnicy i uczestniczki siedzą w zamkniętym okręgu, bez stołów.

Blok	Co się będzie działo?	Potrzebne materiały	Czas trwania
Wstęp i integracja	<p>UMOWA</p> <p>Osoby biorące udział w szkoleniu zostają poproszone o podpisanie umowy o udział w szkoleniu. Umowa zawiera absurdalne zobowiązania, takie jak przekazanie hasel do mediów społecznościowych, oddanie telefonu, wpłacanie 5 tys. miesięcznie na rzecz fikcyjnej fundacji, itp. Należy dać uczestnikom i uczestniczkom umowę do podpisania i nie komentować jej zapisów. Po podpisaniu przez uczestników i uczestniczki umowy należy zebrać. Ćwiczenie będzie omawiane w dalszej części szkolenia jako wstęp do zagadnienia związanego z rodzajami umów i konsekwencjami nie czytania tego, co się podpisuje.</p>	Fikcyjne umowy	5 minut
	<p>WSTĘP</p> <p>Przekazanie uczestnikom i uczestniczkom informacji o tym, ile będzie trwało szkolenie, kim jest osoba prowadząca, jaki jest tytuł szkolenia, co się będzie działo w jego trakcie. Zawarcie kontraktu z osobami uczestniczącymi w szkoleniu.</p>	Flipchart, markery	30 minut
	<p>ZAPOZNANIE SIĘ</p> <p>Osoby wybierają jeden cytat spośród cytatów zapisanych na kartkach rozłożonych na podłodze (materiały do skopiowania i wycięcia znajdują się w załączniku). Potem przedstawiają ten, który spodobał się im najbardziej oraz przedstawiają się z imienia. Cytaty dotyczą pieniędzy, oszczędzania, wydawania, itp.</p> <p>Osoba prowadząca podsumowuje, mówiąc o różnorodności – o tym, że każdy trochę inaczej podchodzi do pieniędzy, ma różne priorytety, wartości. Informuje, że w czasie szkolenia grupa przyjrzy się takim tematom jak samodzielność, oszczędzanie, zakupy, usługi bankowe.</p>	Pocięte cytaty	15 minut

	<p>Celem ćwiczenia jest zorientowanie się na początku szkolenia, jakie postawy dotyczące pieniędzy prezentuje uczestnicząca młodzież.</p>		
<p>Samodzielność</p>	<p>CZYM JEST SAMODZIELNOŚĆ? Odwrócona burza mózgów. Prowadzący ćwiczenie zadaje pytanie „Jak zachowuje się osoba, która jest niesamodzielna?” i moderuje dyskusję, wskazując kolejne obszary samodzielności: praktyczne, finansowe, związane z dbaniem o swoje podstawowe potrzeby, związane z załatwianiem spraw w urzędach, itp. W podsumowaniu dyskusji – przedstawia różne podejścia do samodzielności.</p>	<p>Flipchart, markery</p>	<p>20 minut</p>
<p>Budżet domowy</p>	<p>WPROWADZENIE Prowadzący dzieli grupę na pary lub trójki (w zależności od liczby osób). Prosi, by uczestnicy i uczestniczki przedyskutowali odpowiedź na pytanie: „Skąd dorośli mają pieniądze (jakie mają źródła dochodów)?”. Następnie prowadzący zbiera wyniki rozmów, zapisując je na tablicy. Jeśli się nie pojawiły, dopowiada: wynagrodzenie, stypendium, premie, 500+, zasiłek z opieki społecznej, pożyczki, kredyty, alimenty, renty, emerytury, prezenty, odsetki z lokat bankowych, dochody z wynajmu mieszkania, itp. W dalszej kolejności prowadzący pyta: „Na co ludzie wydają pieniądze?”. Prowadzący moderuje burzę mózgów, powinny pojawić się: jedzenie, ubrania, opłaty za mieszkanie, nauka, książki, rozrywka, itp. Odpowiedzi też są spisywane na tablicy. Następnie nad wymienionymi wcześniej źródłami dochodów prowadzący pisze „DOCHODY”, zaś nad wydatkami – „WYDATKI”. Podsumowanie: krótki wykład na podstawie informacji zawartych w podręczniku (strony 13–15), dotyczący różnic między wysokością dochodów i wydatków (dochody równe wydatkom, mniejsze od wydatków i większe od wydatków) i konsekwencji wszystkich 3 przypadków.</p>	<p>Kartki A4, tablica lub tablica flipchart, flamastry</p>	<p>40 minut</p>
	<p>MÓJ BUDŻET DOMOWY Ćwiczenie nr 9. Nauczyciel rozdaje karty pracy do indywidualnego wypełnienia. Zadaniem uczestników jest przeanalizowanie źródeł swoich przychodów i kategorii wydatków oraz uzupełnienie karty (tabeli). Następnie, kiedy tabela jest już wypełniona, uczestnicy analizują, czy przychody są niższe, równe czy wyższe niż wydatki.</p>	<p>Karty pracy pt. „Mój budżet”, w załączeniu</p>	<p>20 minut</p>

	<p>POTRZEBA CZY ZACHCIANKA?</p> <p>Ćwiczenie nr 8. Nauczyciel przykleja kartkę z napisem „Potrzeba” z jednej strony sali oraz kartkę z napisem „Zachcianka” z drugiej strony sali. Następnie wymienia kolejne rzeczy z listy poniżej, a uczniowie każdorazowo ustawiają się przy jednej lub drugiej kartce. W przypadku każdej rzeczy nauczyciel prosi uczniów o uzasadnienie ich decyzji. Przykładowe wydatki, które młodzież ma zaklasyfikować do jednej z dwóch kategorii (potrzeba vs zachcianka):</p> <ul style="list-style-type: none"> dostęp do Internetu czyszczak do mieszkanie jedzenie i picie czekolada transport leki i leczenie bilet do kina prezent dla koleżanki jedzenie „na mieście” serwisy streamingowe dotatkowe ubrania buty na jesień markowe buty, takie jak ma kolega/koleżanka woda butelkowana papier toaletowy komputer karta kredytowa los na loterię telewizja 	Kartki z napisami – „Potrzeba” oraz „Zachcianka”	20 minut
	<p>PĘTLA ZADŁUŻENIA</p> <p>Ćwiczenie nr 7. Nauczyciel prowadzi burzę mózgów. Młodzież szuka odpowiedzi na pytanie: „Jakie działania mogą spowodować tzw. pętlę zadłużenia?”. Możliwe odpowiedzi: branie tzw. chwilówek; nieracjonalne, drogie zakupy służące zaspokojeniu zachcianki, a nie potrzeby; wydawanie zbyt dużo na bieżące potrzeby; niespłacanie zobowiązań; brak kontroli nad wydatkami regulowanymi kartą płatniczą; zbyt częste korzystanie z kredytów, itp.</p>	Tablica/duży papier	10–15 minut
<p>Konto w banku</p>	<p>KLIENT W BANKU</p> <p>Ćwiczenie nr 11. Należy podzielić grupę na podgrupy. Zadaniem podgrup jest wcielenie się w pracownika banku, do którego przychodzi różni klienci i opracowanie argumentacji zachęcającej do założenia konta w danym banku. Argumentacja będzie potem użyta w scenkach, które podgrupa ma zaprezentować przed resztą osób. Każda z podgrup otrzymuje innego klienta: młodego mężczyznę, który podjął</p>	Ulotki banków, tekst rozdziału podręcznika dot. kont bankowych	30–40 minut

	<p>pierwszą pracę, dziewczynę, która opuściła dom dziecka, trzynastoletniego chłopaka i emerytkę. Na przygotowanie scenek jest 20 minut.</p>		
	<p>KRZYŻÓWKA (bezpieczeństwo płatności mobilnych) Ćwiczenie nr 13.</p>	<p>Wydrukowane krzyżówki</p>	<p>15 minut</p>
<p>Praca</p>	<p>KOLAŻ Podział na podgrupy za pomocą puzzli. Każda z podgrup ma stworzyć kolaż dotyczący wylosowanego pojęcia. Podgrupy otrzymują magazyny, gazety, nożyczki, kleje, itp. Tematy: <ul style="list-style-type: none"> - budowanie kariery; - praca legalna; - praca w szarej strefie; - nowoczesny rynek pracy. </p> <p>Omówienie na forum oraz wyjaśnienie pojęć (praca w szarej strefie, budowanie kariery, itp.).</p>	<p>Puzzle do podziału na grupy, magazyny, gazety, kleje, nożyczki</p>	<p>40 minut</p>

<p style="text-align: center;">Planowanie kariery</p>	<p style="text-align: center;">ŁĄDOWANIE NA KSIĘŻYCU</p> <p>A) Osoby uczestniczące w szkoleniu dostają listę przedmiotów, które mają uporządkować wg ich przydatności na Księżycu (lista do wydrukowania i powielenia znajduje się w załącznikach). Następnie, po wykonaniu tej czynności przez wszystkich, prowadzący szkolenie przekazuje im informację od eksperta o tym, jakie powinno być prawidłowe przyporządkowanie (lista – również w załącznikach).</p> <p>B) W drugiej części ćwiczenia uczestnicy i uczestniczki dostają informację, że mają polecić na Księżyc za 2 lata. Podczas burzy mózgów grupa zastanawia się, jak przygotowuje się do tego zadania. Prowadzący moderuje dyskusję. Jeśli się nie pojawia, podpowiada:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zdobywam wiedzę o Księżycu; - dowiaduję się, jakie ubranie tam będzie potrzebne; - jakie wynagrodzenie dostane; - czy podpisuję umowę; <p>Spisuje pomysły na flipcharcie, dzieląc kartkę na dwie kolumny i zostawiając miejsce w drugiej kolumnie.</p> <p>C) Które z tych elementów można przenieść na rynek pracy? Większość z pomysłów można przenieść do drugiej kolumny, czyli w sferę rynku pracy.</p> <p>W omówieniu prowadzący podkreśla, że warto planować w perspektywie długoterminowej: metafora – jak pojedziesz na Księżyc jutro, to nie będziesz przygotowany – podobnie jest z rynkiem pracy. Prowadzący omawia hipotezę hiperbolicznego dyskontowania w kontekście wyboru między pracą na czarno a pracą legalną (ludzie wolą mniejszy zysk teraz niż większy w przyszłości). Przykład: Jeden z amerykańskich banków zaproponował swoim zamożnym klientom nietypową lokatę. Każdy, kto zdeponował na pięć lat milion dolarów, otrzymywał nowego Mercedesa SLK 350. Nie był to prezent – auto dostawało się zamiast odsetek, ale nie za pół dekady, tylko natychmiast.</p> <p>Cel ćwiczenia: pokazanie celowości planowania kariery w perspektywie cyklu życia.</p>	<p>Arkusze do ćwiczenia „Łądowanie na księżycu” – po 1 dla każdego uczestnika, flipchart</p>	<p>40 minut</p>
--	---	--	-----------------

Rodzaje umów		Odniesienie do ćwiczenia z początku szkolenia	10 minut							
<p>UMOWY</p> <p>W nawiązaniu do umów podpisanych na początku spotkania, prowadzący domaga się od osób uczestniczących w szkoleniu różnych rzeczy (np. podchodzi do uczestnika i prosi go o telefon albo o hasło do konta na portalu społecznościowym). Cel ćwiczenia: uświadomienie na konieczność czytania dokumentów przed ich podpisaniem.</p> <p>KORZYŚCI Z UMOWY O PRACĘ</p> <p>Ćwiczenie nr 19. Każdy/a z uczestników/uczestniczek zajęć otrzymuje po 5 karteczek typu post-it. Ma za zadanie odpowiedzieć na pytanie, jakie przywiłaje chciałby/chciałaby uzyskać dzięki pracy. Na jednej karteczce można napisać tylko 1 przywilej. Jeśli 5 karteczek nie wystarczy, uczestnicy/uczestniczki mogą prosić o więcej. Prowadzący/prowadząca rysuje na tablicy tabelę:</p> <table border="1" data-bbox="646 1048 730 1944"> <thead> <tr> <th data-bbox="646 1720 687 1944">Umowa o pracę</th> <th data-bbox="646 1496 687 1720">Umowa o dzieło</th> <th data-bbox="646 1272 687 1496">Umowa zlecenie</th> <th data-bbox="646 1048 687 1272">Praca na czarno</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="687 1720 730 1944"></td> <td data-bbox="687 1496 730 1720"></td> <td data-bbox="687 1272 730 1496"></td> <td data-bbox="687 1048 730 1272"></td> </tr> </tbody> </table> <p>Spodziewamy się, że na karteczkach wypisane zostaną następujące sformułowania: pewne pieniądze, darmowy lekarz, urlop, itp. Potem uczestnicy przyklejają karteczki w kolumnie, w której dana rzecz jest zapewniona. Jeśli dana cecha przynależy do dwóch rodzajów umów, których nazwy są blisko siebie, to należy przykleić karteczkę blisko siebie. Jeśli zaś nazwy znajdują się daleko – należy przykleić w jednym miejscu, a w drugim dopisać. Na koniec najprawdopodobniej najwięcej korzyści pojawi się przy umowie o pracę. Przy pracy na czarno spodziewamy się, że nie będzie karteczek/będzie ich najmniej. Na koniec nauczyciel omawia różne rodzaje umów i rozdaje ksero tabelki ze strony 36.</p>	Umowa o pracę	Umowa o dzieło	Umowa zlecenie	Praca na czarno					<p>Odniesienie do ćwiczenia z początku szkolenia</p>	10 minut
Umowa o pracę	Umowa o dzieło	Umowa zlecenie	Praca na czarno							
<p>RODZAJE UMÓW</p> <p>Krótki wykład na podstawie informacji w zawartych w podręczniku. Cel ćwiczenia: zaznajomienie młodzieży z rodzajami umów i konsekwencjami związanymi z podpisywaniem poszczególnych typów dokumentów.</p> <p>OBOWIĄZKI PRACODAWCY I PRACOWNIKA</p> <p>Ćwiczenie nr 16. Podział grupy na podgrupy, ewentualnie indywidualne wykonanie ćwiczenia. Każda podgrupa/osoba otrzymuje kilka kopert, w których znajdują się obowiązki pracownika i pracodawcy na</p>	<p>Karteczki samoprzylepne typu post-it, najlepiej kolorowe, długopisy</p>	30 minut								
		brak	15 minut							
		Pocięte obowiązki pracownika i pracodawcy – po	40 minut							

	<p>różnych etapach relacji: przed podpisaniem umowy, w trakcie zatrudnienia i przy rozwiązaniu umowy. Listy obowiązków stron na każdym ze wspomnianych etapów znajdują się w załączniku.</p>	<p>jednym komplecie na podgrupę.</p>	
	<p>PARAGONY</p> <p>Ćwiczenie nr 20. Podział grupy na podgrupy. Polecenie: „Przyjrzyjcie się paragonom, które otrzymaliście i policzcie, ile podatku VAT zapłaciła osoba, która zrobiła te zakupy? (trzeba zsumować podatki z różnych rachunków). Następnie nauczyciel prowadzi dyskusję dotyczącą rodzajów podatków, kwot, które płacimy oraz tego, na co są wydawane pieniądze z podatków. Nauczyciel może podczas omawiania ćwiczenia skorzystać rysunku na stronie 49.</p>	<p>Realne paragony do rozdzania w podgrupach, wzór paragonu z podręcznika</p>	<p>30–40 minut</p>
<p>Podatki</p>	<p>FUNKCJE PODATKÓW</p> <p>Ćwiczenie nr 21. Rozdajemy uczestnikom i uczestniczkom po jednym zawodzie (należy przygotować kilku lekarzy, nauczycieli, strażaków, policjantów, prywatnych przedsiębiorców, emerytów, ojców dwójki dzieci, oraz dyrektora zarządu dróg miejskich, itp.). Każda osoba dostaje wyplatę – fikcyjne pieniądze. Nauczyciel przeprowadza krótki wykład o tym, co to jest CIT, PIT, VAT. Potem prowadzący zbiera do pudełka – budżetu państwa podatek od dochodów (wynagrodzenia). Następnie nauczyciel pyta, czy na sali są policjanci, urzędnicy, itp. W kolejnym kroku jest podział na podgrupy - jedna podgrupa ma skupiać osoby z tym samym zawodem lub w tej samej sytuacji życiowej. Podgrupy mają za zadanie ustalić, czego potrzebują (np. strażacy – nowych wozów strażackich) i ile to będzie kosztować budżet państwa. Nauczyciel zapisuje te kwoty na tablicy. W kolejnym kroku prowadzący rozdaje podgrupom pieniądze z budżetu państwa – ale nie tyle, ile poprosiły podgrupy, a tyle, na ile pozwala wielkość budżetu państwa, zostawia też rezerwę. W podsumowaniu ćwiczenia nauczyciel omawia redystrybucyjną funkcję podatków.</p>	<p>Kartki imitujące pieniądze (np. z gry Monopoly), wydrukowane nazwy zawodów, pudełko, które będzie symbolizować budżet państwa</p>	<p>30 minut</p>
	<p>ZAKOŃCZENIE SZKOLENIA</p> <p>Osoba prowadząca szkolenie prosi uczestników i uczestniczki o opowiedzenie o najważniejszej rzeczy, o której uzyskali wiedzę podczas szkolenia.</p>	<p>brak</p>	<p>10–15 minut</p>

CASE – Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych
CASE – Center for Social and Economic Research

Podręcznik został napisany w ramach projektu: „Finansowe ABC – zarządzanie budżetem domowym dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem finansowym”. Projekt dofinansowany przez Narodowy Bank Polski w ramach programu edukacji ekonomicznej.

Projekt realizowany
z Narodowym Bankiem Polskim
w ramach programu edukacji ekonomicznej